

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI

KIBRIS BAŞPİSKOPOSLUĞU (1571-1821)

Yüksek Lisans Tezi

İsmail Şahin

Ankara-2005

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI

760041

KIBRIS BAŞPİSKOPOSLUĞU (1571-1821)

Yüksek Lisans Tezi

İsmail Şahin

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Yavuz Ercan

Ankara-2005

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI

KIBRIS BAŞPİSKOPOSLUĞU (1571-1821)

Yüksek Lisans Tezi

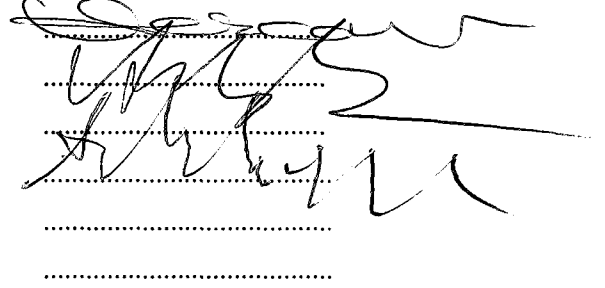
Tez Danışmanı :

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Yücel Erkan
Doç. Dr. Ahmet Çiğdem
Doç. Dr. Abdullah Şimşek

İmzası

Tez Sınavı Tarihi01.08.2005

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR.....	III
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR.....	IV

GİRİŞ

A. GENEL OLARAK HİRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ.....	1
B. KIBRIS'A HİRİSTİYANLIĞIN GİRMESİ.....	5
C. LATİNLER İDARESİNDE KIBRIS BAŞPİSKOPOSLUĞU.....	16

BİRİNCİ BÖLÜM

KIBRIS'IN OSMANLI HAKİMİYETİ ALTINA GİRMESİ

I. KIBRIS'IN FETHİ.....	31
II. TÜRKLERİN KIBRIS'A YERLEŞMESİ.....	34
III. ADADA KURULAN İDARİ YAPI.....	37
A. GAYRİMÜSLİMLERİN İDARİ YAPI İÇERİSİNDEKİ YERİ.....	38
1. ERMENİLER.....	40
IV. ADANIN NÜFUS YAPISI.....	43
V. OSMANLI DEVLETİNDE GAYRİMÜSLİMLERİN HUKUKİ STATÜLERİ.....	47
A. OSMANLI DEVLETİ'NDE GENEL OLARAK ZİMMİLER.....	47
B. MİLLET SİSTEMİ.....	49
C. TANZİMAT ÖNCESİ GAYRİMÜSLİMLERİN HUKUKİ STATÜLERİ.....	52

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İDARESİNDE KIBRIS BAŞPİSKOPOSLUĞU

I. BAŞPİSKOPOSLUĞUN İHYASI VE YENİDEN ÖRGÜTLENİŞİ.....	62
A. PİSKOPOSLARIN SEÇİMİ VE GÖREVE BAŞLAMALARI.....	68
B. KIBRIS BAŞPİSKOPOSLUĞU VE FENER RUM PATRİKHANESİ.....	69
II. KIBRIS'I TÜRKLERDEN GERİ ALMA PLANLARI VE BAŞPİSKOPOSLUK.....	70
II. OSMANLI DEVLETİ'NDE MERKEZİYETÇİLİĞİN ZAYIFLAMASI VE KIBRIS BAŞPİSKOPOSLUĞU.....	79
III. BAŞPİSKOPOSLUĞUN NÜFUZ VE ERKİNİN ARTMASI.....	81
IV. TÜRK YÖNETİCİLER: MUHASSILLAR YA DA MÜSELLİMLER.....	88

V. KIBRIS AYAN VE EŞRAFI.....	90
VI. BAŞPİSKOPOSLUĞUN SİVİL KANADI: SARAY TERCÜMANI YA DA DRAGOMAN.....	93
VII. BATILI KONSOLOSLUKLAR.....	96
VIII. ÇİL OSMAN OLAYI	101
IX. ULUSLAR ARASI GELİŞMELER VE KIBRIS.....	106

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FRANSIZ İHTİLALİ VE KIBRIS BAŞPİSKOPOSLUĞU

I. FRANSIZ İHTİLALİ VE AVRUPA.....	112
II. FRANSIZ İHTİLALİ VE OSMANLI DEVLETİ.....	120
III. 1821 YUNAN İSYANI VE KIBRIS.....	124
IV. TOPLUMLAR ARASI İLİŞKİLERE KISA BİR BAKIŞ.....	143

SONUÇ.....	146
------------	-----

ÖZET.....	148
-----------	-----

SUMMARY.....	150
--------------	-----

BİBLİYOGRAFYA.....	152
--------------------	-----

ÖNSÖZ

Kıbrıs Başpiskoposluğu adlı tez çalışmamı yapmamdaki amacım; halen aktüelliğini koruyan Kıbrıs sorununun köklerini araştırmak ve incelemektir. Bu konuyu seçmeye beni yönelten temel etken Kıbrıs'ta yaşanan süreç ve bu süreç içerisinde Kıbrıs Başpiskoposluğu'nun işgal ettiği pozisyondu. Kıbrıs'ta yaşıyor olmam bu çalışmamı bir an önce yapma ihtiyacını doğurdu.

Kıbrıs'ta bulunduğum sürece en çok dikkatimi çeken nokta, Kilisenin Rum toplumu üzerinde müthiş bir etkisinin ve nüfuzunun olduğunu görmek olmuştur. Ancak bu etki ve nüfuz sadece Rum halkı ile sınırlı olmayıp Rum devlet mekanizmasına da girmiş durumdadır. Son yıllarda beni bu konuyu araştırmaya iten en önemli gelişme de, geçtiğimiz yıllarda Kıbrıs'ta sınırların açılması ile başlayan süreçte Kilisenin vermiş olduğu tepki ve bu tepkinin Rumlarda göstermiş olduğu etki olmuştur. Sınırların açılması ile maddi anlamda Türklere nazaran daha güçlü durumda olan Kıbrıslı Rumlara Kuzey Kıbrıs'a yığınlar halinde geçiyor ve bunun neticesinde de Kuzey Kıbrıs ekonomisine kısa zamanda ciddi katkılarda bulunuyorlardı. Yaşanan bu gelişmelerin ardından kilise yetkilileri: “ Kuzeyde yemek, içmek ve alışverişte bulunmak haramdır” şeklinde bir açıklama yaptılar. Bunun üzerine Rumların büyük çoğunluğu bu karara harfiyen uydular ve Kuzeyde bulunan Türk menşeli işletmelerden iktisadi haklarını kestiler.

Yaşanan tüm bu gelişmeler bana Kıbrıs kilisesi konusu araştırma fikrini aşıladı. Yaptığım bu çalışmanın eksiksiz olduğunu söylemem kuşkusuz yanlış olur. Ancak bu eksikliğin bir kısmı benim ilmimin yetersizliğinden, bir kısmının da kaynaklara ulaşmakta çektiğim sıkıntıdan kaynaklandığını belirtmek isterim. Bu çalışmamı eksikliklerine rağmen vücuda getirmemde bana yardımcı olan ve

desteklerini esirgemeyen herkese başta tez danışmanım Prof. Dr. Yavuz ERCAN hocama burada bir kez daha teşekkür ederim.

İsmail ŞAHİN

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı Geçen Eser.
a.g.m.	:Adı Geçen Makale.
AÜDTCF	:Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafiya Fakültesi.
Bkz.	:Bakınız.
Çev.	:Çeviren.
Der.	:Derleyen.
Haz.	:Hazırlayan.
İA	:İslam Ansiklopedisi.
KKTC	:Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.
MBKTK	:Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri kongresi.
s.	:Sayfa.
TTK	:Türk Tarih Kurumu.

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Kıbrıs tarihine ilişkin çok sayıda yazılmış eser olduğunu söylemek kuşkusuz gerçekten uzak olur. Kıbrıs tarihini konu alan eserlerin çoğunluğunu yabancı yazarların kaleme aldığı eserler oluşturmaktadır. Türk yazarların kaleme almış oldukları eserlerin büyük bölümü daha çok Kıbrıs'ın yakın tarihi ile ilgilidir. Osmanlı idaresi altında Kıbrıs'ı konu olan eserlerin sayısı ise çok azdır. 1571-1878 arası Kıbrıs tarihini konu alan yapıtların çoğunluğu konulara yüzeysel bakmış ve olaylara siyasi bir kimlikle ele almıştır. Bu dönemi araştırmalarına konu alan yabancı yazarların önemli bir kısmı derinlemesine bir araştırma ya da analiz yapmadan 1788 yılına kadar Kıbrıs'ta yaşanan olayları kaleme alan Kyprianos'un eserini olduğu gibi kitaplarına aktarmışlar ve bu bilgilere göre yorum yapmışlardır.

Kyprianos'un 1571-1788 yılına kadar Kıbrıs'ta yaşanan olayları derleyip kaleme aldığı eser sadece tek bir bakış açısını yansıtmakta ve bu yüzden gelişmelere tarafsız kalamadan kendi yargılarına göre yorum yapmıştır. Bu eserde göze çarpan bir diğer durum da olayların oldukça abartılı bir şekilde anlatılmış olmasıdır. Kyprianos'un Kıbrıslı bir papaz olduğu göz önüne alınırsa olaylara bakış açısı kolayca ortaya çıkmaktadır.

Kıbrıs tarihini inceleyen yabancı yazarlar arasında en tarafsız diyebileceğimiz üç kişi göze çarpmaktadır. Bu kişiler Hill, Luke ve Maier'dir. Hill'in Kıbrıs tarihini kapsamlı bir şekilde ele alan dört ciltlik eseri büyük bir titizlikle hazırlanmış, nesnel, akıcı bir kaynak eserdir. Luke'un çalışmaları daha çok Kıbrıs'ta tutulmuş olan konsolosluk arşivlerine (ağırlıklı olarak İngiliz arşivlerine) dayanmaktadır. Bu eserin önemli bir yanı olaylara farklı bir pencereden bakma olasılığını bize tanıyor olmasıdır. Maier'in ilgili eseri ise daha çok olaylara uluslar arası gelişmeler ışığında

bir bakış açısı getirmiştir. Bu özellik ise gelişmeleri daha derli toplu bir şekilde anlamamıza yardımcı olmaktadır.

İlgili dönemi eserlerine konu edinmiş Türk araştırmacıların başında H.Fikret Alasya ve Ahmet Gazioğlu gelmektedir. Kıbrıs tarihi ile en çok eser hazırlayanların başında bu iki kişi gelmektedir. Alasya, Osmanlı kaynakları ile batılı ve yerli kaynakları ağırlıkta kullanmıştır. Alasya'nın yapmış olduğu en ciddi eksiklik tüm olaylara yüzeysel bakmak ve tarih yazmacılığının dışında farklı bir üslup izlemesidir. Gazioğlu, Kıbrıs'ta Türkler 1571-1878 adlı eserinde tamamına yakın bir ölçüde yabancı kaynaklardan yararlanmıştır. Ancak yinede bu dönemle ilgili toplu bir eser ortaya koyabilmeyi başarmıştır. Gazioğlu'nun bu eseri bir takım eksikliklerine rağmen bu konuda bir ilk ve toplu olarak sunulmuş tek eserdir.

Son zamanlarda Osmanlı dönemi Kıbrıs tarihi ile ilgili Osmanlı arşivlerine dayanan eserler meydana getirilmektedir. Özellikle, Kemal Çiçek, Nuri Çevikel, M.Haşim Altan, Ronald C. Jennings gibi yazarlar Osmanlı dönemi Kıbrıs Tarihi ile yapmış oldukları çalışmalarında Osmanlı arşiv belgelerinden yararlanmışlardır. Bu eserlerin en önemli özelliklere Kıbrıs Şeriye Sicillerini enine boyuna inceleyerek bize yol açıcı bir kaynak ortaya getirmesidir. Bu yüzden çalışmamda daha çok bu kaynaklara başvuruda bulunarak, olabildiği ölçüde bu eserlerden istifade etmeye çalıştım.

GİRİŞ

A. GENEL OLARAK HİRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Hıristiyanlık, Filistin bölgesinde doğmuştur. Hıristiyanlık, Nasıralı İsa'yı merkez alan bir Yahudi Mesihî hareketidir.¹ Hıristiyan ise Mesih'e bağlı demektir. Bu kelime, Yunanca "Hristos"tan gelmektedir.² İbranicesi Maşiah demektir, bunun anlamı ise yağlanmış, yağ sürülmüş kişi demektir.³ Krallar vazifeye başlamadan önce kutsal yağla yağlandıklarından dolayı Yahudiler gelecek kurtarıcılarını böyle nitelendirmiştiler.⁴

Yahudiler, tüm insanları doğru yola çekecek ve onları "Tanrının seçtiği halk" olan Yahudilerin iyilikçi ama sıkı denetimi altına sokacak olan bir kurtarıcı ya da "Mesih" bekliyorlardı. Milattan önce 63 yılında, dolaylı bir şekilde Putperest Roma'nın baskıcı ve bozuk yönetimi altına giren Yahudilerde bu duygu daha da güçlenerek, Tanrının bu haksızlıklara daha uzun süre izin vermeyeceğine ve yeni bir kurtarıcı göndereceğine şimdi daha çok inanmaya başlamışlardı. İşte, Hz. İsa böyle bir ortamda ortaya çıktı.

Hz. İsa kendisinin Allah tarafından gönderilen bir Mesih olduğunu anlatmasına rağmen Yahudiler ona inanmadılar. Çünkü onlar, Mesih'in Davud soyundan geleceğine, Kral olacağına, sadece Yahudileri kurtaracağına ve onları dünyaya hakim kılacağına inanıyorlardı.⁵ Museviliğin aksine, Hz.İsa'nın öğretisine Tanrının insanlar arasında "seçilmiş bir halk" yoktu; tüm insanların kardeş olduğu

¹Abdurahman Küçük ve Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, III.baskı, Ankara, 1977, s. 261.

² Abdurahman Küçük ve Günay Tümer, a.g.e., s. 261.

³ William H. McNeill, *Dünya tarihi*, Çev. Alaeddin Şenel, 6.baskı, İmge Kitapevi, 2002, s. 250.

⁴ McNeill, a.g.e., s. 261.

⁵ McNeill, a.g.e., s. 261.

vurgulanmaktaydı ve bu durum Yahudilerin işine gelmiyordu.⁶ Bir diğer husus ise, Hz.İsa'nın tüm özel zenginlik ve kişisel avantajlara karşı olması ve tüm insanların maddi manevi varlıklarıyla birlikte Tanrının katına ait olduğunu vurgulamasıydı. Bu görüşler, Yahudiler arasında kabul görmedi ancak halktan yoksul, düşkün, zayıf kimselerden bazıları ve havariler ona inandılar.

Bunun sonucu, Yahudi çevreleri ve Romalılar dikkatlerini Hz.İsa ve çevresindekiler üzerine çevirdiler, gerginleşen bu ortamda “Çarmıh” hadisesi oldu. Bu olay sonrasında Yahudiler, Mesih muzaffer olacak çarmıhta ölmez diyerek Hz.İsa'nın Mesih olmadığına hükmettiler ve onu peygamber olarak kabul etmediler.⁷ Hz.İsa'dan sonra inananlarda bir artış başladı, buna paralel olarak da Romanın baskı ve zulmü de giderek arttı. Hz.İsa'dan bir müddet sonra ona inananlar bir araya gelerek kendilerini “Hıristiyan” olarak adlandırdılar. Bu kişiler gizli mekanlarda ibadet görevlerini yerine getiriyorlardı. İbadetlerini yapmak için geldikleri bu mekanları yunanca cemaat, topluluk manasına gelen “ Ecclesia” yani Kilise olarak adlandırmıştırlar.

İlk Hıristiyanların ibadet ettikleri ayrı bir yer yoktu. Onlar, uygun yerlerde toplanıyorlardı. Daha sonra bu toplanmalar, Kilise özel mülküne kavuşunca Kiliselerde oldu.⁸ Havarilerin lideri olan Petrus, İsa'nın çarmıhta ölmesi ve tekrar dirilişinden sonraki Pentakost günü, Kutsal Ruh'un Kudüs'te ilk Hıristiyanlar üzerine dökülmesi sonucu meydana gelen Kilisenin başı oldu.⁹ Böylece Kilisenin Hz.İsa'nın

⁶ Oral Sander, **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)** 12.Baskı, Ankara, İmge Kitapevi, 2003, s. 45.

⁷Abdurahman Küçük ve Günay Tümer, a.g.e., s. 261.

⁸ Abdurahman Küçük ve Günay Tümer, a.g.e., s. 291.

⁹ Abdurahman Küçük ve Günay Tümer, a.g.e., s. 291.

bedeni hatırasıyla değil manevi varlığıyla bütünleşmiş olduğu kabul edilmişti ve o günden sonra İsa'nın Kilisede hazır bulunduğu inanıldı.¹⁰

Hıristiyanlığın yayılması, diğer tek tanrılı dinlerin yayılmasında da olduğu gibi, bir hayli güç olmuştur. Pavlus'un Hıristiyan oluşu Hıristiyanlık dinine ivme kazandırmakla beraber fikri ayrılıkların da ortaya çıkmasına sebep oldu. Pavlus önce katı bir Hıristiyan düşmanı iken, 32 yılında Şam yolunda İsa'yı manen gördüğünü iddia ederek Hıristiyan oldu. Daha sonra Hıristiyanlığın Yahudi olmayanlar arasında yayılmasında büyük rol oynadı.¹¹ Başta Petrus ve Pavlus olmak üzere diğer havariler çeşitli yerlere giderek Hıristiyanlığı yaymaya çalıştılar ve gittikleri yerlerde cemaatler kurdular. Bu cemaatler, dini ayin ve törenleri ibadet işlerini yürütmek üzere birer idareci seçti; bu idareciler, ruhban sınıfının başlangıcı oldu.¹²

Roma İmparatoru Neron, 64 yılındaki büyük Roma yangınından manen Hıristiyanları sorumlu tutuyordu. Bundan dolayı Hıristiyanlara karşı şiddetli bir baskı ve zulüm devresi başladı.¹³ Hıristiyanlara karşı artan şiddet olaylarına karşı Hıristiyanlık yayılmaya devam etti. II. Yüzyılın sonlarına doğru Ön Asya'dan Güney Galler'e kadar olan alanda varlığını gösterdi. Bu gelişmelerden, doğal olarak, Roma İmparatorluğu da nasibini aldı. 312 yılında İmparator Konstantin ile Hıristiyan İmparatorlar dönemi Roma İmparatorluğunda başlamış oldu. Konstantin, Hıristiyanlara karşı daha müsamahalı olmaya başladı. Bu durum, Hıristiyanları oldukça sevindirmişti, artık kendi dinlerini yaşabilecekleri ve yayabilecekleri zemin oluşmuştu.

¹⁰Abdurahman Küçük ve Günay Tümer, a.g.e., s. 291.

¹¹Abdurahman Küçük ve Günay Tümer, a.g.e., s. 292.

¹²Abdurahman Küçük ve Günay Tümer, a.g.e., s. 292.

¹³Abdurahman Küçük ve Günay Tümer, a.g.e., s. 268.

Konstantin, Hıristiyanlar arasında varolan ihtilafların tartışılması ve karara bağlanması için 325 yılında İznik'te bir konsül topladı. Bu konsülde Hz. İsa'nın tanrılığını reddedip onun diğer insanlar gibi yaratılmış bir varlık olduğunu savunan Aryüsçülere karşı, İsa'nın tanrılığını savunan Pavlus geleneğine sahip olanlar üstünlük sağladı.¹⁴

İmparator Theodosius I, 380 yılında Hıristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak ilan etti. Böylece Roma Piskoposu diğerlerinden üstün görülerek "Papa" (baba) unvanını aldı. 395 yılında Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olmak üzere iki kısma ayrıldı. Roma İmparatorluğu İstanbul başkent olmak üzere doğulaşırken asıl başkentteki yönetim de yıkılmaya yüz tutmuştu.¹⁵ Bilindiği üzere, Roma İmparatorluğu'nun Batı kısmı 476 yılında, Doğu kısmı ise Bizans İmparatorluğu, 1453 yılında son bulmuştur. Böyle bir ruhani kimliğe sahip olan Papa 476'da Roma'nın siyasi yönden çökmesiyle, sadece Kilisenin değil, bütün Batı dünyasının lideri oldu. Roma'ya karşı Doğu kiliselerini Bizans Patrikliği temsil etmeye başladı.¹⁶

Bu tarihten sonra Hıristiyanlar arasında ciddi siyasi ve dini mücadeleler başladı. Papa, kendisini Hz. İsa'nın vekili, Petrus'un halefi olarak diğer Kiliselerin ruhani lideri olarak tanımlamakta, dolayısıyla, Roma Kilisesi de diğer tüm kiliselerin üstündedir ve evrenseldir. Bu tanımlama Bizans Patrikliği tarafından reddedilmiştir. Papaya saygı duyduklarını ancak onun üstünlüğünü kabul etmediklerini açıklamışlardır.

¹⁴ William H. McNeill, a.g.e., s. 329.

¹⁵ İsmet Parmaksızoğlu ve Yaşar Çağlayan, **Genel Tarih I**, Ankara, Funda Yayınları, 1976, s. 280.

¹⁶ Abdurahman Küçük ve Günay Tümer, a.g.e., s. 269.

869 yılında İstanbul'da yapılan 8. Konsül'de Roma Kilisesi'nin otoritesi gibi konular tartışıldı. Bu tartışmalar, Doğu ve Batı Kiliselerinin ayrılmasına yol açtı. Zaten asırlarca doğu ile batı arasında üstünlük, ayin ve ibadet usulü ile doktrinde gerginlik vardı.¹⁷ Sonuçta, 1054 yılında Papanın İstanbul Patriğini aforoz etmesiyle kesin bölünme gerçekleşmiş oldu. Bu bölünme sonucunda Roma Kilisesi kendisini "Katolik" (evrensel manasında), Bizans Kilisesi' de "Ortodoks" (öze bağlı, doğru) olarak adlandırdı.

B. KIBRIS'A HIRİSTİYANLIĞIN GİRMESİ

Hıristiyanlık öncesi Kıbrıs'taki dini yapı, karmaşık bir yapı sergilemekteydi. Adanın yerli halkının büyük bir kısmı putperestti. Geri kalan kısmı putlara tapmamakla beraber, çok tanrılı bir inanca sahipti. Adada tek tanrı inancına sahip olan tek topluluk Yahudilerdi.

Yahudiler, Filistin'in Roma hakimiyetine girmesiyle Roma Yönetimine karşı ayaklanmışlar ve bunun sonucunda ayaklanan Yahudiler, Filistin ve Kudüs'ten sürgün edilmişlerdi. Sürgün edilenlerin bir kısmı Kıbrıs'a gelerek, buraya yerleştiler. Salamis şehrini kendilerine merkez edindiler.

Çarmıh Hadisesinden sonra, Filistin'deki Hıristiyanlar dinlerini Kilise diye adlandırdıkları gizli mabetlerde yapmaya başladılar. Roma Yönetiminin baskısı altında kalan Hıristiyanlar dinlerini yaşayabilmek ve yayabilmek için Filistin bölgesinden göç etmeye başladılar. Roma Yönetimin baskısından kaçan Barnabas ve Paulus kendilerine mekan olarak Kıbrıs'ı seçtiler. 45 yılında adaya gelen Barnabas

¹⁷ Abdurahman Küçük ve Günay Tümer, a.g.e.,s. 292.

ve Paulus Kıbrıs'ta Hıristiyanlığı yaymaya başladılar. Böylece, Kıbrıs ilk kez Hıristiyanlıkla tanışmış oldu.

Barnabas, Kıbrıs'a hiçte yabancı değildi. Çünkü burada doğmuştu, varlıklı bir Yahudi ailesinin çocuğuydu. Kıbrıs'tan Filistin'e gitmiş orada Hıristiyan olmuştu. Ancak, Filistin'de Hıristiyanlar baskı altında olduğundan, o dinini Kıbrıs'ta yaymaya karar vermişti. Salamis şehrinde arkadaşı Paulus (Tarsuslu) ile vaaz vermeye başlayan Barnabas burada yaşayan Yahudilerin tepkisini çekmeye başladı. Ada Yahudileri, Barnabası din değiştirmekle, gerçekte Mesih olmayan İsa'nın peşine gitmekle suçluyorlardı. Tüm bu tepkilere rağmen Barnabas yılmayarak, Paulus ile birlikte Kıbrıs'ı dolaşarak Hz. İsa'yı ve Hıristiyanlığı anlatmayı sürdürerek, Kıbrıs'a Hıristiyanlık tohumlarını serpmeye devam etti. Özellikle, bu dönemde Kıbrıs'ın yönetim merkezi olan Baf'ta Hıristiyanlık daha bir ilgi gördü. Barnabas ve arkadaşı Paulus bu bölgede çalışmalarını artırdılar.

48 yılı hem Kıbrıs Tarihi hem de Hıristiyanlık Tarihi için önemli tarihi bir yıldır. 48 yılında Baf Prokonsülü (Vali) Sergius Paulus Hıristiyanlığı kabul etti. Böylece ilk kez Romalı bir yönetici Hıristiyan olduğu gibi, ada ilk kez Hıristiyan bir yönetici tarafından yönetilmeye başladı. Diğer önemli bir husus ise Kıbrıs kilisesinin kurulmasıdır. Kilisenin kuruluşu, dünyadaki kiliseleşme hareketlerine öncü olmuştur.¹⁸ Bu durum hiç şüphesiz adada yaşayan Hıristiyanların işine yaradı. Çünkü yöneticileri de Hıristiyan olduğundan dinlerini yaşamaları ve yaymaları daha bir kolaylaşmıştı. Bu tarihten sonra Kıbrıs'ta Hıristiyanlığın yayılması hızlandı. Bu gelişmelerden sonra Barnabas ve Paulus Antakya'ya döndüler, burada da bir süre dini faaliyetlerde bulunduktan sonra Barnabas memleketi olan Salamis'e geri

¹⁸ C. Spyridakis, *A Brief History Of Cyprus*, Nicosia- Cyprus, 1964, s. 32.

döndü.¹⁹ Bir Yahudi şehri olan Salamis'te vaazlarına devam etti. Bu husus Yahudilerin iyice tepkisini çekti. Onların gözünde Barnabas bir haindi. Çünkü Museviliğe ihanet edip, Hıristiyanlığı benimsemiş daha da ileri giderek onu yaymaya girişmiş ve nihayetinde dönemin Kıbrıs Yöneticisini Hıristiyan yapmayı başarmıştı. Bu duruma daha fazla tahammül edemeyen Yahudiler Barnabası öldürdüler. Bu olay, Hıristiyanları derinden etkilerken, Yahudilerce hoş karşılanmıştır. Yahudiler, Kıbrıs'ı elden bırakmak istemiyorlar gayeleri adada güçlenip, adayı kendi hakimiyetleri altına sokmaktı. Bu gaye ile; dışardan Yahudi göçmenlerin adaya gelmelerini sağlıyorlardı.²⁰

Barnabas sonrası Kıbrıs'ta Hıristiyanlığın yayılması sendelemesine rağmen durmadı. Hatta Barnabas'ın öldürülmesi adada yaşayan Hıristiyanların dinlerine daha sıkı bir şekilde sarılmalarına sebep oldu diyebiliriz. Ada Hıristiyanları, Paulus Sergius (Baf Prokonsülü) zamanındaki rahatlıklarını kaybettiler ve bu durum yaklaşık IV. Yüzyıla kadar devam etti. Bu tarihte (IV.yy) ise Hıristiyanlık Kıbrıs'ta tamamen yerleşti.

115 yılında Kıbrıs Yahudileri Artemion liderliğinde Roma yönetimine karşı isyan ettiler, Salamis şehrini kısmen Tahrip edip, yaklaşık 250 bin Kıbrıslıyı öldürdüler.²¹ Bu rakam abartılı olmasına karşın, durumun ciddiyetini işaret etmesi açısından önemlidir.²² İsyen ancak 117 yılında bastırılabilirdi. Bu olay neticesinde Roma Senatosunun kararı ile Yahudiler Kıbrıs'tan sürüldü. 1571'de ada Türkler

¹⁹ Bener Hakkı Hakeri, **Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi**, Lefkoşa, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 83.

²⁰ Spyridakis, a.g.e., s. 32.

²¹ Halil F.Alasya, **Tarihte Kıbrıs**, Lefkoşa, 1988, s. 9.

²² Spyridakis, a.g.e., s. 33.

tarafından Fetih oluncaya kadar adaya Yahudi sokulmadı.²³ Böylece, Kıbrıs'ta Hıristiyanlığın önündeki en büyük engel ortadan kalkmış oldu. Yahudilerin adadan sürülmesi hadisesi sayesinde, adada Hıristiyanlığın yayılması hızlandı ve ada giderek Hıristiyanlaştı.

Roma İmparatoru Teododius, 395 yılında , Roma İmparatorluğunu Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayırdı. Kıbrıs, coğrafi konumu gereği Doğu Roma İmparatorluğuna (Bizans) bağlandı. Bu dönemde Kıbrıs, Antakya merkezine bağlı 15 vilayetten biri idi ve Antakya tarafından tayin edilen idareciler tarafından yönetiliyordu.²⁴ Bizans yönetimi altındaki Kıbrıs'ta tam anlamıyla bir kültür emperyalizmi yaşanmıştır. Bir taraftan Hıristiyanlığın yayılması, diğer taraftan resmi dil olarak Yunanca'nın kabul edilmesi, farklı milletlerden oluşan Kıbrıs halkını ortak bir kültür altında toplanmasına yol açtı. Bunun akabinde, aslen Yunanlı olmayan bu insanlar zamanla kendilerini Yunanlı saymaya başladılar.

Kıbrıs, Bizans Hakimiyeti sırasında sürekli depremlerle sarsıldı. 342 yılında meydana gelen büyük depremde Salamis ve Baf şehirleri yıkıldı. Bu şehirler Bizans İmparatoru Constantius II'nin yardımlarıyla yeniden inşa edildi. Salamis, Constantia olarak yeniden adlandırılarak ,Kıbrıs'ın Başkenti yapıldı. Kıbrıs'ta daha sonraki zamanlarda meydana gelen depremlerden de nasibini almış olan bu şehir, bugün harabe halindedir ve Salamis Harabeleri olarak adlandırılmaktadır. Anlatıldığı üzere, Salamis, Yahudiler adadan sürülmeden önce, onların yaşadıkları bir şehirdi ve buraya Hıristiyanlık pek tesir edememişti. Ancak, Salamis kazılarında bulunan ve Hıristiyanlığa ait figürlerin, Bazilika ve Kilise kalıntıları 342 yılında meydana gelen

²³ Hakeri, a.g.e., s. 84.

²⁴ Alasya, a.g.e., s. 10.

deprem sonrasında inşa edilen ve Constantia olarak adlandırılan Salamis şehrinin büyük ölçüde Hıristiyanlık mimarisinden esinlenerek imar edilmesi, Bizans idaresindeki Kıbrıs'ta Hıristiyanlığın tesirini göstermesi açısından oldukça önemli bir kanıttır.

IV. yüzyılda Kıbrıs'ta Hıristiyanlık önemli ilerlemeler ve başarılar kaydetmiştir. Bu sırada, ilk manastırlar inşa edilmiştir. St. Nikolas Manastırı Akrotiri yarımadasında, Limasol yakınlarında, kurulmuştur ve hala varlığını sürdürmektedir. Bir diğeri ise, Larnaka yakınlarında kurulan Holy Cross (kutsal Haç) Kadın Manastırındır. Bu manastırın kayda değer önemi Constantine'nin annesi Helena tarafından kurulmuş olmasıdır.²⁵

Hiç kuşkusuz, bu dönemin en önemli olayı Bağımsız (Otosefal) Kıbrıs Kilisesi'nin tanınması olmuştur. Kıbrıs, Doğu Piskoposluğunun içinde yer alan 15 vilayetten biriydi ve merkezleri Antakya idi. Dolayısıyla, Antakya Patrikliği bu Piskoposlukların üzerindeydi.

IV. yüzyılda Kıbrıs Kilisesinin idari yapılanmasının kuruluşu görülmektedir. 325 yılında İznik'te toplanan konsülde Kıbrıs üç Piskopos tarafından temsil olunmuştur. Yani, IV. Yüzyılın başlarında adada kurulmuş 3 Piskoposluk vardı. Bu piskoposlar düzenli olarak kilise toplantılarında (Synod) ve Konsüllerde yer aldılar. Ancak, bu yüzyılın ortalarında 12 tane daha Piskoposluk kurularak Kıbrıs'taki Piskoposluk sayısı 15'e çıkarılmıştır.²⁶ Adanın en eski ve en önemli Piskoposluk merkezi olan Baf, bu yüzyılda yerini Constantia'ya (Salamis) bıraktı. Böylece, yeni

²⁵ Franz G. Maier, *Cyprus From Earliest Time To the Present Day*, London, Elek Books Limited, 1968, s. 59.

²⁶ Maier, a.g.e., s. 61.

yönetim ve Piskoposluk merkezi Constantia oldu. Constantia Piskoposu Barnabas'ın ardılı olarak diğer piskoposluklar arasında birinci sırayı alıyordu. Bir diğer ifade ile, adanın Başpiskoposuydu. 431 yılında Kıbrıs Başpiskoposunun ölümüyle, Antakya Patriği John, Kıbrıs'a bir heyet göndererek Başpiskoposluk seçimlerinin Efes'te toplanacak bir mecliste alınacak karara dek durdurulmasını istedi.²⁷ Buna karşın Kıbrıs'taki Piskoposlar Antakya'nın bu talebini karşılamayarak Başpiskoposluk seçimlerini yaptılar ve Reginos'u bu göreve getirdiler. Reginos Başpiskopos olarak yanına üç piskopos daha alarak durumu anlatmak için Efes'e gitti.²⁸ Reginos, Barnabas'tan bu yana Kıbrıs'taki Başpiskoposların adadaki dinsel meclisçe seçildiğini, bu seçimin Antakya Patriklği ile hiçbir alakası olmadığını anlattı. Bu açıklamaya karşın, Antakya patriklği; Kıbrıs'ın Başpiskoposluk seçimlerini kendince, bağımsız olarak, yapmasının doğru olmadığını, adanın Antakya Yönetimi sınırları içerisinde olmasından dolayı Kıbrıs Başpiskoposluğunun Antakya Patriklğine bağlı olması gerektiğini ve Başpiskoposun Patriklik tarafından kutsanarak göreve başlaması gerektiğini söyledi.²⁹ Bu açıklamalardan sonra Efes Meclisi konuyu sekizinci kanun (canon) saydı ve Kıbrıs Kilisesi'nin egemenliğini, aynı zamanda Başpiskoposlarını seçme hakkını tanıdı.³⁰ Böylece Kıbrıs Kilisesi 431 yılında Efes'te Toplanan Konsülde tanındı.

Efes Meclisi'nin bu kararı İmparator Zenon'un (474-491) zamanına kadar tartışılmadı. İmparator Zenon tarafından Antakya Patriği olarak atanan Peter, 431 Efes Konsülünde Antakya Patriklğinin Kıbrıs Başpiskoposluğu üzerindeki üstünlük

²⁷ Hakeri, a.g.e., s. 90.

²⁸ Hakeri, a.g.e., s. 90.

²⁹ H.T.F.Duckworth, **The Church Of Cyprus**, London,1900, s. 6.

³⁰ Duckworth, a.g.e., s. 6.

iddialarının reddedilmesine rağmen kendisinin İmparator Zenon tarafından atanmasını kendisine politik bir destek olarak yorumlayarak Kıbrıs Kilisesi'nin Antakya Patrikliğine bağlanması hususunda yeni bir atakta bulundu.³¹ Bu atak sonuçsuz kalmamış, İmparator Zenon tarafından destek görmüştü. Kıbrıs Başpiskoposu Anthemios'un Kıbrıs Kilisesi'nin maneviyatı hakkında anlattıkları ve Kıbrıs'taki Başpiskoposların adadaki dinsel meclisçe seçildiğini ifade etmesi Zenon tarafından olumlu karşılanmadı. Bu süren çekişmeler esnasında rivayete göre, Kıbrıs Başpiskoposu Anthemios rüyasında Barnabas'ın mezarının Salamis yakınlarında bir harup ağacı altında olduğunu görür.³² Bunun üzerine ilgili yere gidilerek Barnabas'ın mezarı bulunur.³³ Mezarda Barnabas'a ait eşyalar ve bir de el yazması İncil bulunur.³⁴ Başpiskopos Anthemios bu kutsal emanetleri alarak İmparator Zenon'a gitti ve Kıbrıs Kilisesi'nin Havariler tarafından kurulmuş en eski kiliselerden olduğunu, kendi dinsel meclisi tarafından idare edildiğini bu durumun ise kendilerine Kıbrıs Kilisesinin kurucuları olan Barnabas ve Paulus'tan miras kaldığını ve bu anlattıklarının kanıtı olarak Barnabas'ın Kutsal emanetlerini İmparator Zenon'a sundu. Bu emanetler ve bunların çerçevesinde Anthemios'un anlattıkları İstanbul Kilise Meclisini ve İmparator Zenon'u derinden etkiledi. Bu durum karşısında İmparator Zenon Kıbrıs Kilisesi'nin bağımsızlığını onaylamakla kalmadı aynı zamanda Kıbrıs Başpiskoposluğuna özel ayrıcalıklar da verdi.(488)

³¹ Maier, a.g.e., s. 60.

³² Bu tarihe kadar barnabasın mezarının nerede olduğu bilinmiyordu.

³³ Spyridakis, a.g.e., s. 37.

³⁴ Bazı araştırmacılara göre bu el yazması incil Havari Matthew'e,kimilerine göre ise Barnabas'a aittir.

Bu ayrıcalıkları şöyle sıralayabiliriz.³⁵

- Resmi belgelere İmparator gibi kırmızı mürekkeple imza atmak.
- Dini törenlerde ve Kilise festivallerinde mor pelerin giymek.
- Piskoposluk asası yerine İmparatorluğun saltanat asasını taşımak.

Geçici bir yetki tanınması olarak ifade edilebilen bu imtiyazlar, Kıbrıs Başpiskoposluğuna bir noktada politik önemi olan çok geniş yetkiler verme anlamına geliyordu. Bütün Bizans döneminde İstanbul Patriği bile tamamen imparatorun isteğine bağlı olup, politik yetkilere sahip değildi. Dini ve politik haklar kazanan Kıbrıslı piskoposlar, daha sonraki yıllarda Kıbrıs'ı işgal eden yabancı güçlerin, halkın kültür ve inançlarını değiştirmek için yaptıkları her çabaya direniş göstereceklerdi. Nihayetinde, elde edilen bu ayrıcalıklar Kıbrıs Kilisesi'nin ada halkı üzerindeki hem dini hem de siyasi erkini perçinledi. Bu durum, Kıbrıs Kilisesini ayrıcalıklı konuma getirdiği gibi, İmparatorluk ile Kıbrıs arasındaki ilişkilerin de Kilise kanalı ile düzenlenmesi Kıbrıs Kilisesi'nin siyasi gücünün doğmasına yol açmıştır. Bugün bile Kıbrıs Başpiskoposluğu Bizans döneminde elde ettiği bu ayrıcalıkları kullanmaktadır. Mesela, piskoposlar dini törenlerinde mor pelerin giyerler, kilise belgelerini kırmızı mürekkeple imzalarlar.

Sonuç olarak Bizans idaresindeki Kıbrıs için şunları söyleyebiliriz. Bu dönemde ada neredeyse Bizans'ın gözbebeği gibiydi. Bunun sonucu olarak adaya verilen önem dolayısıyla Kıbrıs maddi ve manevi olarak şekil değişikliğine uğradı. Maddi olarak, adada ticaret geliştirildi ve böylece adanın refahı arttı. Belki daha da önemlisi, bu ticari faaliyetler ada halkının iletişiminde ve kaynaşmasında büyük rol oynamış olmasıdır. Bu dönemde Kıbrıs'ta Hıristiyanlığa ait dini yapılar, Kilise,

³⁵ Sır Harry Luke, *Cyprus Under The Turks*, London, C. Hurst Company, 1969, s.16.

Manastır, Bazilika vb., çok sayıda inşa edildi. Bu dönemde, Kıbrıs, neredeyse bir uçtan bir uca kiliseleşmiştir.³⁶ Manevi olarak ise, öncelikle, Hıristiyanlığın bu dönemde muazzam bir şekilde yayılma göstermesi, ardından Grekçe'nin adanın resmi dili olarak kabulü ve Kıbrıs Kilisesi'nin resmen tanınması ada halkının hem kültür yapısını hem de etnik yapısını tek düzeliğe getirmeyi başarmış, nihayetinde adada tek din, tek dil ,tek ırk ve bunların bileşimi olan tek kültür oluşturulmuştur.

Halife Osman zamanında , Şam Valisi Muaviye tarafından oluşturulan bir donanma ile 650 yılında Kıbrıs'a bir sefer yapıp adayı kuşatılmasına rağmen, adanın fethini gerçekleştiremez. 653 yılında daha güçlü ve donanımlı bir donanma vücuda getiren Muaviye bu sefer gayesine ulaşır ve Kıbrıs'ı İslam devletine bağlar.³⁷ Kıbrıs'a yapılan bu sefere birçok sahabe ve zevceleri de katılmıştı. Bu kadınlardan biri Ubade'nin zevcesi ve Hz. Peygamberin yakını olan Umm Haram'dı. Umm Haram sefer sırasında atından düşerek şehit olmuştur.³⁸ Bu suretle İstanbul'da Eyüp sultan, Afyon Karahisar havalisinde (Seydi Gazi'de) Battal Gazi'den daha önce, Kıbrıs adasında, İslamın mukaddes yerlerinden ve ziyaretgahlarından biri meydana gelmiştir. ³⁹

Üç asırdan fazla İslam hakimiyeti altında bulunan Kıbrıs , bu dönemde zarfında maddi ve manevi olarak huzurlu bir dönem geçirmiştir.⁴⁰ Adada, ipek,

³⁶ Spyridakis, a.g.e., s. 37.

³⁷ OsmanTuran, "Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri," **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi**,Ankara, 1964, s. 209.

³⁸ Osman Turan, a.g.m., s. 209.

³⁹ Osman Turan, a.g.m., s. 210.

⁴⁰ Mehmet Bahadır, **Kıbrıs'ta Türkler**, Lefkoşa, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları,(Tarih Yok), s. 5.

hububat üretimi ve ticaret çok ilerledi.⁴¹ Bu dönemde adada camiler, hanlar vs. İslami eserler yapılmış, hatta bir rivayete göre bir şehir inşa edilmişti.

Bizans İmparatoru Nikeforus Phokas'ın Araplara karşı kazanmış olduğu büyük zaferler sonunda Kıbrıs yeniden Bizanslara geçmiştir.(965 yılı). Kıbrıs'ın tekrardan Bizanslıların eline geçmesiyle ve sonrasında haçlıların hakimiyetine girmesiyle adada var olan İslam eserleri yıkılmıştır. 1978 yılında Lefkoşa'da yapılan "Kıbrıs'ta Bizans ve İslam" adlı konferansta Londra Üniversitesi profesörlerinden Robert Brownins, Kıbrıs'ın güneyinde yapılan bazı kazı çalışmaları neticesinde İslami eserlerin kalıntılarının bulunduğunu söylemiştir.⁴² 1174 yılında, adayı ziyaret eden ve İslam mukaddes yerleri hakkında bir eser yazan Herevi, orada Umm Haram'ın mezarını gördüğü gibi şark kilisesi duvarında, bir taş kitabede Besmele ve İhlas suresinden sonra : " Burası Hicri 29 yılı Ramazanında ölen Urva bin Sabit'in kabridir, ibaresini okuduğunu bildirir.⁴³ Osmanlı devleti Şeyhülislamı Ebu Suud Efendi , Kıbrıs'ın Fethi hakkında vermiş olduğu fetvasında da haçlılar döneminde İslam sanat eserlerinin imha edildiğini belirtmiştir.⁴⁴

XI. yüzyılda Kıbrıs halkı iki defa ciddi bir şekilde Bizans yönetimine karşı isyan bayrağını çektiler. Bunlardan ilki, hemen bu yüzyılın başında Kıbrıs Valisi Theoplis Erotikos önderliğinde gerçekleşmiştir. İkicisi ise, ilk isyandan 50 yıl sonra cereyan etmiştir. Bu isyanın başında dönemin Kıbrıs Valisi Rhapsommates bulunmaktadır. Ancak her iki isyan da başarısız olmuş ve her iki vali de asılmıştır. Bu isyanların ortak özelliği, halkın ağırlaşan vergi yükünden ciddi şekilde rahatsız

⁴¹ Osman Turan, a.g.m., s. 212.

⁴² Bahadır, a.g.e., s. 5.

⁴³ Osman Turan, a.g.m., s. 210.

⁴⁴ Bahadır, a.g.e., s. 5.

oluşudur.⁴⁵ İmparatorluğun gittikçe israfa ve lüks harcamalara saplanması masrafların artmasına yol açmıştı. Ağırlaşan ekonomik durumun tedavisi için halkın üzerindeki vergi yükü artırılmış, bu ise İmparatorluk genelinde isyanların patlak vermesine yol açmıştı. Bunun iki somut yansıması Kıbrıs'ta patlak veren isyanlardır.

1054 yılında Hıristiyanlıkta ilk büyük ayırım meydana gelir ve Hıristiyanlık Katolik ve Ortodoks olmak üzere iki mezhebe ayrılır. Tarihe baktığımız zaman, Roma'daki Papa ile İstanbul'daki Patrik'in çatışmasının aşağı yukarı Şarlman devrinde başladığını görürüz.⁴⁶ Şarlman, Papa tarafından taçlandırılıp Kutsal Roma İmparatoru ilan edilince İstanbul Patriği ile Papa arasındaki sürtüşme ciddi anlamda başlamıştır diyebiliriz.⁴⁷ Yani aslında, Şarlman'ın varisleri ile Makedonya sülalesinin yönettiği Doğu Roma arasında bir unvan ve iktidar patlaması söz konusudur. IX. asrın ortalarında, Roma'daki Papa I. Nikolas ile İstanbul'daki Patrik Photios arasındaki bir dini tartışma ve aforozlaşma söz konusudur.⁴⁸ Papa I. Nikolas'ın ileri sürdüğü gerekçeler doğrudan doğruya Ortodoksların Roma'nın üstünlüğünü tanımamalarıdır.⁴⁹ Yani, Roma'daki ruhban Aziz Peter'in ve Aziz Paul'un Roma'da çarmıha geldiğini, mezarlarının burada olduğunu ve dolayısıyla Roma'daki Papanın onların vekili olarak kutsiyet ve öncelik kazandığını, Patriğin bu vekaleti tanımamakla kiliseye ve Hıristiyanlığa karşı çıkararak küfre girdiğini söylüyor. Buna karşılık Patrik; Biz Papayı tanır ve ona saygıda kusur etmeyiz, ona ruhban arasında

⁴⁵ Philip Newman, *A Short History Of Cyprus*, London, 1953, s. 88.

⁴⁶ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim (Makaleler I)*, II. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2004, s. 271.

⁴⁷ Newman, a.g.e., s. 89.

⁴⁸ Ortaylı, a.g.e., s.271.

⁴⁹ Ortaylı, a.g.e., s.272.

da birincilik de tanırız, fakat Papanın bizim üzerimizde ruhani ve uhrevi bir üstünlüğü olamaz diyor.⁵⁰ Philip Newman “ A short History Of Cyprus” adlı eserinde şöyle demektedir : “Doğu ile batı arasındaki politik ve ulusal kıskançlığın ve sürtüşmenin temelini her iki tarafın tüm Hıristiyan alemini tek başına yönetme hırsı oluşturmaktadır”.⁵¹ Demek ki, iki taraf arasındaki asıl mesele Papanın uluhiyyet ve üstünlük iddiasıdır diyebiliriz. Zaten asırlarca doğu ile batı arasında ayin, ibadet usulü ve doktrinde bir sürtüşme vardı, bir de buna üstünlük iddiası da eklenince doğu ile batı arasındaki çatlak büyüdü ve nihayetinde Papalar ve Patrikler arasındaki çatışmalar 1054 yılında doruk noktasına ulaştı ve bu yıl içinde taraflar birbirlerini aforoz ederek, aralarındaki tüm bağları kopardılar.⁵² 1204 yılında Haçlıların İstanbul’u adamakıllı yağma edişleri, ahaliyi kılıçtan geçirmeleri iki taraf arasında var olan nefretin geniş kitlelere yayılmasına, doğu ile batı arasında derin bir düşmanlığın başlamasına sebep oldu.⁵³

C. LATİNLER İDARESİNDE KIBRIS BAŞPİSKOPOSLUĞU

Kıbrıs, I. Haçlı seferi sırasında ağır kayıp verip müşkül duruma düşen haçlılara lojistik destek sağlamak bakımından ehemmiyet kazandı. Ada, Müslüman-Türk hakimiyetleri arasında sıkışıp kalan Haçlılara gönderilen yardımların ulaştırılmasında önemli bir üs vazife görmüştür. Ancak, bu zamanda gerginleşen Latin-Bizans ilişkilerinin Kıbrıs’a yansması acı olmuştu. Bu tarihte Kıbrıs, Bizans İmparatoru İonnes Komnenos’un kardeşi İsaac Komnenos’un idaresi altında

⁵⁰ Ortaylı, a.g.e., s.272.

⁵¹ Newman, a.g.e., s. 88.

⁵² Aytunç Altındal, **Türkiye ve Ortodokslar**, 5. Baskı, İstanbul,Alfa Basım Yayım, 2004, s. 22.

⁵³ Ortaylı, a.g.e., s.272.

bulunuyordu. 1157 yılında Kıbrıs , Kilikya Ermeni Prensi Toros ve Antakya Prensi Renaud de Chatillon tarafından işgal edilerek çok büyük tahribata uğratıldı.⁵⁴ Şehir ve köylerini yağmaladılar, halkının çoğu esir ve imha edildi ; ve bu şekilde Haçlılar husule gelen derin nefretin intikamını insafsızca aldılar.⁵⁵ Haçlı tarihi uzmanı Runciman'ın ifadesiyle: “ Kıbrıs adası, Fransızlarla bunların Ermeni müttefiklerinin yaptıkları tahribatın ve vermiş oldukları zararların etkisinden bir daha hiçbir zaman kurtulamamıştır”.⁵⁶

Kıbrıs'a Haçlıların yerleşmesi, Salahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü Haçlılardan temizlemesi üzerine 1189 yılında tertiplenen III. Haçlı seferi sırasında gerçekleşmiştir. III. Haçlı seferine Alman İmparatoru Frederik Barbaros'un, Fransa Kralı Philippe'nin yanı sıra İngiltere Kralı Arslan yürekli Richard da katılmıştı. Arslan yürekli Richard, gemilerinin fırtınaya yakalanması yüzünden sığınmak zorunda kaldığı adayı, gelişen olaylar üzerine işgal ederek adada hüküm süren İsaac Komnenos'un hakimiyetine son verir(1191).⁵⁷ Ardından da İngiltere Kralı,1192 yılında Kıbrıs'ı Templer Şövalyeleri'ne sattı. Templer'in adada ortaya koydukları kötü idareden huzursuz olan Kıbrıslılar, Templerin sayılarından da cesaret bularak (yaklaşık 120 kişi) bunların buldukları Lefkoşa kalesini bastılar.⁵⁸ Nihayetinde, Kıbrıs'ta barınamayacaklarını anlayan Templer adayı İngiltere'ye geri iade ettiler. Bunun üzerine, Kral Richard Kıbrıs'ı ,1192 yılında, 100,000 altın karşılığında

⁵⁴ Gülay Ögün Bezer, “Kıbrıs'ta İslam Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticari İlişkiler,” *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, İstanbul, 2001, s. 4.

⁵⁵ Osman Turan, a.g.m., s. 212.

⁵⁶ Bezer, a.g.m., s. 3.

⁵⁷ Bezer, a.g.m., s. 5.

⁵⁸ Hakeri, a.g.e., s. 110.

Salahaddin Eyyübi'nin fetihleriyle tahtsız kalan Kudüs Kralı Guy De Lüzinyan'a sattı.⁵⁹ Kıbrıs, bu suretle Salahaddin Eyyubi'nin Suriye ve Filistin kıyılarından söküp attığı Doğu Latinliği'nin merkezi haline geldi.

Guy, Fransız Lüzinyan sülalesinin soylularındandı. Böylece Guy ile birlikte 1192 yılından itibaren Kıbrıs'ta Lüzinyan dönemi de başlamış oluyordu. Lüzinyanlar Fransız asıllı oldukları için, 1192-1489 arası dönem Frank dönemi olarak da anılmaktadır. Guy de Lüzinyan adaya geldiğinde adanın durumu acınacak bir durumda idi. İsaac Kommenos ve sonrasındaki Templar zamanında adada katliamlar yapılmış ve adanın ileri gelenleri sürgün edilmiş, adanın nüfusu bir hayli azalmıştı.⁶⁰ Guy öncelikle, Filistin'de topraklarını kaybetmiş olan şövalyeleri ve baronları adaya davet etti ve onlara adanın askeri hizmetlerinin yerine getirilmesi karşılığında geniş topraklar bahşetti ve böylece Kıbrıs'ta feodal bir düzen kurulmuş oldu. Diğer taraftan halkın sempatisini kazanmak hem konumu güçlendirmek hem de adanın ticari yapısını canlı tutmak için yerli halkın dışarıya göç etmemesi için uğraştı. Bunun için daha önce adadan göç edenlerin belirli bir zaman zarfında geri dönmeleri halinde onlara ait toprakların geri verileceği yolunda komşu ülkelerde bildiriler yayınlattı ve ayrıca komşu ülkelerde yaşayan insanların Kıbrıs'a gelip yerleşmeleri hususunda çağrılarda bulundu.⁶¹ Haçlı seferleri esnasında Suriye ve civar memleketlere yerleşen ticaret ve sanat adamlarını da Kıbrıs'a davet ve iskan etti.⁶² Bu dönemde yerli halk üç sınıftan oluşmaktaydı.

⁵⁹ Bezer, a.g.m., s. 4.

⁶⁰ Newman, a.g.e., s. 105.

⁶¹ Newman, a.g.e., s. 105.

⁶² Alasya, a.g.e., s. 15.

Parici, sosyal sınıf içerisindeki en geniş sınıfı ve en alt tabakayı oluşturan, ürettikleri ürünün üçte birini bağlı buldukları lorda vermek zorunda olan ve onların kişisel hizmetlerini de yerine getirmekle yükümlü, kölesi oldukları lordun yasal egemenliği altında olan kişilerden oluşmaktaydı.⁶³ Ayrıca, bu insanlar haftanın iki günü bağlı oldukları lorda Angarya olarak çalışmak zorundaydılar.⁶⁴ Bu sınıftaki insanlar menkul bir mal gibi alınıp satılabilir ve himayesinde buldukları Lord tarafından ölüm dışında her türlü cezaya çarptırılabilirlerdi.⁶⁵

Perpiriari, bu sınıftaki insanlar da Parici gibi toprağa bağlı kişilerden oluşuyordu. Bu sınıfı Parici'den farklı kılan kişisel özgürlüklerini bağlı oldukları lordtan satın alabilmeleri idi. Ancak bu sınıftaki insanlar Parici'de de olduğu gibi ürünün üçte birini lordlarına vermek zorundaydılar.

Lefteri, bu sınıf eskiden Parici olup, ya para karşılığında serbest bırakılmış ya da lordlarının iyi niyetleri neticesinde özgürlüğüne kavuşmuş kişilerden oluşuyordu. Bunlar, kendi topraklarını kullanmakta, yetiştirdikleri ürünü toplamakta serbestiler. Yine de ürettikleri ürünün belli bir oranını lorda vermek zorundaydılar.⁶⁶

Bu sınıflardan en ağır koşullara sahip olanlar şüphesiz Parici sınıfında olanlardı. Bunlardan kimileri içinde buldukları ortamın zorluğundan kurtulmak için intiharı bir kurtuluş yolu olarak görmüştür.⁶⁷ Adada bir taraftan iktisadi zenginliğin artmasına rağmen, yerli halk bu zenginlikten nasiplendirilmemiş, kendi

⁶³ Newman, a.g.e., s. 106.

⁶⁴ Kenneth M. Setton, **A History Of The Crusades**, Pennsylvania, University Of Pennsylvania Press, 1955, s. 622.

⁶⁵ George H.Hill, **A History Of Cyprus**, IV, Cambridge, Cambridge University Press, 1952, s. 9.

⁶⁶ Newman, a.g.e., s. 106.

⁶⁷ Maier, a.g.e., s. 89.

topraklarında birer yabancı olarak acı ve perişanlık içinde yaşamaya mahkum edilmişlerdi.

Kudüs Krallığı düşmüştü fakat onun kurumları bazı değişiklikleriyle adaya gelip yerleşti. Ve böylece Kıbrıs'ta geçerli olan hukuki yapı lağvedilerek, ada Kudüs krallığında var olan hukuki kurallar çerçevesinde bu krallığın bir devamı olarak yönetilmeye başlandı.⁶⁸ Burada şu hususu belirtmekte yarar var; Guy hiçbir zaman Kıbrıs Kralı unvanını almadı. Guy Kudüs Kralı ve aynı zamanda Kıbrıs Lordu idi.

Bu dönemde Kıbrıs'taki hukuki yapıya baktığımızda biri yüksek meclis diğeri alt meclis olmak üzere ikili bir yapı göze çarpar. Yüksek meclis adından da anlaşılacağı üzere adanın en yüksek yargı organıydı ve adanın bütün yasaları bu meclis tarafından yapılıyordu. Soylulardan oluşan bu meclisin başkanı kraldı ve kralın kabul etmediği hiçbir yasa adada yürürlük kazanamıyordu. Bu meclis genel olarak yasa yapmanın yanında devletin önemli işlerine ve soylular arasındaki sorunlara bakmakta idi.⁶⁹ Ancak yinede evlilik, vasiyetname gibi dini hususlara Kilisenin yetki sınırları dahilinde olduğu için bakamıyordu.⁷⁰ Alt ya da halk meclisi, halk arasında meydana gelen sorunlara bakmaktaydı ve kral tarafından tayin edilen baş yargıçlar tarafından yönetiliyordu. Yerel bir mahkeme ve meclis olarak örgütlenmesine rağmen yerel düzeyde de olsa kural koyma ya da yasa yapma gücüne sahip değildi.⁷¹ Bu mahkemelerde uyruğu Frank olmayan bir kişi bir Frank aleyhine şahitlik edemiyordu, dahası herhangi bir davada şahitlerden biri Frank diğeri Kıbrıslı

⁶⁸ Rupert Gunnis, *Historic Cyprus A Guide to Its Towns and Villages, Monasteries and Castles*, London, 1936, s. 16.

⁶⁹ Newman, a.g.e., s. 107.

⁷⁰ Setton, a.g.e., s. 621.

⁷¹ Newman, a.g.e., s. 107.

ise Frankın şahitliği kabul edilirdi.⁷² Sonuç olarak bir davada bir Kıbrıslının bir Frank karşısında zayıf bir konumda olduğu aşıkardı.

Guy 1194 yılında ölünce yerine kardeşi Amury geçti. Amury, üç yıl Kıbrıs Lordu olarak anıldıktan sonra 1197 yılında Kutsal Roma İmparatoru Henry VI tarafından tanınarak, Kıbrıs Kralı olarak talandırıldı. Aynı yıl Amury Suriyeli Baronlar tarafından Kudüs Kralı seçildi. Böylece Amury hem Kıbrıs hem de Kudüs kralı oldu.⁷³ Amury'nin talebi zerine, Papa Celestine III Kıbrıs'ta Latin hiyerarşisinin kurulması ve Ortodoks Kıbrıslıları bu hiyerarşiyeye dahil etmek için iki elçi gönderdi. Böylece bu elçilerin çalışmaları sonucunda Lefkoşa'da bir Latin Başpiskoposluğunun yanında Limasol, Magosa ve Baf'ta da birer piskoposluk⁷⁴, Ortodoks Kilisesi'nin maddi kaynaklarından yararlanılarak kuruldu.⁷⁵ Böylece bir taraftan adada Latin Başpiskoposluğunun kurulması, diğer taraftan da bu faaliyetin alay edercesine Ortodoks Kilisesi'nin btcesinden finanse edilmesi Ortodoks Kıbrıs halkını fena halde kızdırmıştı. İki cemaat arasında gerginlik had safhaya çıkmıştı. Amury cemaat önderleri ile bir toplantı yaparak, her iki tarafı sakinleştirmeye çalıştı ise de pek başarı sağlayamadı. Amury'nin Kudüs krallığının tacını giymek için adadan ayrılması ile Kanakes nderliğinde Kıbrıslılar isyan bayrağını çektiler. Ancak isyan büyümeden bastırıldı ve Kanakes yakalanarak adadan sürüldü.

⁷² Peter Edbury, **Kingdoms Of the Crusaders From Jerusalem To Cyprus**, Singapore-Sydney, 1999, s. 5.

⁷³ Maier, a.g.e., s. 80.

⁷⁴ Edbury, a.g.e., s. 6.

⁷⁵ Newman, a.g.e., s. 108.

Bizans, Kıbrıs'ı Latinlere kaptırmaktan oldukça rahatsızdı ve adada Latin kilisesinin kurulması bu rahatsızlığı zirvelere taşımıştı. İmparator Alexios Angelos, Papaya başvurarak Papa'dan Amury'e Kıbrıs'ı teslim etmesi yönünde emir vermesini ister. Aksi takdirde Kıbrıs'a bir sefer düzenleyeceğini bunun da iki Hıristiyan toplumun zararına olacağını söyler. Ayrıca Alexios Papanın kendisine yardım etmesi karşısında Kudüs'ün Müslümanlardan alınması için gereken her türlü desteği vereceğini vaat eder.⁷⁶ Bu durum karşısında Papa iki devlet arasında yapılan bir savaşın Hıristiyan dünyasına darbe vuracağını ayrıca kendisinin emri ile Amury'nin Kıbrıs'ı teslim etmeyeceğini cevaben Alexios'a bildirir.⁷⁷ Dahası Papa, İngiltere ve Fransa Krallarına başvurarak Alexios'u ikna etmelerini rica eder. Papanın ve diğerlerinin uğraşlarına rağmen Alexios Kıbrıs'a sefer yapma konusundaki kararlılığını sürdürmeye ve bu doğrultuda planlar yapmaya devam etti. Ancak 1204 yılındaki Haçlı seferi ile tüm uğraşlar boşa gitmiş ve İmparatorluk artık kendi canının derdine düşmüştür.

Bilindiği üzere IV. Haçlı seferi (1204) sonunda Haçlılar İstanbul'u ele geçirmişler ve burada bir Latin İmparatorluğu kurmuşlardı. IV. Haçlı seferi ile Haçlılar "kutsal savaş" olarak adlandırdıkları davalarından kopup ticari ve siyasi emellerinin peşlerine düşmüştürler.

Bizim açımızdan önemli olan şüphesiz bu olayın Kıbrıs'a etkilerinin nasıl olduğudur. Öncelikle, adanın İstanbul ile var olan siyasi bağlantısı tamamen kesilmiştir. İstanbul'un Latinlerin eline düşmesi ve Kıbrıs-İstanbul politik hattının tamamen kopması dolayısıyla adadaki Ortodoks Kıbrıslılar Latinlerin baskısından kurtulma ümitlerini yitirmelerine yol açmıştır. Bir diğer altı çizilmesi gereken husus

⁷⁶ Newman, a.g.e., s. 109.

⁷⁷ Setton,a.g.e., s: 608.

da, bundan böyle Kıbrıs'ın batılı güçlerin çıkarları doğrultusunda Doğu Akdeniz'de ileri bir karakol vazife görecektir. Bu çıkar bazen Haçlı seferlerinde stratejik bir üs olarak kullanılarak siyasi ve askeri, bazen de doğu ile batı arasındaki ticaretin kontrolünü ve güvenliğini sağlamasında kullanılarak kendisini gösterecektir.⁷⁸

İstanbul'un Latinlerin eline geçmesinden sonra Latinlerin Ortodoks Kıbrıslıların Roma Kilisesi'nin tabiiyetine geçmeleri yönünde olan baskıları daha da şiddetlendi. Böylece birçok Kıbrıslı baskılara daha fazla dayanamayarak adadan göç etmeye başladı. 1211 yılında adayı ziyaret eden gezgin Oldenburg o dönemi şöyle anlatır :“ Adada bir başpiskopos ve üç tanede piskopos vardı ve bunların hepsi Latindi. Greklerin ise on üç piskoposu vardı ve bunların içinden de birisi başpiskopostu. Bunların hepsi Latinlere itaat etmek ve onlara bir köle gibi hürmet göstermek zorundaydılar. Nerede bir Lord görseniz hepsi Franktı ve Greklerin kimileri onlara köle gibi itaat etmek zorundaydılar. Lordlar yerlilere karşı kabaydılar ve hırslarının kurbanları olmuşlardır.”⁷⁹

1222 yılında, Papa'nın elçisi, kardinal Pelagius'un başkanlığında Magosa'da bir toplantı yapıldı. Toplantının ana maksadı Ortodoks Kıbrıslıları nasıl Katolik yaparız, onlara nasıl Papanın üstünlüğünü kabul ettiririz şeklinde özetlenebilir. Toplantı sonrasında yayınlanan bir buyrukta, Ortodoks ruhban sınıfı tamamen Kralın ve Latin Başpiskoposun denetimi altına sokulması öngörülüyordu.⁸⁰ Ve bu doğrultuda ada genelinde bulunan Ortodoks piskoposların sayısı on dörtten dörde

⁷⁸ Setton, a.g.e., s. 607.

⁷⁹ Hill, a.g.e., s. 46.

⁸⁰ Hill, a.g.e., s. 47.

indirildi.⁸¹ Ardından bu piskoposluklar adanın kırsal bölgelerine transfer edildi. Şöyle ki, Lefkoşa'daki piskoposluk Soli'ye, Baf'taki Arsino'ya, Limasol'daki Lefkara'ya ve Magosa'daki de Dipkarpaz'a sürüldü. Ayrıca, Piskoposluk merkezinde Latin Piskopos görev yapacaktı ve merkeze bağlı bulunan Ortodoks piskoposlar merkezdekilere saygıda kusur etmeyecekler. Mesela, Dipkarpaz'da ki Ortodoks piskopos Magosa'daki ,yani bağlı bulunduğu, Latin piskoposun denetimi altında bulunacak ve ona saygıda kusur etmeyecekti. Başka bir anlatımla, Magosa Konseyi ile adada Piskoposlar arasında ast-üst şeklinde hiyerarşik bir yapı oluşturularak bir nevi Ortodoks piskoposlar muavin piskopos durumuna sokulmuştu. Bir diğer durum ise, Ortodoks Kilisesi'nin tüm gelirlerine el koyulması idi. Böylece, bir taraftan Ortodoksların piskoposluk bölgelerinin daraltılması diğer taraftan da kilisenin gelirlerine el koyulması Ortodoksları Katolikler karşısında hem maddi hem de manevi olarak zayıflattı.

Magosa Konseyi'nde alınan kararlar Ortodoks papazları ve rahipleri çok zor bir duruma soktu. Çünkü ya Katoliklerin üstünlüğünü kabul edip onlara boyun eğecekler ve böylece kendi kiliselerine ihanet etmiş olacaklar ya da bu durumu kabullenmeyip acıyı, ızdırabı ve sürgünü göze alacaklardı. Kısacası tam bir çıkmazdaydılar. Neophytos, Ortodoks Başpiskopos, Latin Başpiskoposa itaat etmeyi reddetti ve bunun üzerine adadan sürgün edildi.⁸² Yanına Soli piskoposunu da alarak adadan ayrılan Neophytos, İznik'e giderek durumu İstanbul Patriğine bildirir ve bu durum karşısında ne yapmaları gerektiğini sorar.⁸³ Patrik başkanlığında toplanan

⁸¹ Edbury, a.g.e.,s. 6.

⁸² Setton,a.g.e., s. 626.

⁸³ Newman, a.g.e., s. 116.

itaat etmemeleri gerektiği ve böyle bir itaatin teslimiyet olacağını bu durumun da Ortodoks dünyasına büyük bir darbe vuracağı yönünde bir karar açıklar ve bu kararını Kıbrıs'a iletmesi yönünde bir elçi tayin eder.⁸⁴ Bunun üzerine, Latinlerin idaresi altına girmek istemeyen birçok keşiş ve rahip dağlara kaçarak, orada dinlerini yaşamaya ve yaşatmaya çalıştılar. Bunun en tipik örneği günümüzde de görme fırsatı bulabileceğimiz mağara kiliselerdir.

Bunu takip eden yıllarda on üç Ortodoks keşişin Latinler tarafından katledilişi adadaki mücadeleyi zirveye taşımıştır. Ve bu olayın ardından Ortodoks Kıbrıslılar davalarında bu on üç kişiyi örnek alacaklar ve davalarından ölüm pahasına da olsa taviz vermeyeceklerdi. Roma Kilisesi'ne saygısızlıkları ve dinsel ayinlere katılmadıkları iddiası ile on üç keşiş sorgulanmak üzere Latin başpiskoposluğuna getirilir. Sorgulama sırasında kendi inançları için gerekirse ölebileceklerini ve asla Katoliklere itaat etmeyeceklerini dile getirdiler. Bunun üzerine keşişlerin hepsi hapsedildi.⁸⁵ Üç yıl hapisanede çeşitli işkencelere maruz kaldılar ve bu işkencelere dayanamayan bir keşiş burada hayatını kaybetti.⁸⁶ Papanın emri üzerine başpiskopos Eustorgue keşişleri Latin kilisesinin emirlerine uymamak ve doktrinine karşı geldikleri iddiası ile yüksek mahkemeye gönderir. Yüksek mahkeme de onları ölüme mahkum eder. Nihayetinde 1232 yılında, keşişler atların ayaklarına bağlanıp herkesin önünde belli bir süre sürütüldükten sonra, kazıklara bağlanıp yakılarak acı bir ölüme mahkum edildiler.⁸⁷

⁸⁴ Newman, a.g.e., s. 116.

⁸⁵ Newman, a.g.e., s. 116.

⁸⁶ Setton, a.g.e., s. 626.

⁸⁷ Duckwort, a.g.e., s. 23.

Bu olaylar üzerine İstanbul Patriği adada bu olayların daha fazla büyümemesi için Papaya, Gregory IX, bir mektup gönderir. Patrik, protestosunu ifade ettikten sonra, iki kilise arasındaki kin ve nefretin iki dinsel gruba çok zarar verdiğini bunun ortadan kaldırılması, iki kilisenin yeniden birleşmesi yönünde Papadan ricada bulunur. Papa ise Patrike cevaben yazdığı mektupta gelişen tüm olayların ve özellikle Ortodoksların acılarının sebebini Ortodoks Kilisesinin Roma Kilisesinden ayrılışına bağlamakta, bir nevi siz bunu hakkettiniz demekteydi. Nitekim Papa Kıbrıs'taki Ortodokslara karşı olan sert tutumundan vazgeçmedi.

1240 yılında Papa ,Gregory IX, Latin başpiskopos Eustorgue'ya yeni talimatlar göndererek, Ortodoksların Roma Kilisesi'ne bağlılık yemini yapmadıkça topluca ayin yapmaları ve Roma Kilisesi tarafından benimsenmeyen, özellikle evharistiye töreninde ekmeğe maya katmamaları, adetlerinden vazgeçmedikçe yasaklandı.⁸⁸

Gregory'den sonra Papalık koltuğuna gelen Innocent IV Ortodoks Kıbrıslılara karşı daha ılımlı bir politika tatbik etmeye çalıştı. 1247 yılında Papa Innocent, Franciscan Lawrence'i Papalık elçisi olarak Kıbrıs'a tayin etti. Papa elçiye, Kıbrıslıların Latinlerin saldırılarına karşı korunması yönünde bir talimatname verdi.⁸⁹ Papa, Ortodokslara kendi başpiskoposlarını seçme hakkını tanımış ve Ortodoks ruhbanı müsamaha göstererek üzerlerindeki Latin baskısını biraz olsun hafifletmişti.⁹⁰ Havanın yumuşamasından faydalanan Ortodoks piskoposlar, Latin başpiskoposa bağlılık yemini yerine tekrardan kendi başpiskoposlarına bağlılık

⁸⁸ Setton,a.g.e., s. 627.

⁸⁹ Maier, a.g.e., s. 86.

⁹⁰ Duckwort, a.g.e., s. 24.

yemini etmeye başladılar. Bunun üzerine kısada olsa Kıbrıs'taki Ortodoks halkın hareket alanı biraz genişlemiş oldu. Bu durumu bir umut olarak algılayan, adadan bir şekilde ayrılmış olan Ortodoksların çoğu adaya döndü. Innocent 1254 yılında ölünce yerine geçen Alexander IV aynı müsamahayı Kıbrıslılara göstermedi ve 1260 yılında yayımladığı "Bulla Cypria" ile Kıbrıslı Ortodokslara ağır bir darbe vurdu. Bulla Cypria ile verilen talimatlar aşağıdaki gibidir.⁹¹

- Ada genelinde Kiliselere yapılan yardımların toplanması ve denetlenmesi yalnızca Latin piskoposlara ve ruhban sınıfına aittir.
- Adada kurulmuş olan dört Latin piskoposluk aynen kalacak. Kıbrıslıların da dört piskoposluğu olacak ve bunları kendi aralarından seçecekler.
- Ortodoks piskoposların her biri Latin Piskoposluk bölgelerinde ikamet edecekler fakat Latin piskoposlar ile aynı kasabada ya da şehirde bulunamayacaklar. Ortodoks piskoposlar ancak Solo, Lefkoşa piskoposluk bölgesinde, Dipkarpaz, Magosa piskoposluk bölgesinde, Lefkara, Limasol piskoposluk bölgesinde, ve Hirsofu'ta ,Baf piskoposluk bölgesinde, ikamet edecekler.
- Lefkoşa'daki Latin piskoposluğu adanın tek Başpiskoposluğu olacak ve bu durum her iki tarafça tanınacaktı.
- Adadaki Ortodoks piskoposların hepsi Bu Latin başpiskoposunu dinsel başkanları olarak tanıyacaklar.
- Ortodoks piskoposlar buldukları piskoposluk bölgesindeki Latin piskoposun denetiminde olacaklar ve Latin piskoposu üstün yetkili olarak tanıyacaklar.

⁹¹ Duckwort, a.g.e., s. 25.

- Her Ortodoks piskopos kendi piskoposluk seçim bölgesinden, seçildikten sonra Kraldan onay alacaklar ve Latin başpiskoposluğuna bağlılık ve sadakat yemini edecek.
- Germanos (bu dönemdeki Ortodoks başpiskopos) başpiskoposluk unvanını muhafaza edebilir ancak bu onursal bir unvandan daha öte bir şey olmayıp, Germanos'tan sonra bu unvan kullanılmayacak.
- Her Ortodoks piskopos piskoposluk bölgesindeki Latin piskoposlar tarafından düzenlenen kilise meclislerine ve dini törenlere katılacaklar.

Papa Alexander tarafından alınan bu kararlar Latin Kilisesinin Ortodokslar üzerindeki baskısını en yüksek noktaya taşıdı ve iki kilise arasındaki uçurumun genişlemesine sebep oldu. Bunun akabinde bu uygulamaları yediremeyen ruhban sınıfından kimseler ve halktan bazıları adadan göç ettiler. Artık Kıbrıs'ta Ortodoksların başpiskoposluğu yoktu ve gelirlerine de el konulmuştu. Rivayet edildiğine göre bu dönemde Latin papazların gelirleri, Ortodoks piskoposların gelirlerinin üç beş katı idi.

Artık Bulla Cypria ile Kıbrıs'ta yeni bir dönem başlamıştı. Kıbrıslıların bir kısmı üzerlerindeki Latin baskısını Bulla Cypria'ya uyararak kaldırırken, bazıları da çareyi adadan göç etmekte buluyorlardı. Kuşkusuz, bu göç edenler arasında başı ruhban sınıfından olanlar çekmekteydi. Geri kalan kısmı için zor günler başlamıştı. İstanbul Patriği bu durum karşısında Kıbrıslılardan boyun eğmemeleri gerektiğini, haklı mücadelelerini devam ettirmeleri gerektiğini söylüyordu. Hatta daha da ileri giderek Ortodoks piskoposlardan Roma kilisesine bağlılık yemini edenlerin aforoz edileceğini açıklamıştır.⁹² İki çıkmaz arasında kalan Ortodokslar için hayat çekilmez

⁹² Duckwort, a.g.e., s. 28.

olmuş, bir taraftan aforoz edilme korkusu diğer taraftan ölüm korkusu arasında sıkışmış kalmışlardı. Ortodokslar her gün baskı altında tutulmakta, taciz edilmekteydiler. Ortodoks ruhbanlar için üç kurtuluş yolu vardı; Papaya bağlılık, ölüm ve göç. Papaya bağlılığı reddedenler, belli bir süre atlara bağlanıp kayalık zeminlerde sürütüldükten sonra halkın önünde büyük bir odun yığını üzerinde yakılmaktaydılar. Neticede, Doğu-Batı kiliseleri arasındaki mücadelenin ve nefretin Kıbrıs'a etkisi ağır olmuştur.⁹³

Bulla Cypria, Kıbrıs Osmanlı devleti hakimiyetine girinceye kadar yürürlükte kalmıştır. Bir başka anlatımla Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, Türklerin adayı fethine kadar Ortodoks dünyasındaki yerini ve kimliğini yitirmiş, Roma Kilisesinin bir parçası olarak dini hürriyetinden uzak, baskı ve zulmün kol gezdiği bir ortamda kendine yer aramıştır.

Lüzinyanlar sonrasında adaya hakim olan Venedikler zamanında da durum değişmedi ve Kıbrıslılar Lüzinyanlar döneminde olduğu gibi zorbaca yönetildiler. Halkın Lüzinyan baskısından kalma birazcık özgürlüğü kalmıştı, onlar da bu dönemde kaybedildi.⁹⁴ Halk daha da köleleştirildi ve halkın üzerindeki vergi yükü artırıldı. Venedik'in Kıbrıs'ta tatbik ettiği politika vergi koymak ve toplamaktan bir de gelebilecek saldırılara ,özellikle Türklerden, karşı mevcut surları güçlendirmekten ibaretti.⁹⁵ Bu ağır vergiler ve angarya hizmeti halkın hoşnutsuzluğunu artırdı ve iç durumun bozulmasına sebep oldu. Venedikler adada bulunan tüm Rum okullarını

⁹³ Maier, a.g.e., s. 85-86.

⁹⁴ Spyridakis, a.g.e., s. 53.

⁹⁵ Spyridakis, a.g.e., s. 53.

kapattılar ve sosyal ve ekonomik hayatı çekilmez hale getirdiler.⁹⁶ Ortodoks kilisesi üzerindeki baskının azaltılacağı söylenmesine rağmen Latin baskısı devam etti. Bu olumsuz koşullar altında ada nüfusu yoğun göçler sebebiyle azaldı. Bu göçlerin çoğunluğunun istikameti Anadolu topraklarıydı. Şüphesiz ki bunda, Osmanlı hoşgörüsü ve adaleti büyük pay sahibidir.

Sonuç olarak, Kıbrıs'ta Osmanlılar öncesinde sosyal şartlar bu şekilde idi. Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı kendi topraklarına katmasıyla ada da yeni bir sürece girdi. Yerli halk, Osmanlı Devleti ile temaslar kurarak, fethin biran önce gerçekleşmesini istiyorlardı. Nihayetinde Kıbrıs'ın fethi için tüm şartlar olgunlaşınca Osmanlı ordusu yönünü Kıbrıs'a çevirdi ve fetih girişimlerine başladı.

⁹⁶ Duckwort, a.g.e., s. 33.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIBRIS'IN OSMANLI HAKİMİYETİ ALTINA GİRMESİ

I-KIBRIS'IN FETHİ

Osmanlı Deniz İmparatorluğunun, XVI. Yüzyıl boyunca bütün Akdeniz'de gücünü iyice hissettirdiği halde stratejik ve ticari önemi büyük olan Kıbrıs'ı henüz toprakları arasına katmamış olması ticaret yollarının güvenliği için sakınca teşkil etmekte idi.⁹⁷ Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğuna katılması XVI.yüzyılın sonralarına doğru İmparatorluğun siyasi, dini ve iktisadi menfaatleri bakımından bir zaruret halini almıştı. Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde Anadolu, Suriye, Filistin, Trablusgarp ve Mısır'a hakim durumdadır. Kıbrıs, Osmanlı toprakları ortasında bir çıban başı durumundaydı. Bu nedenle de Kıbrıs'ın fethedilmesi kaçınılmaz bir hale gelmişti.

Avrupa ve Asya arasındaki ticaret yolu ya Kıbrıs'tan veya Kıbrıs'ın yakınlarından geçmekteydi. Kıbrıs'ta üslenen korsanlar, Türk Ticaret Gemileri için büyük bir tehlike teşkil ediyorlardı. Her sene Mısır'dan ve Suriye sahillerinden İstanbul'a giden ve dönen gemiler Malta ve Venedik korsanlarının taarruzlarına uğruyordu; bundan başka havanın muhalefeti sebebiyle Kıbrıs'a sığınmak zorunda kalan tüccar gemilerinin malları müsadere olunuyordu.⁹⁸ Ayrıca Akdeniz'deki Hıristiyan devletlerin korsan gemileri hac yollarının güvenliğini tehdit etmekte idi. Bu korsanların Venedik idaresindeki Kıbrıs'ı üs edinmeleri, Osmanlıların dikkatini

⁹⁷ İdris Bostan, "Kıbrıs Seferi Günlüğü ve Osmanlı Donanması'nın Sefer Güzergahı," **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, İstanbul, 2001, s. 11.

⁹⁸ İsmail H. Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Cilt 3, 6. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s. 13.

ada üzerine çevirmeye sebep oldu. Nitekim, o sıralarda Mısır'a giden Mısır defterdarının gemisine el konularak içindeki mal ve eşyayı yağmalayan, gılman ve cariyelerini esir alan Kıbrıslıların padişaha şikayet edilmesi seferin başlatılmasına sebep oldu.⁹⁹ Doğu Akdeniz'de bu denli stratejik bir mevki işgal eden Kıbrıs'ın fethini güzel şarapları ya da Nakşa dukası Yasef Nasi'nin Kıbrıs kralı olma hayalleri gibi akla mantığa aykırı sebepleri ileri sürerek açıklamak, burası için karşılıklı olarak verilen kanlı mücadeleyi en azından hor görmektir.¹⁰⁰

Osmanlı Devleti, meseleyi diplomasi yoluyla çözmek isteyerek Venedik'e temsilci gönderip bazı şikayetlerde bulunmuş ve korsanlık faaliyetlerinin önlenmesini istemiş, ancak bundan olumlu bir netice alamamıştı.¹⁰¹ Bunun akabinde Osmanlı idaresi, Kıbrıs adasından vazgeçmelerini teklif etmek üzere Kubad Çavuş'u elçi olarak Venedik'e gönderdi.¹⁰² Bu girişimin de sonuçsuz kalması üzerine Osmanlı devleti, dönemin Şeyhülislamı Ebussuud Efendi'nin olumlu fetvasını aldıktan sonra Kıbrıs için fetih hazırlıklarına başladı.

Kıbrıs Seferi'ne serdar olarak Lala Mustafa Paşa tayin edildi. Donanma Komutanlığı'na da Piyale Paşa getirildi. Türk ordusu ve donanması, 1570 yılında üç grup halinde İstanbul'dan Kıbrıs'a doğru yola çıktı. Birinci gurubun başında Murad Reis, ikinci gurubun başında Piyale Paşa ve son olarak da üçüncü gurubun başında da Lala Mustafa Paşa ve Kapudan Müezzinzade Ali Paşa bulunuyordu. Türk Kuvvetleri 1 Temmuz 1570 tarihinde Limasol önlerine geldi. Sırasıyla 2 Temmuz

⁹⁹ Bostan, a.g.m., s. 12.

¹⁰⁰ Feridun Emecen, "Kıbrıs'ta İlk Osmanlı İdari Yapılanması," **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, İstanbul, 2001, s. 48.

¹⁰¹ Nuri Çevikel, **Kıbrıs Eyaleti**, Gazi Mağusa, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 2000, s. 20.

¹⁰² Bostan, a.g.m., s. 12-13.

1570'te Limasol, 4 Temmuz'da da Larnaka zapt edildi. 9 Temmuz'da Girne kendiliğinden teslim oldu. Adanın merkezi Lefkoşa 9 Eylül 1570'te ele geçirildi. 12 Eylül'de Baf teslim oldu. Uzun bir kuşatmadan sonra Mağusa alındı (1 Ağustos 1571). Bu suretle Kıbrıs'ın fethi tamamlandı. 1570-1571 yılları arasında gerçekleşen Kıbrıs'ın fethi Osmanlı Devletinin son büyük askeri başarısıdır.¹⁰³ Bu fetih Osmanlıların Doğu Akdeniz denizyolları üzerindeki egemenliğini pekiştirdi.¹⁰⁴

Buna karşılık Venedik'in yardım istekleri ile hazırlanan Don Juan komutasındaki güçlü haçlı donanması, 7 ekim 1571' de Akdeniz'de o zamana dek yapılmış en büyük deniz savaşında Osmanlı donanmasını İnebahtı'da ağır bir yenilgiye uğrattı.¹⁰⁵ Bu mağlubiyet 1538'den bu yana süren Osmanlı deniz gücünün üstünlüğünün sarsılmasına yol açtı. Bu galibiyet karşısında büyük ümitlere kapılan haçlılar İstanbul'u Türklerden geri alma planları yapmaya başladılar.¹⁰⁶ Fakat Hıristiyan alemine kısa süreli bir moral kaynağı olmaktan başka bir fayda sağlamadı. Çünkü Osmanlı bir yıl içinde Akdeniz'de daha güçlü bir donanmayla karşılıklarına çıkınca bu hayallerinden vazgeçmek zorunda kaldılar. Nihayetinde, 7 mart 1573 yılında Venedik Osmanlılarla barış yaparak Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından vazgeçti.

¹⁰³ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Çev., Ruşen Sezer, 3.

Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 46.

¹⁰⁴ Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 55.

¹⁰⁵ İnalçık, a.g.e., s. 46.

¹⁰⁶ İnalçık, a.g.e., s. 47.

II. TÜRKLERİN KIBRIS'A YERLEŞMESİ

Osmanlı Devleti her fethettiği ülkede Türk adalet ve idari düzeninin sağlanabilmesi için bir takım tedbirler almıştır.¹⁰⁷ Bu alınan tedbirlerin başında, fethedilen yere Türk göçmenleri getirip yerleştirmektir. Evvela bundan güdülen maksat Türk Müslüman nüfusu yerleştirerek yeni fethedilen yeri bir istila tehlikesine karşı emniyet altına almaktır. Diğer taraftan da o yerdeki boş ve harap toprakları şeneltmek, yani mamur bir hale getirmek, gelir kaynaklarını işletmek ve Anadolu'daki fazla nüfusa geçim sahaları sağlamaktır.¹⁰⁸ Bu politikaya paralel olarak Kıbrıs'ın fethi sonrasında adaya yönelik bir sürgün hükmü çıkarılmıştır.

Kıbrıs'a yönelik çıkarılan sürgün hükmünün genel amacı şu şekilde açıklanmıştır : Kıbrıs adasının istila dolayısıyla birçok yeri harap olmuştur. Bu yerler tarıma elverişli yerlerdir, buraların ve adadaki diğer kasaba ve köylerin mamur olması gerekli görülmüştür. Bunun için toprak sıkıntısı çeken, vergi tahrir defterlerine yazılmamış bulunan kimselerle, bulunduğu yerden kaçıp başka yerde yerleşenler veya ırgat olarak çalışanlar, toprak davaları bir sonuca, karara vardırılmayanlar ile şehirde ve köylerde işsiz dolaşanların defterlere yazılıp Kıbrıs'a gönderilmeleri emredildi.¹⁰⁹ Ancak nakledileceklerin belli bir meslek sahibi olmaları ve mesleği ile ilgili âlet ve edevatının bulunması, kendi rızalarıyla gitmeleri, kanuna aykırı fiillerinin olmaması, buldukları yerde iki şahit göstermelerine ve ahlâkî

¹⁰⁷ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskan Siyaseti," **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, İstanbul, 2001, s. 39.

¹⁰⁸ Halil İnalçık, "Kıbrıs'ta Türk İdaresi Altında Nüfus," **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi**, Ankara, 1964, s. 28.

¹⁰⁹ İnalçık, a.g.m., s. 28.

bakımdan güvenilir olmalarına dikkat edilmekteydi. Adaya ilk olarak 1572 yılından itibaren, Anadolu'nun güney ve iç bölgelerinden nüfus nakline başlanmıştır.

Prof. Dr. Cengiz Orhonlu tarafından incelenen 22 Eylül 1572 tarihini taşıyan ve Kâmil Kepeci Tasnifi'nde Mevkûfât Defteri adıyla 2551 numarada kayıtlı olan defterde, Kıbrıs'a çeşitli Anadolu kasaba ve köylerinden nakledilen nüfus isim isim, köy köy, meslek ve hattâ sahip oldukları hayvanlarına varıncaya kadar kaydedilmiştir. Adı geçen bu ilk iskân defterinde Aksaray, Beyşehir, Seydişehir, Anduğu, Develihisar, Ürgüp, Koçhisar, Niğde, Bor, Ilgın, İshaklı, Akşehir, Akdağ ve Bozok'dan toplam 1908 ailenin nakledildiği kayıtlıdır.¹¹⁰ Bu defterin devamı olan ve Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu tarafından incelenen ve 2 Kasım 1572 tarihli olup Osmanlı Arşivi'nde A.DVN koduyla Divan Defterleri tasnifinde yer alan 793 numaralı defterde ise, Ma'muriye, Silindi, Ermenek, Mud, Gülnar ve Silifke kasaba ve köylerine ait 672 ailenin iskân kaydı yer almaktadır.¹¹¹ Bu iki defterde toplam 2580 hanenin Kıbrıs'a nakledildiği görülmektedir.¹¹²

Bu sürgün hükmünün kişileri cezalandırmak maksadıyla bir yerden başka bir yere göç ettirilmesi olarak değil, fetih yoluyla kazanılmış bir toprağın ya da ülkenin iktisadi ve sosyal olarak canlandırılması şeklinde anlaşılması gerekmektedir. Bilindiği gibi Kıbrıs'ın fethi ancak bir yılda tamamlanabilmişti. Bu yüzden Gerek savaşlar sebebiyle, gerekse Türklerin gelişinden önce ada halkına konulan haksız

¹¹⁰ Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs'a yerleşmesi, 1570-1580", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı 44/323, İstanbul, 1974, s. 18-24.

¹¹¹ Halaçoğlu, a.g.m., s. 40.

¹¹² Halaçoğlu, a.g.m., s. 40.

vergilerle ve Latinler döneminden beri ada halkına uygulanan ağır ekonomik, sosyal ve iktisadi şartlardan dolayı halk önemli ölçüde Adayı terk etmişti. Dolayısıyla adada çok miktarda arazi boşalmıştı. Nitekim 1572 yılında yapılan tahrirde, Mesarya ve Mazoto bölgelerinde 76 köyde kimsenin yaşamadığı tespit edilmişti.¹¹³

Osmanlı yönetimi adada sağlıklı bir sosyal ve iktisadi yapı tesis edebilmek için, adaya yerleşen çiftçilere bedava tohum verilmesi, en az üç yıl zirai vergilerden muaf tutulmaları, ücretsiz ev ve toprak verilmesi gibi birtakım kolaylıklar sağladı. Diğer taraftan, halkın Kıbrıs adasına karşı korku ve endişelerinin, kuraklık, sıcaklık, haçlı müdahalesi gibi, önüne geçebilmek için Kıbrıs ikliminin güzelliğinden, topraklarının her türlü ziraata elverişli olduğundan bahsedilmek suretiyle bir nevi propaganda yapıldı. Budan dolayı sürgün hükmü Orta Anadolu köylerinde ilk duyulduğunda, belli ölçüde bir tedirginlik duyulmuşsa da, daha sonra bu huzursuzluk ortadan kalkmıştır.¹¹⁴

Bunlara paralel olarak, gerek adada yaşayan yerli ahalinin gerekse de yeni sürgün edilenlerin müşterek ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve kendi kendilerine yeten bir toplum halinde teşkilatlanabilmeleri için özellikle yeni sürgün edilenlerin ayrı meslekten kişiler olmasına dikkat edilmiştir. Nitekim tüm uğraşlara rağmen Kıbrıs'a yapılması planlanan 12.000 aileden ancak 8.000'i adaya yerleştirilmiştir. Kıbrıs'ın şenlendirilmesine yönelik bu tür çalışmalar daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Fakat fethin hemen arkasından yürütülen ve yukarıda arz ettiğimiz türden

¹¹³ Mustafa H. Altan, **Kıbrıs'ta Türk Malları**, Cilt I, 2. Baskı, KKTC, Yeni Avrasya Yayınları, 2003, s. 19.

¹¹⁴ Halaçoğlu, a.g.m., s. 42.

iskân çalışmalarının aksine özellikle Kıbrıs XVII. yüzyılın son yarısı ile XVIII. yüzyılda daha çok emirleri dinlemeyen ve yerleşik ahaliye zarar veren aşiretlerin sürgün mahalli olarak seçilmiştir.¹¹⁵

III. ADADA KURULAN İDARİ YAPI

Fetihten sonra Lefkoşa merkez olmak üzere Kıbrıs idari yönden bir Beylerbeyilik statüsüne bağlandı ve Avlonya Sancakbeyi Muzaffer paşa adanın ilk Beylerbeyi olarak tayin edildi. Ayrıca adada merkezi idarenin yanı sıra bir de taşra teşkilatının vücuda getirilmesi gayesi ile adaya sancakbeyi, kadı, müftü, defterdar, ve diğer bürokratlar tayin edildi.¹¹⁶ Oluşturulan bu Beylerbeyiliğin Osmanlı idaresi altındaki diğer Beylerbeyiliklerden hiçbir farkı yoktu. Bu bağlamda, Baf, Magosa ve Girne birer sancak haline getirilirken, Beylerbeyiliğin gelişmesi ve savunmasının güçlendirilmesi gayesi ile de Alaiye, Tarsus, İçil, Zülkadriye, Trablusşam ve Sis sancakları da Kıbrıs'a bağlandı. Fakat Trablusşam Kıbrıs'tan ayrılarak yeniden eski bağlı bulunduğu Şam'a ilhak edildi. Bunun sebebi, Kıbrıs'a bağlanmış olan Trablusşam'ın " mal-ı miri ve bakaya" tahsilinde sıkıntı çekilmesi olarak izah edilmektedir.¹¹⁷ Kıbrıs, Lefkoşa idare merkezi olmak üzere 16 kazaya ayrıldı. Bunlar; Tuzla, Limasol, Piskopi, Gilan, Evdim, Magosa, Karpaz, Dağ, Değirmenlik, Baf, Kukla, Hirsofu, Omorfa, Mesarye ve Girne kazalarıdır.

Girit Savaşı (1645-1669) ve adada baş gösteren kuraklık ve kıtlık yıllarında göç sebebiyle nüfusun azalması ve ticari hayatın bozulması Kıbrıs Beylerbeyiliği

¹¹⁵ Halaçoğlu, a.g.m., s. 45.

¹¹⁶ Emecen, a.g.m., s.52.

¹¹⁷ Emecen, a.g.m., s.55.

gelirlerinde düşüşe sebep oldu. Bu durum karşısında Babıali, adada nüfus tahriri yaptırarak, nüfusun pek çok azaldığını ve bu nedenle memleketin idaresi için beylerbeyi ve sancak beylerinin yıllıklarını ödeyebilmeleri imkansız olduğundan ada, 1670 yılında Kaptanpaşalık'a bağlandı.¹¹⁸

Yeni idare yapılanması içinde ada, vergi toplamakla görevli olan ağalar arasındaki rekabet neticesinde artan huzursuzluk 1685 yılında patlak veren ve ancak iki yıl sonra bastırılabilen Boyacıoğlu isyanı ile sonuçlandı. Yaşanan bu olaylar yeni yönetimin adanın idaresinde yetersiz olduğunu ortaya koydu ve ada 1687 yılında sadrazama has olarak verildi. Ancak adada kurulan bu yapıda Babıali'yi memnun etmedi ve ada 1785 yılında sadrazamın hassı olmaktan çıkarılarak Divan-ı Hümayun'a bir muhassıllık haline getirildi. Kıbrıs bu statüsünü Tanzimatın ilanına kadar korudu.¹¹⁹

A. GAYRMÜSLİMLERİN İDARİ YAPI İÇERİSİNDEKİ YERİ

Bu dönem Kıbrıs'ta yaşayan Gayrimüslim unsurlar; Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Venedikliler, Maruniler ve Kıptiler'den oluşmaktaydı. Yahudiler bu dönemde toplu olarak bir arada yaşamamaktan adanın muhtelif yerlerine dağılmış vaziyetteydiler. Bu yüzden Yahudiler adada Ermeniler kadar varlık gösterememişlerdir.¹²⁰ Gayrimüslim tebaa içinde Rumlar ve Ermeniler dışında kalan diğer unsurlar hakkında pek bilgi sahibi olmamakla beraber adada varlıklarından

¹¹⁸ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü , **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs; Nüfusu, Arazi**

Dağılımı ve Türk Vakıfları, Yayın no: 43, Ankara, 2000, s. 19.

¹¹⁹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 20.

¹²⁰ Ronald C. Jennings, **Christians an Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640**, New York, New York University Press, 1993, s. 165.

haberdarız. Kıbrıs Osmanlılar tarafından ele geçirildiği sırada burada az da olsa bir Maruni topluluk vardı. Ancak bunlar zamanla Ortodokslaşmışlardır.¹²¹

Gayrimüslim tebaa içerisinde nüfus olarak çoğunluğu Rumlar ve onlardan sonra da Ermeniler oluşturmaktaydı. Dolayısı ile Kıbrıs'ta ancak bu iki zimmi unsur kayda değer birer cemaat oluşturabilmişlerdi. Bunların dışındaki zimmilere ait herhangi bir berat kaydına rastlanmamaktadır.¹²² Bilindiği üzere Osmanlı devlet sistemine göre manastır, kilise, havra gibi herhangi bir dini ayin yerinin açılması buralarda dinsel törenlerin yapılması, buralarda düzenlenen dini tören veya ayinlerde herhangi bir kişinin görev yapabilmesi, ölen bir din görevlisinin yerine başka bir din adamının tayin olabilmesi ve bunların dışında din görevlilerinin kendi cemaatlerinden ne suretle vergi, sadaka, bağış ve hediye gibi ayni veya nakdi gelir toplayabilmesi gibi konular devlet izni ile yerine getirilmekteydi. Bu iznin verilmesi, Berat, İstanbul'un onayı ve Lefkoşe kadısının bu beratları tasnif edip sicil defterine kaydetmesiyle yürürlük kazanyordu. Bu açıdan bakıldığında ancak bahsi geçen iki cemaatin bir teşkilata sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹²³

Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine tabi olan ve Kıbrıs'ın en eski sakinlerinden Rumlar nüfus bakımından adanın en önde geleniydi. Sahip oldukları bu nüfus potansiyeli nedeniyle Kıbrıs'ta en yüksek hak ve imtiyazlara sahip olmuşlardır. Türkler tarafından Rumlara verilen bu hak ve imtiyazlar Rum cemaati temsilcilerini 18. yüzyılın son çeyreğine doğru ekonomik ve siyasi güçlerinin zirvesine taşımış ve

¹²¹ Yavuz Ercan, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler**, I. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2001, s. 60.

¹²² Çevikel, a.g.e., s. 80.

¹²³ Çevikel, a.g.e., s. 80.

neredeyse ekonomik meselelerde adada yaşayan tüm zimmi tebaanın temsilcisi durumuna gelmişlerdi.

Belgelerde sık sık bahsedilen “Reaya vekilleri” Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu ile yardımcısı konumunda olan üç piskoposu ile kendisine bazen saray tercümanı da denilmiş olan divan tercümanını kapsamaktaydı.¹²⁴

1660 yılında yukarıda bahsi geçen kişiler Osmanlı Devleti tarafından reaya vekilleri olarak tanındı. Böylece elde edilen bu hak sayesinde başpiskopos Gayrimüslim halkın şikayetlerini ve taleplerini doğrudan İstanbul’a iletebilecekti.¹²⁵ Ayrıca başpiskopos düzenlediği evraklara Lüzinyanlar tarafından kaldırılan kırmızı mürekkeple imza atabilecek, geleneksel esasını taşıyabilecek ve geleneksel mor pelerini giyebilecekti.¹²⁶

Başpiskopos ve yardımcısı üç piskoposun 1754 yılında devlet tarafından “Kocabaş” veya “Millet Başı” olarak tanındılar. Böylece Kıbrıs’taki cemaatin dünyevi yöneticisi olarak Osmanlı hükümeti bu kişileri resmen tanımış ve bu yeni yetkiyle beraber başpiskoposluk Gayrimüslim halkın vergilerini toplayabilecekti.¹²⁷

1. ERMENİLER

Kıbrıs’ta Osmanlı Devletinin Zimmi tebaası olarak kayda değer bir diğer teşkilata sahip nüfus Ermenilerdi. Ermeniler Kıbrıs’ın Hıristiyan nüfus bakımından

¹²⁴ Çevikel, a.g.e., s. 81.

¹²⁵ Newman, a.g.e., s. 176.

¹²⁶ Hakeri, a.g.e., s. 254.

¹²⁷ Ortaylı, a.g.e., s. 278.

ikinci sırayı oluştuyordu. Kıbrıs Ermeni cemaati Lefkoşa'da ayrı bir Ermeni mahallesine sahiptiler.¹²⁸

Kıbrıs'taki Ermeni teşkilatı hiyerarşik bakımından İstanbul'daki Ermeni patrikliğine bağlıydı. Kıbrıs'taki Ermeni kilisesinin başpapazı Kıbrıs Ermeni cemaatinin başkanıydı. Bu yetki kendisine Divan-ı Hümayun tarafından verilmişti. Kıbrıs Ermeni kilisesi başpapazı; ermeni cemaatinin dini liderleri ve önde gelen kişileri tarafından seçilirdi. Ermeni cemaati tarafından seçilen bu kişi gerekli dilekçeyle birlikte İstanbul Ermeni Patrikliğine sunulurdu. Ermeni patriği bu kişiyi uygun bulduğu takdirde Divan-ı Hümayun'a sunardı. Başpapaz adayı berat alabilmek için "Mir-i Peşkeş" adında bir miktar parayı devlet hazinesine yatırırdı. Bu sayede seçilen kişiye ne gibi haklara sahip olduğunu, neleri yapıp neleri yapamayacağını bildiren bir berat verilir, böylece görevine atanmış olurdu.¹²⁹

Kıbrıs Ermeni Kilisesi başpapazı Ermeni cemaatinin evlenme, boşanma, nafaka gibi medeni, ticaret, borçlar gibi özel hukuk davalarına bakmakla, ayrıca dini ayinlerini ve merasimlerini yerine getirmekle yetkili kılınmıştı. Bu yetkilerin yanında kiliseye ait mülkleri de idare etme yetkisine sahipti. Ermeni kilisesine yapılan her türlü bağışa ve yardıma ve vakfedilen mal ve mülke hiç kimsenin müdahale etme yetkisi yoktu. Bu yetkilerin yanında diğer cemaatlerin dini liderlerine yasaklandığı gibi Ermeniler de dini ayinlerini kendi ibadethanelerinde yerine getirmeleri emredilmiş olup, bunun dışındaki yer ve mahallelerde dini ayin ya da benzeri vazifeleri ifa etmeleri yasak kılınmıştı.

¹²⁸ Çevikel, a.g.e., s. 90.

¹²⁹ Çevikel, a.g.e., s. 92.

Kıbrıs'taki ermeni cemaatine ait bütün kilise, manastır, mağara ve onlara bağlı mekanlara ait vergilerin tahsili piskoposlar mukaatasına göre İstanbul ermeni patriğine iltizam yoluyla tahsis edilmiştir. Ermeni patriğinin bu görevini adada Ermeni kilisesi papazı yerine getiriyordu.¹³⁰

Kıbrıs'ta yaşayan bazı Ermenilerin kendi cemaat kurallarına uymayarak, kendi dini mabetlerinde yapacakları evlenme ve boşanma gibi muamelelerini diğer kiliselerde yerine getirmeleri üzerine İstanbul Ermeni patriği bu durumların ellerindeki berat şartlarına uymadığını, dolayısı ile Divan-ı Hümayun'dan bu durumu önlemesini istemiştir.¹³¹

Bu talep Osmanlı millet sistemine dayanmaktaydı. Nitekim millet sitemine göre herkes hangi cemaate mensup ise onun kurallarına riayet etmek zorundaydı. Devletin tebaasından beklediği herkesin kendi vazifesini ve sınırını ihlal etmemesidir.

Osmanlı idari teşkilatı görüldüğü üzere imparatorluğun diğer vilayetlerinde de uygulandığı gibi Kıbrıs'ta da uygulanmıştır. Zamanın getirdiği yeni koşulların etkisi altında millet sisteminde ve idari teşkilatta meydana gelen yeni yapılanmalar kendisini Kıbrıs'ta da hissettirmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen şurası da bir gerçektir ki Kıbrıs'ta nüfus olarak çoğunluğu elinde bulunduran Ortodoks Rum cemaatine gereğinden fazla ve adadaki diğer zimmi unsurlara oranla daha geniş hak ve ayrıcalıklar tanınmıştır.

¹³⁰ Çevikel, a.g.e., s. 93.

¹³¹ Çevikel, a.g.e., s. 92.

IV. ADANIN NÜFUS YAPISI

Kıbrıs'ta nüfusu Osmanlı fethine kadar ağırlıklı olarak Ortodoks Hıristiyanlar olmak üzere, Venedikliler, Ermeniler, Fransızlar, Maruniler oluşturmaktaydılar. Fetih sonrasında ise bu tabloya Türkler ve Yahudiler dahil olmuştur. Bunlar arasında öne sayı olarak öne çıkan iki unsur vardı. Bunlar Müslüman Türkler ve Hıristiyan gayri Müslüman Ortodokslardı. Geri kalan diğerleri ise bu iki ana gurupla kıyaslanamayacak sayıda idiler ve belli başlı mahalleler ve köylerin dışında adanın üçra köşelerinde dağınık halde bulunmaktaydılar.¹³² Bu dönemde adada yaşayan nüfus teker teker ele alınmadığı için, bunların nüfus bilgileri hakkında kesin bilgiler vermek mümkün gözüküyor. Onun için aşağıda nüfusa ilişkin verilen bilgiler genel olarak ele alınmıştır. Ancak yukarıda da belirttiğim gibi nüfus konusunda belirleyici iki unsur Müslüman Türkler ve Hıristiyan Ortodokslardır.

Kıbrıs Adası tarihi boyunca birçok savaşla ve doğal olaylarla karşılaşmış olduğundan adanın nüfusu bu olaylar sebebiyle sürekli olarak değişmiştir. Venedikliler öncesi adanın nüfusu hakkında kesin bilgiler verecek elde yeterli kaynaklar bulunmamaktadır. Venedikliler zamanında ise (1489-1570) adanın nüfusu 100 bin ile 200 bin arasında değişmiştir. Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethinden önce adanın nüfusu toplam 197.586 kişidir.¹³³ Türk fethiyle ilgili olayları yazan Venedikli Vincenzo Coronelli'e göre adanın fethi öncesi nüfus toplam 196.986 kişidir.¹³⁴

¹³² Jennings, a.g.e., s. 165.

¹³³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 5.

¹³⁴ Luke, a.g.e., s. 21.

Kıbrıs adasında yaşayan halkın önemli bir kısmı Venedik idaresinin baskıcı ve kötü yönetimden dolayı ya adadan göç etmişti ya da dağlık, ormanlık alanlara kaçıp orada yaşamını idame ettirmeye çalışmıştı. Tüm bu olumsuz etmenlere bir de 1570-1571 savaşları eklenince, adada yaşayanlar yine çareyi ya göçte ya da dağlara sığınmakta bulmuştu. Nitekim, 1572 yılında hazırlanan tahrir defterine göre sadece Meserya ve Mazoto bölgelerinde 76 köyün boş olduğu tespit edilmişti. Yine aynı tahrir defterinde adada nüfusun yaklaşık 150 bin kadar olduğu belirtilmektedir.¹³⁵ Bu olumsuz durumu bertaraf etmek için Babiali öncelikle, adadan göç eden veya bir şekilde yerleşim yerini terk etmiş olan halkın geri dönmesi için eski yerlerine geri dönmeleri halinde gasp edilen haklarının geri iade edileceği ve can güvenliklerinin garanti edileceğine dair bir genel çağrı yaptı. Bu çağrıyı dikkate alan yerli halkın bir kısmı geri döndü. Ancak yinede adanın birçok kısmı boş ve ıssızdı. Bu mevcut boşluk ise yukarıda anlatmaya çalıştığımız sürgün hükmü ile doldurulmaya çalışıldı.

Lala Mustafa Paşa, adadan ayrılırken adanın güvenliğini sağlamak amacıyla adanın önemli kalelerine; Magosa, Lekoşa, Baf, Limasol ve Girne'ye yaklaşık 3000 civarında asker yerleştirmişti. 1015/1606 tarihli bir cizye defterine göre adada cizye veren gayri Müslim sayısı 30120 hanedir.¹³⁶ Zira burada göz önünde tutulması gereken hususlardan birisi, kadınlardan, çocuklardan, sakatlardan ve ileri derece yaşlı erkeklerden vergi alınmadığı için bu kişilerin cizye defterlerine yer almayışdır. Bir diğer husus da; askeri hizmet gören reaya ve din adamlarının bu vergiden muaf oluşudur.

¹³⁵Emecen, a.g.m., s. 51.

¹³⁶ İnalçık, a.g.m., s. 31.

1643 tarihli bir diğ er cizye defterinde ise 18.040 gayri Müslim kayıtlıdır ve bu tahrire aynı zamanda da ergin çocuklar da dahil edilmiştir.¹³⁷ Bu tarihte nüfusun bu denli azalmasının sebebi 1640 yılında baş gösteren ada halkının önemli bir kısmının göç etmesine yol açan kuraklık, çekirge istilaları ve veba salgını olmuştur.¹³⁸ Dönemin yerli tarihçisi Kyprianos'a göre bu tarihte adanın Gayrimüslim nüfusu 25.000'e kadar düşmüştür.¹³⁹ Ancak bu rakamı doğru bulmamız mümkün değildir. Çünkü 1643 tarihli cizye tahrir defterine göre 18.040 Gayrimüslim bu deftere kayıt edilmiştir. Biz bu rakama asgari olarak kadınları ve çocukları ilave edecek olursak yaklaşık olarak 50.000 kişi ortaya çıkmaktadır. Ancak Kyprianos'un nüfusa ilişkin tespiti yetersiz olmasına karşın durumun vahamiyetini belirtmesi açısından önemlidir.

1670 yılında Kıbrıs Kapudan Paşa idaresine verildiği zaman adaya 15.000 cizye kağıdı dağıtılmıştır.¹⁴⁰ Bunun anlamı bu tarihte adada Gayrimüslimler arasında cizye ödeyebilecek güce sahip kişi sayısı 15.000'dir. Coronelli'den atıfla, bu dönemde Kıbrıs'ta bulunmuş bir seyyah, Hill 1696 yılında adanın nüfusunu çocuklar ve kadınlar hariç olmak üzere 36.000 olarak belirtir. Bunun 28.000'i gayri Müslim , 8.000'i de Müslüman'dır.¹⁴¹

Kyprianos 1777 yılında adanın nüfusuna ilişkin verdiği bilgide; adanın toplam nüfusunu 37.000'i Gayrimüslim ve 47.000'i de Müslüman olmak üzere

¹³⁷ İnalçık, a.g.m., s. 33.

¹³⁸ Luke, a.g.e., s. 30.

¹³⁹ Luke, a.g.e., s. 30.

¹⁴⁰ İnalçık, a.g.m., s. 36.

¹⁴¹ Hill, a.g.e., s. 32.

84.000 olarak vermektedir.¹⁴² Bu rakam bize tam olarak gerçek bir bilgi sunmasa da, buradan hareketle bu tarihte adada yaşayan Türklerin sayısının Gayrimüslimlerden bir hayli yüksek olduğu sonucunu çıkarabiliriz. 1793 yılında Kıbrıs'ta görevli olarak bulunan İngiliz konsolos Vezin'e göre adanın nüfusu 60.000'i Müslüman ve 20.000'i Gayrimüslim olmak üzere toplam 80.000'dir.¹⁴³ Bu dönemde Kıbrıs'taki Türk nüfusunun artış sebebi olarak özellikle XVIII. Yüzyıldan itibaren Anadolu'dan adaya yapılan iskan politikasına ve adada yaşanan yoğun göçlere bağlayabiliriz. Halaçoğlu'nun da belirttiği gibi Kıbrıs, XVII. yüzyılın son yarısı ile XVIII. yüzyılda daha çok emirleri dinlemeyen ve yerleşik ahaliye zarar veren aşiretlerin sürgün mahalli olarak seçilmiştir.¹⁴⁴

1831 tarihinde Sultan II. Mahmut tarafından yapılan ilk genel nüfus sayımında Kıbrıs'a ait veriler şöyledir: Müslümanlar 14983 ve gayri Müslim 29140 olmak üzere toplam 44206'dır.¹⁴⁵ Bu sayımın yalnızca erkek nüfusu kapsadığını ve diğer sayımlarda da olduğu gibi adada yaşayan tüm gayri Müslim unsurları da kapsadığı unutulmamalıdır.

¹⁴² Cemal A. Alagöz, "Kıbrıs tarihine Coğrafi Giriş," **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi**, Ankara, 1964, s. 25.

¹⁴³ Süleyman Oğuz, **Kıbrıs, Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle**, 4. Baskı, İstanbul, 1975, s. 106.

¹⁴⁴ Halaçoğlu, a.g.m., s. 45.

¹⁴⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı**, 1831, Ankara, 1943.

V. OSMANLI DEVLETİNDE GAYRİMÜSLİMLERİN HUKUKİ STATÜLERİ

A. OSMANLI DEVLETİ'NDE GENEL OLARAK ZİMMİLER

Altı asırlık ömrü boyunca Osmanlı devleti çok geniş topraklara egemen olmuş ve bu sayede çeşitli din, dil ve ırka mensup olan halkları bünyesine katmıştır. Bu nedenle, Osmanlı devleti çok dilli, dinli ve kültürlü bir sosyal yapıya sahipti. Dolayısıyla Osmanlı devleti sınırları içerisindeki Gayrimüslim toplulukların Osmanlı tarihinde inkâr edilemeyecek bir önemi vardır. İslam Hukukuna göre, Müslüman olmayan ve İslam topraklarında Halifenin güvencesinde dinlerini muhafaza ederek yaşamlarını sürdürebilen ehli Kitap kişilere “zimmi” adı verilirdi.¹⁴⁶ Bu kişiler ile İslam devleti arasında zimmet adı verilen bir anlaşma yapılır ve bu anlaşma çerçevesinde hukuki ilişkiler şekillenirdi. Yalnız bu anlaşmanın yapılabilmesi için Müslüman olmayanların Kitabi olmaları ve İslam ülkelerinde oturmaları gereklidir.¹⁴⁷ Hanefi Fıkına göre Kitabi olan sabi, Mecusi, Yahudi, ve Hıristiyanlardan başka Arap olmayan Putperestlerde zimmi olabilir.¹⁴⁸ Maliki fıkhına göre ise Kureyş kabilesi dışında kalan Putperest Araplar da Zimmi olabilir.

Zimmet anlaşması ile her iki taraf belli yükümlülükler altına girerlerdi. Zimmet anlaşması gereği, İslam devleti, Zimmilerin can ve mal dokunulmazlığını, din ve vicdan hürriyetini güvence altına almak zorundaydı. Zimmiler de buna karşılık, devletine itaat etmeyi, kamu düzenine aykırı hareketlerde bulunmamayı ve devlete cizye adında bir vergi ödemeyi kabul etmektedir. Zimmetin bir süresi yoktur,

¹⁴⁶ Gülnihal Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, 2.

Baskı, Ankara, TTK Basımevi, 1996, s. 1.

¹⁴⁷ Ercan, a.g.e., s. 7.

¹⁴⁸ Ercan, a.g.e., s. 7.

sürekli149 Ancak Zimmiler İslamı kabul edip, Müslüman olursalar, diğer Müslümanlarla aynı hak ve mükellefiyetlere sahip olurlar.150

Zimmiler Müslüman olmadıkları için onlara şer'î hükümler uygulanmaz ve Müslümanlardan farklı olarak yönetilir ve farklı hukuka tabi olurlardı.151 Belli sınırlar dahilinde Zimmilere kendi sosyal ve dini hayatlarına dair hukuki düzenlemelerde bulunmalarına izin verilirdi. İslam topraklarında kendilerine tam bir hoşgörü gösterilen Zimmiler kendi dini inanış ve geleneklerini sürdürmekte serbest oldukları gibi İslam Özel hukuku yalnız Müslüman olanlara uygulandığı için özel hukuk açısından da kendi cemaatleri içinde geçerli olan dini hukuklarına tabidirler.152

Ceza hukuku açısından Zimmiler Müslümanlarla hemen hemen aynıdır.153 Zimmilerin hukuk bakımından olduğu kadar bazı sosyal konularda da Müslümanlardan ayrı tutuldukları görülmektedir. Mesela, Zimmilerin ata binmeleri yasaktı, dinlerini temsil eden renkte elbise giymek zorundaydılar.154 Bunun yanında, Müslümanları kadar yüksek ev inşa edemezler, dini ayinlerini Müslümanları rahatsız etmeyecek şekilde yapmaları gerekir, Kilise inşası ve tamiri için devletten izin almak zorundaydılar.155 Ayrıca Çan çalmaları, silah taşımaları ve kullanmaları

149 Ercan, a.g.e., s. 8.

150 Cevdet Küçük, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi”, **Osmanlı**, C. IV, Ankara, 1999, s. 209.

151 Bozkurt, a.g.e., s. 8.

152 Bozkurt, a.g.e., s. 8.

153 Ercan, a.g.e., s. 10.

154 Yuluğ T. Kurat, “Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu”, **Osmanlı**, C. IV, Ankara, 1999, s. 217.

155 Bozkurt, a.g.e., s. 8.

yasaktı.¹⁵⁶ Bu gibi durumları çoğaltmak mümkündür. Zimmilere bu tür kısıtlamalar getirilirken, Müslüman halkın huzurunu koruma amacı gözetilmiştir.¹⁵⁷ Tabii ki, Müslüman ahalinin huzuru yanında, bazı kısıtlama ya da yasaklamaların yapılmasında devletin güvenliği göz önünde tutulmuştur.

B. MİLLET SİSTEMİ

Osmanlı devleti bir İslam devletiydi. Bu yüzden devlet yönetiminde ve yapısında temel öge din idi. Devlet sınırları dahilindeki kişilerin ırkları ya da bir başka anlatımla etnik grupları önemli değildi. Millet sözcüğü Arapça bir kelime olup, din, mezhep, sınıf, topluluk ve bir dinde veya mezhepte bulunanların hepsi gibi anlamlara gelmekte ve bugünkü anlamda etnik bir anlam taşımaz.¹⁵⁸ Bu durumda, Millet kavramı irki ve etnik bir toplumu değil, dini bir aidiyeti ifade etmektedir.¹⁵⁹ Böylece Osmanlı egemenliği altındaki Zimmiler, mezhep ya da dinlerine göre Osmanlı yönetimi tarafından gruplandırılmış ve bu gruplara “Millet” adı verilmiştir.¹⁶⁰ Bu bakımdan “Millet” kavramlı Osmanlı Devletinde dini cemaatlerin ismidir. Kişi doğduğu millet kompartımanının içinde o cemaatin ruhani, mali, idari otoritesine bağlı olarak yaşar.¹⁶¹ Kişinin bu sistemden çıkışı ancak ihtida etmesiyle yani Müslümanlığa geçmesiyle mümkündür. İslam devleti ihtida dışında bir dinden

¹⁵⁶ Ercan, a.g.e., s. 9.

¹⁵⁷ Bozkurt, a.g.e., s. 9.

¹⁵⁸ Ercan, a.g.e., s. XX.

¹⁵⁹ Bilal Eryılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Farklılıklara ve Hoşgörüyü Kavramsal Bir Yaklaşım”,

Osmanlı, C. IV, Ankara, 1999, s. 236.

¹⁶⁰ Bozkurt, a.g.e., s. 9.

¹⁶¹ İber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Nizamı*, Hamide Topçuoğlu’na Armağan’dan,

Ayrı Basım, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1995, s. 36.

öbürüne geçmesini hoş görmez; pratikte de bu pek olmamıştır.¹⁶² Bunun yanında cemaatin kendi içinde mezhep değiştirmelerine karışılmazdı. Osmanlı Devletinde Rum milleti, Ermeni milleti, Yahudi milleti vardır.¹⁶³ Rum ve Bulgarlar eğer Ortodoks iseler Rum milletinin üyesi sayılırken, Ermeniler Protestan ya da Katolik oluşlarına göre farklı milletlere bölünmüşlerdi.¹⁶⁴ Hakim ve yönetici sınıf olan Türkler, Araplar ve Arnavutlar gibi Müslüman'dılar ve kendilerini "Osmanlı" olarak adlandırmışlardı.¹⁶⁵

İslam'daki Zimmi hukukuna bağlı olarak geliştirilen millet sistemi İstanbul'un fethinden sonra Fatih'in Ortodoks Patriği ataması ve Ortodokslara İçişlerinde ve dini konularda geniş özerklik vermesiyle başlamış ve zamanla benzer özerklikler Ermeniler ve Yahudiler içinde sağlanmıştır.¹⁶⁶

Her dini grubun en yüksek rütbeli din adamlarından biri, kendi cemaatleri tarafından o grubun şefi olarak seçilmiş ve kendi topluluğunu düzenlemek ve yönetmekle görevlendirilmiştir.¹⁶⁷ Bu dini şef ya da millet başı durumundaki kişiler kendi cemaatleri tarafından seçilir ve devletçe de onaylanırlardı. Bu kişilere göreve başlayabilmeleri için berat verilirdi. Berat, bu kişilerin hukuki yetkilerinin sınırlarını gösterirdi. Cemaat liderleri, ömür boyu bu görevi ifa eder ve vatana ihanet etmedikçe ya da kendi cemaat kurallarına aykırı fiillerde bulunmadıkça görevden alınmazdılar.

¹⁶² İlber Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Nizamı, s. 36.

¹⁶³ Bozkurt, a.g.e., s. 9.

¹⁶⁴ Bozkurt, a.g.e., s. 9.

¹⁶⁵ Bozkurt, a.g.e., s. 9.

¹⁶⁶ Eryılmaz, a.g.m., s. 236.

¹⁶⁷ Bozkurt, a.g.e., s. 10.

Cemaat önderleri, yalnızca dini otoriteyi değil aynı zamanda idari otoriteyi de temsil etmekte ve devlet nezdinde cemaatını temsil etme ve onların davranışları konusunda sorumluluk taşıma, gerektiğinde Divan-ı Hümayun'da onlar adına söz söyleme yetkisine sahiptiler.¹⁶⁸ Bu nedenle cemaat üyeleri, Osmanlı yöneticileri ile kendi cemaat önderleri vasıtasıyla dolaylı bir ilişki içinde bulunmaktaydı. Aynı zamanda bu cemaatların başlarında bulunan İstanbul Rum ve Ermeni Patrikleri ve İstanbul Yahudi Hahambaşına topluluklarını yönetme masrafları için vergi toplama hakkı verildi.¹⁶⁹ Patrikler Osmanlı İmparatorluğunda vezirliğe eşit bir payede tutulurdu.¹⁷⁰

Osmanlı yönetimi, cemaatlerin yönetimine geniş bir özerklik tanımıştı. Her cemaate örf ve adetlerine göre bir düzen kurma imkanıyla beraber her türlü dini ve dahili işlerini düzenlemede serbest bırakıldılar.¹⁷¹ Devlet cemaatlerin dini işlerine karışmazdı. Buna karşılık onların da politikayla uğraşmaları yasak edilmişti.

Cemaatlerin bünyesinde oluşturulan meclisler ya da mahkemeler cemaati üyelerinin meseleleriyle meşgul olur, Evlenme, boşanma ve vasiyet gibi medeni haklarını tamamen kendi dini ve hukuki sistemlerine göre tanzim ve idare ederlerdi.¹⁷² Bazı küçük davalar kilisede kurulan mahkemelerde, kilise yasalarına göre görülür ve verilen kararlar onlar adına devlet tarafından infaz edilirdi.¹⁷³

¹⁶⁸ Eryılmaz, a.g.m., s. 237.

¹⁶⁹ Bozkurt, a.g.e., s. 10.

¹⁷⁰ Yavuz Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", **Osmanlı**, C. IV, Ankara, 1999, s. 203.

¹⁷¹ Küçük, a.g.m., s. 210.

¹⁷² Küçük, a.g.m., s. 210.

¹⁷³ Küçük, a.g.m., s. 210.

Osmanlı Devleti toplum üzerindeki yetkilerini genel yönetim, güvenlik, maliye ve askerlik gibi konularda sınırlandırmış, bunların dışında kalan eğitim, haberleşme, sosyal güvenlik, adalet, nüfus, dini işler ve vakıf hizmetleri gibi temel fonksiyonları din ya da mezhep esasına dayalı millet teşkilatları eliyle yürütülmek üzere gayrimüslim cemaatlara bırakmıştı.¹⁷⁴ Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan Gayrimüslim topluluklar kimliklerini ve yerel adetlerini muhafaza edebilmişlerdir. Bir başka anlatımla, Osmanlı devleti sınırları içerisindeki toplulukların benliklerini değiştirme ve onları asimile etme politikası gütmemiş bunun aksine onlara geniş özerklikler vermiştir. XIX. Yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ni de etkisi altına alan ve imparatorluğun parçalanmasında en büyük role sahip olan Milliyetçilik akımı şu durumu açıkça ortaya koymaktadır; Osmanlı İmparatorluğu tarihi boyunca Gayrimüslimleri Türkleştirme ve Müslümanlaştırma Politikası izlenmemiştir.

C. TANZİMAT ÖNCESİ GAYRİMÜSLİMLERİN HUKUKİ STATÜLERİ

Osmanlı İmparatorluğu Zimmiler arasındaki evlenme ve boşanmaya hemen hemen hiç karışmamış, bunu tümüyle kendi din adamlarının yetkisine bırakmıştır.¹⁷⁵ Evlilik akdinin kurulması, feshedilmesi, çeyiz, mehir, ve nafaka gibi meseleler dini meseleler olarak görülmüş ve millet başlarına verilen beratlarla bu işler cemaatlara bırakılmıştır.¹⁷⁶ Zimmiler diğer özel hukuki meselelerinde de olduğu gibi aile hukukuna ilişkin meselelerde dilerseler şeriat mahkemesine yani Kadıya

¹⁷⁴ Eryılmaz, a.g.m., s. 237.

¹⁷⁵ Ercan, a.g.e., s. 203.

¹⁷⁶ Bozkurt, a.g.e., s. 14.

başvurabilirlerdi. Evlenme işlemi yapıldıktan sonra Zimmiler gerek devlete gerekse cemaat önderlerine belli bir miktar vergi ödemek zorundaydılar. Devlete ödenen vergiye “resm-i arusane” veya “resm-i gerdek” denirdi.¹⁷⁷

Osmanlı İmparatorluğu medeni hukukun uygulamasında görüldüğü gibi Miras hukuku açısından da Gayrimüslim tebaayı serbest bırakmıştır. Zimmiler ile Müslümanlar birbirlerine mirasçı olamazlar. Ancak aynı dinden olan Zimmiler, kan akrabalığı ve sıhri akrabalık sebebiyle birbirlerine mirasçı olurlar.¹⁷⁸ Bir Müslüman erkekle bir Zimmi kadının evliliğinden doğan çocuklar ise babalarının dininde sayıldıklarından anaları ile mirasçılık bağları yoktur.¹⁷⁹ Ölen Zimminin mirasçısı yoksa geride kalan malları devlet hazinesine gider. Müslümanlar ile Zimmilerin birbirleri lehine yaptıkları vasiyetler ise geçerlidir.¹⁸⁰ Zimmilerin miras hukukundan dolayı aralarında çıkan husumetleri kilise mahkemelerine götürebilecekleri gibi aynı zamanda şer’i mahkemeye de götürme hakları vardı.

Zimmi din adamlarının miraslarının kime intikal edeceği konusu ise sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Yavuz Selim ve Kanuni devrinde verilen fermanlarla ölen din adamlarının terekelerinin patrikliğe kalmasına izin verilirken, IV. Mehmet 1649 tarihli bir fermanla ölen din adamlarının mallarının 5000 akçeye kadar olan kısmını patriğin alabileceğini, değeri bunu geçen malların ise devlete intikal edeceğini belirtmiştir.¹⁸¹ Ancak bu kuralın 1804 tarihli bir fermanla yeniden

¹⁷⁷ Ercan, a.g.e., s. 206.

¹⁷⁸ Küçük, a.g.m., s. 209.

¹⁷⁹ Bozkurt, a.g.e., s. 15.

¹⁸⁰ Bozkurt, a.g.e., s. 15.

¹⁸¹ Bozkurt, a.g.e., s. 15.

şekillendiği görülmektedir. 1804 tarihli bir Şeriye Sicilinde ölen papaz, keşiş, ve diğer din adamlarının para, eşya ve kiliseye dair nesi varsa Metropolit kalacağı ve Osmanlı makamlarının buna karışamayacağı öngörülmüştür.¹⁸²

Bazen Gayrimüslim mirasçılarının vasiyetnameye itiraz ettikleri de görülmüştür. Genellikle ruhban sınıfından olanlar mallarını kiliseye vasiyet etmiş iseler akrabaları vasiyetnameyi dinlemeyerek ölenin malına el koyma yoluna gitmiştir.¹⁸³ Bunların yanında Zimmiler vasiyetname yoluyla mallarını kilise lehine vakfetme hakkına da sahiptiler.

Borçlar ve ticaret hukuku bakımından Zimmiler hukuki ve işlerde aynen Müslümanlar gibidirler. Müslümanlarla Gayrimüslimlerin ücretle birbirlerinin işlerinde çalışmaları caizdir.¹⁸⁴ Zimmiler kendi aralarındaki hukuki sözleşmeleri İslam hukukuna göre yapmak zorunda değildirler. Zimmiler, Müslümanların kullanmaları yasaklanmış olan şarap, domuz eti gibi mallara tasarruf etmekte serbest bırakılmalarına rağmen Müslümanlarla girdikleri borç ilişkilerinde bu mallara ilişkin sözleşme yapamaz ya da faiz şartı koyamazlar.¹⁸⁵ Yalnız, domuz besleyenlerden Resm-i hınzır adı altında bir vergi, satışını yapanlardan ve gerek yemek ve gerek satmak için kesenlerden de bac alınmıştır.¹⁸⁶ Buna karşın, zimmilerden kendileri için ürettikleri şaraptan vergi alınmaz, sadece satılacak olan şaraptan vergi alınır.¹⁸⁷

¹⁸² Bozkurt, a.g.e., s. 15.

¹⁸³ Ercan, a.g.e., s. 209.

¹⁸⁴ Küçük, a.g.m., s. 209.

¹⁸⁵ Bozkurt, a.g.e., s. 16.

¹⁸⁶ Ercan, a.g.e., s. 222-223.

¹⁸⁷ Ercan, a.g.e., s. 221.

Ayrıca Zimmilerin Müslüman köle ve cariye edinme hakkına hukuken bir engel olmadığı halde, pratikte bu hoş karşılanmazdı. Bu çelişkili durum ise 1759 tarihinde Sultan III. Mustafa zamanında ortadan kaldırıldı ve Zimmilerin Müslüman köle ve cariye sahibi olmaları bir fermanla yasaklandı.¹⁸⁸

Zimmiler sözleşme hürriyetine sahiptiler ve kendilerine yasak kılınan hallerin dışında diledikleri gibi bir sözleşme yapabilir ve uyuşmazlık hallerinde isterseler bu uyuşmazlığı kadiya götürebilirlerdi. Zimmiler Müslümanlarla birlikte ticari ortaklıklar kurabilirlerdi. Zimmiler ile Müslümanlar arasında eğer sözleşmeden doğan bir ihtilaf baş gösterirse bu uyuşmazlık kadiya giderdi.

Zimmilerin ayrı mahallelerde veya Müslümanlarla aynı mahallelerde oturmaları konusuna Fıkıh'ta açıklık getirilmemiştir.¹⁸⁹ Buna rağmen Osmanlı devletinde Zimmiler genellikle şehrin kenar semtlerinde, Rum, Ermeni, Yahudi mahallelerinde gruplar halinde yaşarlardı.¹⁹⁰ Zimmilerin Müslümanlarca kutsal sayılan bazı bölgelerde yerleşmeleri ise fermanlarla yasaklanmıştır.¹⁹¹

İhtida konusunda Osmanlı İmparatorluğu İslam hukukuna sıkı sıkıya bağlı kalmış ve tarihinin hemen hemen hiçbir evresinde, Zimmileri zorla İslamlaştırma yoluna başvurmamıştır.¹⁹² Dini hürriyetlerine engel olunmamıştır. Zimmilere,

¹⁸⁸ Taner Timur, **Osmanlı Çalışmaları**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s. 20.

¹⁸⁹ Ercan, a.g.e., s. 10.

¹⁹⁰ Bozkurt, a.g.e., s. 18.

¹⁹¹ Bozkurt, a.g.e., s. 18.

¹⁹² Ercan, a.g.e., s. 198.

toplumun düzenini bozmayacak ve Müslümanları rahatsız etmeyecek şekilde ibadetlerini yerine getirme hakkı tanınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Zimmilere karşı tanımış olduğu bu geniş dini hoşgörünün biri dini diğeri ekonomik olmak üzere iki nedeni vardır. Dini neden bilindiği üzere devletin İslam hukukunun hükümlerine riayet etme isteğidir. Bir başka anlatımla Kuran'ın emri olan dinde zorlama yoktur ilkesini yerine getirme düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Ekonomik nedeni ise, devletin Zimmilerden sağladığı cizye ve haracın azalmaması düşüncesidir. Buna rağmen Devlet ihtidayı her zaman özendirilmiş ve Müslüman olanlara mutlaka ödül vermiştir.¹⁹³

Zimmilerin kiliselerine ve bunlara ait vakıflara kimse müdahale edemezdi. Bu husus verilen beratlarda özellikle belirtilmiştir. Osmanlı devleti, İslam dininin dinde zorlama olmayacağı ilkesine uygun olarak Zimmileri İslama zorlamazken diğer taraftan da çeşitli Hıristiyan tarikatlarının propaganda yaparak dini açıdan onları etkilemelerinin de önüne geçmiştir.

Bu amaçla Babıali Katolik papazların Osmanlı devleti sınırları dahilinde misyonerlik faaliyetinde bulunmalarını yasaklayan emirnameler yayınlamıştır.

İslam'da Zimmilerin yeni kilise inşa etmelerinin yasak edilmesi ve mevcut kiliselerin izinsiz tamir edilememesi kuralları da Osmanlı hukukunda uygulanmış olmasına rağmen bu kurala sıkı sıkıya bağlı kalındığını söylemek yanlış olur. Genel de tüm padişahlar kilise tamirine izin verirlerken, yeni kilise inşasına da pek çok

¹⁹³ Ercan, a.g.e., s. 199.

Padişah izin vermiştir.¹⁹⁴ 1820’de Kıbrıs Metropoli olarak tayin edilen Demaskinos’a verilen beratta yetki alanındaki kilise ve manastırların eski şekli üzerine tamirine kimsenin karışamayacağı belirtilmiştir.¹⁹⁵

İslam hukukuna göre Zimmiler cizye adı verilen kelle vergisini vererek askerlik hizmetinden muaf tutuluyorlardı. Ancak, fıkıh hükümlerinin aksine olarak zimmiler Osmanlı ordusunda askerlik yapmıştır.¹⁹⁶ Sipahilik ve topçuluk yaptıkları gibi Martolos, Eflak, Voynuk, Lagator ve Pirimkür gibi geniş ölçüde olmak üzere özel örgütlerde de askerlik görevinde bulunmuştur.¹⁹⁷

Devlet başkanlığı, ordu komutanlığı veya hakimlik gibi doğrudan doğruya hükümlerle ilgili olan üst seviyedeki görevler Zimmilere verilmezdi.¹⁹⁸ Bu kısıtlamaların yanında Zimmiler çeşitli yerlerin iltizam ve Mukaatasında görev aldığı gibi, tercüman ve diplomat olarak da çalıştıkları görülmüştür.¹⁹⁹

Daha önceden de değindiğimiz gibi Zimmiler medeni hukuka ilişkin davaları cemaat mahkemeleri tarafından görülürdü. Aynı dini topluluğu bağlı kişiler patrik ya da hahambaşı tarafından kurulan cemaat mahkemelerinde yargılanırlardı.²⁰⁰ Ancak uygulamada Zimmiler adalet için çokça kadının kapısını çalmışlardır.

¹⁹⁴ Bozkurt, a.g.e., s. 22.

¹⁹⁵ Bozkurt, a.g.e., s. 22.

¹⁹⁶ Ercan, a.g.e., s. 202.

¹⁹⁷ Ercan, a.g.e., s. 202.

¹⁹⁸ Küçük, a.g.m.,s. 209.

¹⁹⁹ Ercan, a.g.e., s. 203.

²⁰⁰ Bozkurt, a.g.e., s. 23.

Cemaat başkanları veya cemaat mahkemeleri tarafından verilen hükümler devlet tarafından icra ve infaz olunurdu. Babıali'nin millet başlarının isteği üzerine din adamlarını sürgüne yolladığına dair birçok belge ve örnek mevcuttur.²⁰¹

İslam hukuku husumetlerin çözümlenmesinde şahitlere ve senetlere büyük önem vermiştir. Nitekim bu iki husus davada birincil derecede delil olarak kabul görürdü. Zimmiler Müslümanlara karşı tanıklık edemezlerdi. Buna karşın Müslüman Zimmi aleyhine tanıklık yapabiliyordu. Senet ya da şahit bulunmadığı durumlarda yemin mekanizmasına başvurulurdu. Yemin Zimminin din ve mezhep durumuna göre değişirdi.²⁰² Hıristiyan kilisede, Yahudi havrada kendi geleneklerine göre ve mahkemeden bir görevlinin şahitliğinde yemin ederlerdi.²⁰³

Osmanlı devleti sınırları dahilinde yaşayan Gayrimüslim reaya vergi hukuku açısından da İslami hükümler uygulanırdı. Zimmilere yönelik uygulanan iki önemli vergi türü bulunmaktaydı. Bunlar cizye ve haraçtır. Cizye, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan ve belli başlı koşulları taşıyan Zimmi kimselerden alınan bir vergi türüydü. Cizye Kur'an 9:29. suresinde düzenlenmiştir. Osmanlı devletinde de İslam hukukuna uygun olarak ergin, vücut ve akılca sağlam, vergi verebilecek güçte olan Zimmi erkeklerden alınır.²⁰⁴ Bir Zimminin veya Zimmi topluluğun vergiden bağışlanması mutlaka bir hizmet karşılığı olurdu.²⁰⁵ Genellikle, askeri hizmetlerde bulunanları, kalelerin bakım, onarım ve yapımında çalışan, madenlerde

²⁰¹ Bozkurt, a.g.e., s. 24.

²⁰² Ercan, a.g.e., s. 250.

²⁰³ Ercan, a.g.e., s. 250.

²⁰⁴ Bozkurt, a.g.e., s. 26-27.

²⁰⁵ Ercan, a.g.e., s. 257.

çalışan, vergi toplanmasına yardım eden, verimsiz topraklarda oturan, Müslümanlara ait bir kuruma vakfedilen topraklar üzerinde yaşayan, Zimmi iken Müslüman olan, çalışmayacak kadar yaşlanmış olan Zimmilerden durumlarına göre kısmen ya da tamamen vergi alınmazdı.²⁰⁶

Bunlara ek olarak, bir ülkenin fethi sırasında hizmeti görülen veya fetihden sonra o bölgede oturan Zimmilerden geçici ya da sürekli olarak vergi alınmayabiliyordu. Ayrıca devlet hizmetlerinde bulunan Zimmilerden de vergi alınmazdı.²⁰⁷ Başlangıçta din adamlarından vergi alınmazdı. Ancak bu durum belli bir süreden sonra suiistimallere yol açacak bir şekilde din adamlarının bu ayrıcalıklarını kötüye kullanmalarına neden oldu. Bu yüzden bu uygulama kısmi olarak kaldırıldı. Bir diğer deyişle bu geniş ayrıcalıklar daraltılarak; muafiyet kapsamına hastalar, sakatlar, yaşlılar, ve kendini tümüyle ibadete vermiş ve başka hiçbir işle meşgul olmayan din adamları alındı.²⁰⁸

Cizye mükellefi Zimmiler “ala, evsat, edna” olmak üzere üç kısma ayrılmışlardır. Ala sınıfına “gani” evsat sınıfına “mutavassitü’l-hal” edna sınıfına ise “fakir-i mutemel” dendi.²⁰⁹ Bu sınıflama yapılırken kişilerin ekonomik durumları göz önünde tutuldu. “Ala”dan 48, “Evsat”dan 24, “Edna”dan 12 akçe cizye alınırdı.²¹⁰ Ancak bu oranlama genel bir durumdu ve zamana ve mekana göre değişmesi mümkündür ve birçok kerede değiştiği görülmüştür.

²⁰⁶ Ercan, a.g.e., s. 258.

²⁰⁷ Ercan, a.g.e., s. 259.

²⁰⁸ Ercan, a.g.e., s. 259.

²⁰⁹ Ercan, a.g.e., s. 253.

²¹⁰ Ercan, a.g.e., s. 253.

Haraç, Zimmi toprak sahiplerinin ödemekle mükellef kılındıkları bir vergi türüydü. Haraç toprak veya ürün üzerinden aynı olarak alınır.²¹¹ Müslümanlardan alınan öşür ve resm-i dönüm vergisinin karşılığıdır.²¹² Haraçın cizyeden önemli bir farkı Zimmi Müslüman olsa dahi bu vergiden kurtulamıyordu.

Başlangıçta, cizye ve haraç gibi Zimmilere has vergiler büyük bir titizlikle devlet memurları tarafından toplanırken, Fatih Sultan Mehmed hazineye zarar getiren suiistimallerin önüne geçmek için iltizam sistemini getirdi.²¹³ Devlet, vergi toplamadaki güçlükler ve yolsuzluklar nedeniyle böyle bir çözüm yoluna başvurmuş ve yıllık belli bir miktar vergi olarak, Zimmi toplum içinde bu vergilerin kişilerden nasıl toplanacağına fazla karışmamıştır.²¹⁴ Bu durum başlangıçta Zimmilerin lehine gözüktü de kısa zamanda onların aleyhine döndü. Çünkü, bu defa tahsildarlar Zimmilerden usulsüz vergiler almaya başladılar. Bu haksızlıklar III. Selim'in "...reaya'da takat kalmamıştır. Kadılar, naibler, voyvoda, Ayanlar ve cizyedarların etmedikleri zulüm kalmamıştır." Şeklindeki fermanından sarih bir şekilde anlaşılmaktadır.²¹⁵

Kıbrıs'ta başlangıçta Zimmilere mükellef kılınan vergiler devlet memurları tarafından toplanıyordu. Zamanla devletin iktisadi ve mali yapısında meydana gelen çözümler nedeniyle bu sistem değişmiştir ve İmparatorluk genelinde uygulanmaya başlayan İltizam usulü burada da söz konusu olmuştur.

²¹¹ Bozkurt, a.g.e., s. 26.

²¹² Ercan, a.g.e., s. 267.

²¹³ Bozkurt, a.g.e., s. 28.

²¹⁴ Ercan, a.g.e., s. 272.

²¹⁵ Bozkurt, a.g.e., s. 28.

Kıbrıs'taki piskoposların ve saray tercümanının reaya vekilleri olarak tanınmasının ardından, adada yaşayan Zimmilerin tımara ait vergilerini bağı bulundukları erbab-ı tımar, mültezim veya vakıf yöneticilerine, sair emval-i mirilerini (cizye, esham, nüzül) ve ara sıra toplanan avarızlarını da reaya vekili ve Kıbrıs Tercümanı olan Zimmi yetkili toplamakta ve muhassıllık hazinesine teslim etmekteydi.²¹⁶

²¹⁶ Çevikel, a.g.e., s. 291.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İDARESİNDE KIBRIS BAŞPİSKOPOSLUĞU

I- BAŞPİSKOPOSLUĞUN İHYASI VE YENİDEN ÖRGÜTLENİŞİ

Osmanlı Devleti bütün kurum ve kuruluşlarının yanı sıra tüm hoşgörüsü ile Kıbrıs'ta egemenliğini tesis etmiştir. Öncelikle, II. Selim daha önceden de bahsettiğimiz üzere Kıbrıs'ın süratle imarını emretti. Savaş ve diğer sair nedenle oraya buraya kaçmış, göçmüş, ada halkını geri dönmeleri için vergi muafiyeti tanımak suretiyle teşvik etti. Bu yolda başka tedbirler de alıp zoraki veya gönüllü sürgünler ile Kıbrıs'ı şenlendirdi. Ayrıca II.Selim Fatih Sultan Mehmed'ten devraldığı misyonu devam ettirerek adadaki Katolik-Ortodoks çekişmesine Ortodoksların lehine son noktayı koydu ve adada yüzyıllardır devam eden Katolik zulmüne son verdi. Zaten yerli Ortodoks ahali Türk fethinin başlamasından bu yana Türkleri desteklemişler ve adanın fethinin tamamlanması ile yeni efendilerini büyük bir coşkuyla karşılamışlardır.²¹⁷ Türk fethi ile beraber adada bulunan Kıbrıs Ortodoks kilisesine derin bir soluk geldi. Türkler adada Hıristiyan varlığı olarak yalnızca ada Ortodokslarını tanıdı. Adanın Ortodoks nüfusu için Kıbrıs'ta Venedik idaresinin Türkler tarafından yıkılışı ve adanın Türklerin kontrolüne geçmesi sadece bir "efendi" değişimi değil aynı zamanda birçok özgürlüklerin kapısını açma anlamı taşıyordu.²¹⁸ Kıbrıs Kilisesi'nin tarihsel durumu bir kez daha değişmişti. Latinler döneminde lağvedilen Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposluğu yeniden kuruldu. Böylece adada yaşayan Ortodoks Hıristiyanların özgürce dinlerini yaşamalarını sağlayacak

²¹⁷ Luke, a.g.e., s. 14.

²¹⁸ Duckwort, a.g.e., s. 43.

bir düzen kurulmuş oldu.²¹⁹ Gelen yeni yönetim burada yaşayan insanların kendi dindaşlarının aksine asimile olmasını önleyecek bir sistem kurdu. Bundan kısa bir süre önce kendi dindaşlarının baskısı altında bir hayat sürmeye mahkum olan Kıbrıslılar yeni yönetimle beraber geniş bir özgürlüğe kavuştular.²²⁰ Diğer taraftan adada yaşayan Katoliklere aynı haklar tanınmadı. İki seçenikle karşı karşıya kaldılar; ya İslamı ya da Ortodoks mezhebini seçeceklerdi. Durum böyle olunca Katolik Hıristiyanların bir kısmı adadan göç ettiler, geride kalanlar ise gizli bir şekilde inançlarını devam ettirmeyi tercih ettiler.²²¹ Elllerinde bulunan tüm mallara el konu ve önemli kiliseleri de camiye çevrildi. Ancak 1596 tarihinde adada küçük bir kilise bulundurmalarına müsaade edildi.²²²

Türkler Kıbrıs'ı fethettikten sonra adada yaşayan halka bugüne kadar elde edemedikleri haklar tanındılar.²²³ Bu haklar arasında halk açısından en önemlisi onları kölelikten kurtaracak olan adada hüküm süren feodal yapının Osmanlı Devleti tarafından ilga edilmiş olması olmuştur. Böylece, Kıbrıslı Ortodokslar kölelikten kurtulmuş ve artık kendi topraklarının sahibi olmuşlardır. Türk idaresi ile birlikte serflikten çıkmışlar ve bunun karşılığında vergi ödemekle yükümlü kılınmışlardır. Kıbrıslıların toprak sahibi olmalarına izin verilmiştir. Sahip oldukları bu topraklar miras yoluyla çocuklarına geçebiliyordu. Aynı zamanda isteyen toprak sahibi olabildiği gibi, isteyen de sahibi olduğu toprağı bir başkasına satabilme hakkına

²¹⁹ Newman, a.g.e., s. 172.

²²⁰ Maier, a.g.e., s. 117.

²²¹ Costas P. Kyrris, **History of Cyprus**, Nicosia, 1985, s. 254-255.

²²² Hill, a.g.e., s. 306.

²²³ John Munro and Zahi Khuri, **Cyprus : between Venus and Mars**, Delmar, Caravan Books,1984, s. 81.

sahipti.²²⁴Türk fethi ile birlikte adada yaşayanlara haraç ve cizye gibi birtakım mali yükümlülükler getirildi. Ancak yinede getirilen bu yükümlülükler Latinlerin Kıbrıs idaresi boyunca adada uygulanan mali yükümlülükler ile kıyaslanamayacak kadar hafifti.²²⁵

1572 yılında Kıbrıs'taki dört piskoposluğa (bilindiği gibi adada yalnızca dört piskoposluk bulunmaktaydı) görevlendirilmek üzere dört keşiş İstanbul Rum Patrikliği tarafından piskopos olarak kutsanarak Kıbrıs'a gönderildi.²²⁶ Bunlardan üçü Kıbrıs kökenliyken diğeri Giritliydi. Bunlardan biri, Timotheos, Lefkoşa Piskoposluğuna Başpiskopos olarak kutsanırken diğeri Baf, Limasol ve Magosa'ya piskopos olarak kutsandılar.²²⁷ Böylece Kıbrıs Kilisesi ile İstanbul Rum Patrikliği arasındaki Latinler döneminde kopan bağ yeniden kurulmuş oldu. Aslında Kıbrıs Kilisesi idari anlamda otonom bir yapıya sahipti. Yani kendi idari yöneticilerini kendisi seçerdi. Bu kilise yeniden toparlanma sürecine girdiği için böyle bir yola başvurulmuştur. Kuşkusuz bu uygulamada İstanbul Rum Patrikliğinin tüm Ortodoks kiliseleri kendi kantları altında toplama arzusu da vardır. Kıbrıs Kilisesi'nin idari teşkilatının yeniden teşekkülünün ardından Kıbrıs Kilise meclisi yöneticilerini kendisi seçecektir. Bu konuya ileride ayrıntılı bir şekilde değinilecektir. Bilindiği gibi Latinler döneminde Ortodoks piskoposlukların bu dört merkezde görev yapmalarına izin verilmemiş ancak bu merkezlerin en ücra kasabalarında görev yapmalarına müsaade edilmişti. Kıbrıs Başpiskoposluğunun merkezi Lefkoşa idi. Bu konuma da bir piskopos atanıyordu. Diğer piskoposlardan üstün bir vasfı olmayıp

²²⁴ Newman, a.g.e., s. 173-174.

²²⁵ Duckwort, a.g.e., s. 43.

²²⁶ Duckwort, a.g.e., s. 44.

²²⁷ Kyrris, a.g.e., s. 263.

sadece bu makama atıldığı için “eşitler arasında birinci” idi. Kıbrıs dört piskoposluk bölgesine ayrılmıştı. Bu piskoposlukların başında bir piskopos bulunurdu. Kıbrıs’ın fethi sırasında birçok yerli Hıristiyan adadan göç etti. Zaten Latinler döneminde adada yaşayan Ortodoks halk fırsatını buldukça adadan göç ediyordu. Tüm bunların sonucunda adanın nüfusunda hızlı bir azalma meydana geldi. Buna paralel olarak da, fetih sonrası adanın idari taksimatı yeniden yapılandırıldı. Bu idari yapılandırma Kiliseyi de kapsayacak şekilde yapıldı. Ancak kilisenin idari yapılandırılmasına Türk yetkililer karışmadı.²²⁸ Fetih sonrası kısa bir süre Latinler döneminden kalma dört piskoposluk bölgesi aynen korundu (Magosa,Baf,Lefkoşa,Limasol). Ancak daha sonra kilise piskoposluk bölgelerini ve merkezlerini yeniden düzenledi. Bu yeni düzenlemeye göre ; Magosa piskoposluğu kaldırılarak, bu piskoposluk Lefkoşa piskoposluğuna devredildi.²²⁹ Bunun yerine Kuzey sahil şeridinde yer alan Girne piskoposluk yapıldı. Yine, Limasol Piskoposluğu kaldırılarak Tuzla piskoposluğu kuruldu.²³⁰ Bu yeni idari yapılanma adanın coğrafik yapısı göz önünde tutularak piskoposluklar kuzey (Lefkoşa,Girne) ve güney (Tuzla, Baf) esasına göre yeniden yapılandırıldı. Bu yeni taksimatın amacı kilisenin daha merkezî bir yapı kurmak istemesiydi. Bu yeni yapılanma sonucunda şöyle bir tablo ortaya çıkmış oldu.

Piskoposluk merkezleri: Lefkoşa, Baf, Tuzla ve Girne.

Genel olarak adadaki Merkezler: Lefkoşa, Magosa, Larnaka, Limasol, Baf ve Girne.

²²⁸ Duckwort, a.g.e., s. 46.

²²⁹ Duckwort, a.g.e., s. 46.

²³⁰ Duckwort, a.g.e., s. 46.

Piskoposlukların yer yönünden yetkileri ise aşağıdaki gibiydi.²³¹

Lefkoşa Piskoposluğu: Lefkoşa'nın doğu bölgesi, Magosa bölgesi ve Larnaka'nın bir kısmı.

Baf Piskoposluğu: Baf bölgesi ve Limasol bölgesinin bir kısmı.

Tuzla Piskoposluğu: Limasol bölgesinin geri kalan kısmı ve Larnaka'nın geri kalan kısmı.

Girne Piskoposluğu: Girne bölgesi ve Lefkoşa'nın batı kesimi.

Böylece Kıbrıs Kilisesi'nin idari teşkilatı yeniden oluşturulmuş oldu. Bu oluşturulan yapı 1950'lere kadar değişmeden devam etmiştir.

Coğrafi keşiflerin ardından yaşanan gümüş para bolluğu ve bunun yol açtığı enflasyonist ortam var olan üretim ilişkilerinin değişmesine yol açtı. Diğer bir anlatımla paranın bollaşması Pazar ekonomisinin büyümesine yol açtı. Neticede iktisadi anlamda bir büyüme sürecine girildi. Bu iktisadi büyüme ortamı içinde tahıl üretiminin yerini pazara dönük zirai ürünler aldı ve bunun sonucunda tahıl üretimine ayrılan toprak alanlarının azalması Akdeniz havzasını kıtlık ihtimali karşısında aciz bıraktı.²³² Yaşanan bu iktisadi sürecin en bariz somut göstergesi XVI. yüzyılın ikinci yarısından başlayıp ve XIX.yüzyılın başlarına kadar etkisini sürdüren Akdeniz havzasının batıdan doğuya sarsan üretimdeki düşüşten kaynaklanan kıtlıklar serisidir.²³³ Bazı tarihçilerimizin anlattığı gibi Kıbrıs'ta baş gösteren kıtlıklar sadece Kıbrıs'a münhasır bir olay olmayıp kapitalizm süreci ile üretim ilişkilerin değişmesi sonucu ortaya çıkan ve genel olarak Akdeniz coğrafyasında vukua gelmiş bir iktisadi

²³¹ Duckwort, a.g.e., s. 46-47.

²³² İmmanuel Wallerstein, " Osmanlı İmparatorluğu, Akdeniz ve Avrupa Dünya Ekonomisi (1560-1800)", **Osmanlı**, C.VI, Ankara, 1999, s. 202-203.

²³³ Wallerstein, a.g.m., s. 203.

hadisedir. Bu iktisadi değişim ağır bir şekilde kendini Kıbrıs'ta da hissettirmiştir. 1600'lü yılların ortalarında Kıbrıs tam anlamıyla büyük bir iktisadi buhranla karşılaşmıştır. Bu iktisadi buhranın yol açtığı kıtlık sosyal ve ekonomik şartları ağırlaştırmış ve adada göç olaylarının yaşanmasına neden olmuştur.²³⁴ Ağırlaşan ekonomik şartların etkisini hafifletmek ve artan göç olaylarını frenlemek amacıyla Babiali bir takım önlemler aldı. Bu önlemlerin başında Kıbrıs Başpiskoposu, Nicephoros, ve onun üç yardımcısını adada yaşayan Zimmi reayanın koruyucusu ve temsilcisi olarak yetkilendirmesi gelmektedir. Aslında bu olayı sadece ekonomik etkenler çerçevesinde açıklamak eksik olur. Çünkü bu olayın gerisinde iktisadi olduğu kadar siyasi nedenler de yer almaktadır. İleride anlatılacağı üzere, Kıbrıs Kilisesi temsilcileri birtakım Avrupalı devletler ile Kıbrıs'ı Türklere geri almak için planlar yapmaya koyulmuştu. Hem onların bu planlarının önüne geçmek hem de onları onurlandırarak bir nevi yönetimin bir parçası yaparak kendi ülkelerine daha çok sahip çıkmaları istenmiştir. Bundan sonra Kıbrıs Başpiskoposu ve piskoposlar Zimmilerin dilek ve şikayetlerini doğrudan Babiali'ye iletebileceklerdi. Başpiskopos talebini içeren mektubu eski usule göre kırmızı mürekkeple yazıp imzalayacaklardı.²³⁵ Kilise yetkililerine tanınan bu ayrıcalık onların adada giderek daha güçlü bir konuma gelmelerine neden oldu. Artık Başpiskoposlar kendilerinin ya da halkın şikayetlerini ya da taleplerini daha rahat bir şekilde Sadrazama götürme fırsatı elde etti. Öyle ki, reayadan toplanan verginin azaltılması yönündeki taleplerini bile rahatça dile getirebiliyorlardı. Gelecek yüzyıl boyunca, Başpiskopos Nicephoros, Jacobos, Germanos, Silvestros ve Philotheos şikayette veya herhangi bir talepte

²³⁴ Luke, a.g.e., s. 77.

²³⁵ Luke, a.g.e., s. 77.

bulunmak için İstanbul'a gitmişlerdir.²³⁶ Gidenlerin hepsi de Babiali tarafından karşılanmış, sorunları dinlenmiş ve gerekli yardımları da elde etmişlerdir.²³⁷ Kıbrıs Başpiskoposluğuna tanınan hak ve ayrıcalıklar zamanla artarak devam etmiş ve 1754 yılında Başpiskopos Philotheos'un Babiali tarafından Millet başı ya da Kocabaş olarak tanınmasıyla zirveye ulaşmıştır.²³⁸ Bu yeni yetkinin en önemli noktası; Başpiskopos ve piskoposlara vergi toplama hakkının verilmiş olmasıdır. Bu yeni yetki ile Başpiskopos ve yardımcıları kendi halkından yönetim adına vergi toplayacak ve topladığı vergiyi kendi payını çıktıktan sonra valiye teslim edecekti.²³⁹ Yeni yetkilerle Kıbrıs Başpiskoposluğu siyasi gücün yanı sıra ekonomik gücü de bünyesinde toplamayı başarmıştı. Bu durum onların kısa zamanda zenginleşmelerine neden oldu. Bu sayede kilise topraklarına toprak, parasına para kattı ve bu maddi gücünün yanında siyasi gücünü de adada artırmaya başladı.²⁴⁰

A. PİSKOPOSLARIN SEÇİMİ VE GÖREVE BAŞLAMALARI

Daha önce de belirtildiği gibi cemaatlerin dini işlerini yürütebilmeleri devletin iznine yani beratına bağlıydı. Cemaat yöneticilerinin de göreve başlayabilmeleri için İstanbul'dan berat almaları şarttı. Evvela başpiskopos olacak kimse Hıristiyan ruhban sınıfının ve önde gelen Rumların kendi aralarında yapacakları seçim sonucu belirlenirdi. Bu karar kilise meclisi tarafından onaylanırdı. Bu durum piskoposların seçimi için de geçerliydi. Seçilen bu kişi İstanbul'un

²³⁶ Luke, a.g.e., s. 78.

²³⁷ Newman, a.g.e., s. 176.

²³⁸ Spyridakis, a.g.e., s. 55.

²³⁹ Newman, a.g.e., s. 179.

²⁴⁰ Duckwort, a.g.e., s. 43.

onayına sunuluyordu. Bu onaya sunulan kişiler İstanbul tarafından onaylarını bir diğer deyişle beratlarını alabilmeleri için belli bir miktar parayı devlet hazinesine yatırmak zorundaydılar. “Mir-i Pişkeş” olarak da bilinen bu bedel hazineye yatırıldıktan sonra ilgili kimseye; görevi, görev süresi, görev yeri, hakları, dokunulmazlıkları ve kendisine yasak kılınan hususları belirten bir berat yazılır ve verilirdi.

Yine beratları gereği kendi mezheplerinden olan Hıristiyanlara ait kilise, manastır ve ayazma gibi ibadet yerleri ve onlara bağlı her türlü mal, emlak ve eşyaya mutasarrıf olabilecekler ve ibadethane veya panayırlarında kendi dindaşlarının talepleri üzerine yerine getirdikleri her türlü dini tören ve ayin için onlardan belli bir oranda vergi, bağış, hediye ve sadaka gibi bir ödeme alabilecekler ve buna hiç kimse müdahale edemeyecekti.²⁴¹ Bunlara ek olarak Zimmiler hayatta iken kiliseye, manastıra veya din adamlarına eşya, dükkan, ev, emlak ve hayvan vasiyet ve vakfedebileceklerdi ve ondan sonra vakıfta Zimmilerin varisleri de dahil hiç kimse bu konuda ilgili kurum ve şahısları rahatsız edemeyecekti.²⁴²

B. KIBRIS BAŞPİSKOPOSLUĞU VE FENER RUM PATRİKHANESİ

Kıbrıs kilisesi esas olarak Atosefal bir yapıya sahiptir. Bir diğer anlatımla otonom, yani özerktir.²⁴³ Fakat kilise bu idari yapısını ne Latin Krallıklarına ne de Osmanlı devletine karşı etkin bir şekilde kullanmamıştır. Nitekim kilise yetkililerinin göreve başlayabilmeleri ancak Divan-ı Hümayun’un onayı neticesinde mümkün

²⁴¹ Çevikel, a.g.e., s. 80.

²⁴² Çevikel, a.g.e., s. 83.

²⁴³ Hill, a.g.e., s. 315.

oluyordu. Bu kural idari açıdan özerk olan Kıbrıs kilisesinin tek istisnasını oluşturuyordu.²⁴⁴

Otonom yapıdaki bu kiliselerin en belirgin özellikleri idari konularda bir başka deyişle içişlerinde bağımsız olmalarıdır. Buna rağmen dinsel konularda kendi başlarına ve Ortodoksluğu bağlayıcı kararlar alamazlar. Osmanlı devleti 1754 tarihinde Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Temsilcileri'nin "Kocabaş" ya da "Millet Başı" sıfatıyla tanıyarak Kıbrıs Kilisesi ile İstanbul Rum Patrikliği arasındaki ilişkiyi kesmiştir. Nitekim bu tarihe kadar Kıbrıs Kilisesi Başpiskoposu ve diğer piskoposları göreve atanabilmeleri için Divan-ı Hümayun'a İstanbul Rum Patriği tarafından öneriliyordu. Ayrıca Kıbrıs Başpiskoposluğu bu tarihe kadar her türlü sorunlarını ve idari işlerini Fener Patriğine götürmüşler ve onun aracılığı ile devlet nezdinde sorunlarına çözüm aramışlardır. 1754 yılında Kıbrıs Başpiskoposluğu'na tanınan haklar ve imtiyazlar nedeniyle Kıbrıs Kilisesi ile Fener Rum Patrikliği arasındaki bu bağ kesilmiştir. Bir başka cümleyle ifade edecek olursak; bu tarihten sonra Kıbrıs Başpiskoposluğu neredeyse bir patriklik durumuna getirilmiş ve böylece İstanbul Fener Patrikliği'nden uzaklaştırılmıştır. Ancak tüm bu uğraşlara rağmen bu iki kurum arasındaki bağların tamamıyla koparıldığını söylemek şüphesiz doğru olmayacaktır. Bu bahsi geçen iki kurum arasındaki münasebetler günümüzde de varolduğu gibi bu dönemde de varlığını devam ettirmiştir.

II. KIBRIS'I TÜRKLERDEN GERİ ALMA PLANLARI VE BAŞPİSKOPOSLUK

1571 İnebahtı yenilgisi Osmanlı İnsanının Batı insanına karşı asırlar süren üstünlük, Batının da Osmanlılar karşısındaki aşağılık duygusunun zayıflamasının bir

²⁴⁴ Hill, a.g.e., s. 315.

göstergesiydi.²⁴⁵ Cervantes, Donkişot adlı kitabında bu savaştan “Hıristiyanlar için Türklerin yenilmez olmadığını gösteren en talihli gün” diye bahseder.²⁴⁶ Bütün Avrupa, bu büyük zaferi Türk tehlikesinin sonu olarak kutladı. Üç yıllık bir ittifakla bağlı olan İspanya, Venedik ve Papalık İstanbul’a doğrudan doğruya bir saldırı bile düşünür oldular.²⁴⁷

İnebahtı yenilgisinin Avrupa’da yarattığı büyük coşku ve heyecan, Türklere kaptırılan toprakları geri alma fikrinin yeşermesine yol açtı. Türklere karşı kazanılan bu büyük zafer Avrupa romanında ve şiirinde yeterince övülmüş ve bunun etkisiyle de Avrupalı devletler ve halklar Türklere karşı bir dolduruşa gelmişlerdir.²⁴⁸ Avrupa coğrafyasında estirilen bu olumlu hava bazı Avrupalı devletlerin Kıbrıs’ı Türklere geri almak hayaline kaptırdı. Nitekim, özellikle Fransız ve İtalyan hükümdarları Kıbrıs’a özel bir ilgi duymakta ve buraya bir şekilde sahip olabilmenin hesaplarını yapmaktaydılar. Hatta bunlar içinde Savoy ve Tuskana dukeleri kendilerini Kıbrıs kralı olarak nitelendiriliyorlardı.²⁴⁹ Bunların yanında bazı Lüzinyan soyluları da Kıbrıs krallığının mirasçısı olduklarını ileri sürerek, adanın yeniden Fransız krallığına katılması yönünde çalışmalarda bulunmaktaydılar.

XVII. yüzyılın başlarında kağıt üzerinde yapılan çalışmaların fiiliyata geçirilmesi için harekete geçildi. 1601 yılında Savoy Dükü Charles Emanuel Kıbrıs’ın Türklere geri alınması için, Kıbrıs Başpiskoposu ile temas karar ve

²⁴⁵ Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları”, **Osmanlı**, C.VI, Ankara, 1999, s. 21.

²⁴⁶ Sander, a.g.e., s. 134.

²⁴⁷ İnalçık, a.g.e., s. 47.

²⁴⁸ Ernle Bradford, **Akdeniz**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2004, s. 328.

²⁴⁹ John Munro ve Zahi Khuri, a.g.e., s. 79.

planının ayrıntılı bir şekilde ele alınması için Akkidas adında bir kişiyi elçi olarak Kıbrıs'a gönderir.²⁵⁰

Zannetos'un Kıbrıs Tarihi kitabında yer alan bilgilere göre: "Akkidas, Sicilya'nın Messina limanından ayrılarak ilk önce İskenderiye'ye gitmiş ve oradaki Patriğe bu plan hakkında bilgi vermişti. Akkidas, buradan da Kudüs'e geçmiş ve Kudüs Patriğine de bu konu üzerine bilgi vermişti. Bunun üzerine Kudüs Patriği bu fikre sıcak bakarak planın derhal uygulanmasından yana olduğunu bildirdi. Ayrıca patrik biri Savoy düküne diğeri de Kıbrıs Başpiskoposuna olmak üzere Akkidas'a iki mektup verdi. Akkidas Kıbrıs'a varır varmaz Başpiskoposun huzuruna çıkar ve ona Patrikten aldığı mektubu sunar."²⁵¹

Zannetos yine aynı eserinde Akkidas ile Başpiskopos arasında gelişen olayları şöyle anlatır: "Başpiskopos mektubu okuyunca fazla heyecan duyarak konuşamaz; dili, damağı adeta tutulur. Ata biner ve Akkidas'ın kendisini izlemesini ister ve bir yerde durup mola dahi vermeden ve hiç konuşmadan Limasol'a varırlar. Başpiskopos, Akkidas'ı buradaki arkadaşının, Botozi, evine götürür ve ancak burada konuşurlar. Akkidas, Başpiskopos ve Botozi, planı dikkatlice incelerler. Savoy Dükülüğünün bu sırada Fransa ile olan savaşının sona ermek üzere olduğunu Akkidas tarafından açıklanması üzerine Başpiskopos, Savoy Dukalığının Kıbrıs'ı işgalinin kolay ve masrafsız olacağını ve işgalden sonra adadan elde edilecek 3 milyon altın gelir sayesinde çok kazançlı çıkacağını belirtir. Başpiskopos, ayrıca adanın dört bir yanında dağılmış olan az sayıdaki Türklerin Rumlar tarafından

²⁵⁰ Maier, a.g.e., s. 118.

²⁵¹ Ahmet C. Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler**, Lefkoşa, Cyrep Yayınları, 1994, s. 341.

katledilmesinin gerçekleştirebileceğini söyler. Başpiskopos devamlı, kısa bir süre önce piskoposlar ve diğer Rum temsilcilerle bir toplantı yaparak din adamlarının gizlice Rum halkını silahlandırmaları için karar aldıklarını ve bu yönde gerekli talimatları verdiklerini açıklar. Bu hazırlığa göre gelecek paskalya günü sabahleyin Türkler hiçbir şüpheye kapılmadan istirahat halindeyken saldırıya uğrayarak öldürüleceklerdi.”²⁵²

Başpiskopos, ayrıca adanın yerleşim yerleri, nüfusu, herhangi bir çıkarma esnasında ne kadar askere ihtiyaç duyulacağı ve adanın ekonomik durumu hakkında Akkidas’a detaylı bilgi verir. Bunun yanında Başpiskopos, 24 maddelik bir doküman hazırlayarak Savoy Düküne verilmek üzere Akkidas’a verir.²⁵³ Başpiskopos bu 24 maddelik metinde Savoy Dükünden beklentilerini kaleme almıştır.²⁵⁴

Başpiskopos Veniamin (Benjamin)’in Savoy Dükü’nün Kıbrıs’ ele geçirdiği takdirde Kıbrıslılara karşı yerine getireceği hususların bir güvencesi olarak imzalamasını istediği bu dokümanda yer alan 24 madde Zannetos’a göre şunları içermekteydi.²⁵⁵

1- Savoy Dükü Adayı ele geçirince Başpiskoposu ve piskoposları görevden almayacak ve onlara şeref ve haysiyetlerine uygun bir yaşam sürebilecekleri kadar gelir tahsis edecek.

2- Bu güvenceler Başpiskopos ve Piskoposlara verilecek.

²⁵² Gazioglu, a.g.e., s. 341.

²⁵³ Luke, a.g.e., s. 18.

²⁵⁴ Luke, a.g.e., s. 18.

²⁵⁵ Gazioglu, a.g.e., s. 342.

- 3- Dük ve haletleri, Kıbrıs Ortodoks inançlarına müdahale etmeyecek.
- 4- Başpiskoposun tespit ettiği bir kişiye “Tripoli Kontu” unvanı verilecek.
- 5- Başpiskopos her yıl toprak alımı satımı ve adanın savunması ile ilgili konularda yetkili olacak.
- 6- Başpiskoposun talebi halinde adadaki tuz göllerinin sorumluluğu aslen Roma kökenli olup da Kıbrıs'ta doğan ve ayaklanmanın liderlerinden biri olarak düşünülen, ayrıca Venedik döneminin son yıllarında Larnaka'da yöneticilik yapan Klaud Keççini'ye verilecek.
- 7- Dük, gerek Keççini, gerekse Ayios Mavris'li Yanni'ye eski topraklarını geri vermeyi de taahhüt edecek.
- 8- Savoy Düğü, Kıbrıs Krallığını elde ettiği takdirde gelip en az 3-4 yıl burada oturacak ve eğer ülkesine dönmesi gerekli olursa, o takdirde, oğullarından biri adaya gelip ona vekalet edecek.
- 9- İspanyol asıllı hiçbir kimseye adada görev verilmeyecek.
- 10- Tüm memurlar Kıbrıslı olacak. Meclise dışarıdan adam atanabilecek ancak bunlar arasında da İspanyol olmayacak.
- 11- Köy ve kasabalarda ihtiyar heyetlerinin halk tarafından seçilmesi hakkı tanınacak.
- 12- Cenova'lı hiç kimse Kıbrıs'ta satış ve icar işlemi yapamayacak.
- 13- Lütheryan veya diğer mezheplere bağlı hiç kimse adaya gelip yerleşemeyecek.

- 14- Cizvit'lerin adaya gelip yerleşmesi ancak Büyük Meclis'in kararı ile olabilecek.
- 15- Büyük kentlerde okullar yaptırılacak.
- 16- En az 100 nüfuslu her yerleşim biriminde halka silah eğitimi yaptıracak bir subay atanacak. Bu subayın masraflarını o yerin sakinleri karşılayacak.
- 17- Borçluların devlet tahsildarı tarafından takibi ve rahatsız edilmesine müsaade edilmeyecek.
- 18- Soruşturmalar İspanyol sistemine göre değil, Frank yönetimi dönemindeki Kıbrıs usullerine göre yapılacaktır.
- 19- Savaş ve Savunma durumları dışında, Yüksek Meclis kararı olmadan yeni vergiler konmayacaktır.
- 20- Tüm pariciler kölelikten kurtarılacak ve Venedik dönemindeki gibi satılmaları veya hediye olarak verilmeleri önlenecektir.
- 21- Başpiskopos ve onun dört karına kadar tüm nesli her türlü vergiden bağışık ve Savoy Tacı'nın emeklileri sayılacaklar. Ayrıca herhangi bir siyasi veya cezai suçla yargılanmaları gerektiğinde onları ancak Kral veya onun temsilcisi yargılayabilecek.
- 22- Klaud Keççini'nin oğlu, Kralın Soyluları ve onun danışmanları arasında sayılacak ve babası öldüğünde tuz göllerindeki imtiyaz hakkı ve sorumluluk kendisine geçecektir.
- 23- Dük, Lefkoşa'da asillerin ve halkın yüksek öğrenimi için bir yüksek okul açacaktır.

24- Hıristiyanlığı terk edip Müslüman olan Memi ve Mustafa'nın tekrar Ortodoks kilisesi saflarına dönmelerine izin verilecek. Amcaları Parthenios ise boşalacak ilk piskoposluk görevine atanacak. Çünkü bunlar, ayaklanma esnasında, Mağusa kalesini teslim alacak olan halkın silahlanmasına öncülük edecekler.

Başpiskopos tarafından kaleme alınan ve Savoy Dükü'ne imzalaması için gönderilen bu doküman dük tarafından kabul edilip imza edilmediği gibi bu plan hiçbir zaman hayata geçirilemedi.²⁵⁶

Birbirine rakip ve düşman bazı Avrupa ve özellikle İtalyan prensleri ve dukleri ise, Kıbrıs'ı ele geçirmek için kendi aralarında çetin bir mücadeleye girmekte ve bu uğurda hazırlıklar yapmaktan geri kalmamaktaydılar. Yukarıda bahsettiğimiz üzere Savos Dükü Emanuel, Kıbrıs Başpiskoposu ile temas kurmasına rağmen istediği sonuca ulaşamamıştı. Savoy Dükü Emanuel'in rakibi Tuskana Dükü Ferdinand 1607 yılında Kıbrıs'ı da içine alan bir Levant seferinin hazırlığına koyulmuştu.²⁵⁷ Yine planı hayata geçirmek için Kıbrıs Kilisesi ile temasa geçildi ve Kıbrıs'a yapılacak ani bir saldırı sırasında halkında ayaklanarak bu saldırıya destek olunması istenildi. Bunlara göre Türklerin elindeki bu yerlerin alınması çok kolay olacaktı; çünkü bu yerlerin ileri gelenleri, yerli halkın Türklere karşı ayaklanma hareketini örgütleyecekleri vaadinde bulunmaktaydılar.²⁵⁸

²⁵⁶ Maier, a.g.e., s. 118.

²⁵⁷ Luke, a.g.e., s. 18.

²⁵⁸ Hill, a.g.e., s. 46.

Tuskana Dükü'nün 1607- 1608 yıllarında Kıbrıs'ı Türklerden geri alma planı birkaç nedene dayanmaktaydı. Bunlardan en önemlisi, Kıbrıs'ın Akdeniz'de işgal ettiği jeostratejik konumdur. Kıbrıs hem güvenlik hem de ticari önemi itibari ile Akdeniz'de önemli bir konuma sahipti. Bu yüzden Ferdinand burasını ele geçirip bölgede önemli bir üsse sahip olma niyetinde idi. Bir diğer neden de dinidir. Gerek Kıbrıs'ta yaşayan gerekse de dışarıda yaşayan Kıbrıslı papazlar Avrupa'da yoğun bir şekilde Lobi faaliyette bulunarak adanın Müslümanlardan alınması yönünde çalışmalar sürdürüyorlardı. Ferdinand'ı Kıbrıs'a karşı sefere ikna edenlerin başında Kıbrıs asıllı bir Dominik papaz geliyordu.²⁵⁹

Bir diğer neden de 1607 yılında Suriye'de Osmanlı Yönetimine karşı ayaklanan Canbulat ile aralarında yaptıkları anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre Ferdinand Kıbrıs'ı alacak ve sonrasında buradan Suriye'ye saldırarak Canbulat'ın Suriye Kralı olmasını sağlayacaktı.²⁶⁰

Tüm bu planların hiç biri gerçekleşemedi. Ferdinand 1607 yılında Kıbrıs'a karşı bir sefer düzenleyip Mağusa kalesini kuşatmak istediysen de bunda başarı sağlayamadı.²⁶¹ Bu saldırı kolay bir şekilde Türkler tarafından def edildi.²⁶² Düşünüldüğü gibi ya da tasarlandığı gibi Kıbrıslı Rumlar Türklere karşı ayaklanıp Ferdinand'ın askerlerine yardımcı olmadılar.²⁶³

²⁵⁹ Hill, a.g.e., s. 41.

²⁶⁰ Gazioğlu, a.g.e., s. 245.

²⁶¹ Luke, a.g.e., s. 18.

²⁶² Maier, a.g.e., s. 118.

²⁶³ Hill, a.g.e., s. 46.

Bütün bu başarısız girişimlere rağmen Kıbrıs'ın ileri gelen Rum yöneticileri Kıbrıs'ı Türk boyunduruğundan kurtarma fikrinden vazgeçemediler. 1608 yılında bu kez Kıbrıs saray tercümanı ya da diğer bilinen adıyla Dragoman Hıristiyan Kıbrıs halkı adına Savoy Dükü'ne bir mektup göndererek İspanya Kralı III. Filip ile işbirliği yapıp adayı Türklerden kurtarmasını rica etmekteydi.²⁶⁴ Dragoman Goneme yine Savoy Dükü'ne Kıbrıs'a taraflarınca yapılacak bir çıkarmada Kıbrıslı Rumların ayaklanacağı garantisini vermektedir.

Bu başvuruda diğerleri gibi bir netice getirmedi. Ama yine de Kıbrıs'taki Rum cemaati önde gelenleri bilhassa, Piskoposlar ve Dragomanlar Kıbrıs'ın Türklerden alınması için Avrupalı Kral veyahut Düklerden yardım dilemekten geri kalmadılar. Başpiskopos, piskoposların ve diğer dini temsilcilerin yanında Saray Tercümanlarının bu girişimleri yani adayı Türklerden temizleme düşüncesi 1668 yılına kadar belli aralıklar ile devam ede gelmiştir.²⁶⁵

Hill ise bu girişimleri şöyle anlatmaktadır: “Küçük aralıklarla yüzyıl devam eden ve başarısız kalan bu girişimlere ön ayak olanlar hayal kırıklığına uğrayarak şu sonucu çıkarmışlardı: Özgürlük için Franklara itimat edilmez.”

Piskoposların bu yıllarda, Osmanlı devleti tarafından adadaki Hıristiyan toplumun temsilcileri olarak tanınmaya başlanmasının ve vergi konularında reayanın çıkarlarına ilgi gösterilmesinin herhalde bu çerçevede önemi vardır. Böylece, sık sık sonuçsuz ve başarısız kalan Batı Avrupa Prenslarını yardımlarına gelmeye ve Kıbrıs'ı almaya teşvik girişimlerini sürdürmek yerine Babiali ile doğrudan ilişki

²⁶⁴ Gazioğlu, a.g.e., s. 346.

²⁶⁵ Luke, a.g.e., s. 18.

kurmayı, adanın sıkıntılarını gidermek için daha sonuç verici bir girişim olarak gördüler.”²⁶⁶

Kıbrıs'taki Rum liderlerin bu olumsuz davranışlarına karşın bunların dışındaki Rum halkında devlete karşı bu dönemde en küçük bir isyan hareketi görülmemiştir. Kuşkusuz adada yaşayan Rum halkının bu sakin ve itaatkar hareketlerinin ardında Osmanlı devletinin ada halkına vermiş olduğu geniş haklar ve özgürlükler vardır.²⁶⁷

II. OSMANLI DEVLETİ'NDE MERKEZİYETÇİLİĞİN ZAYIFLAMASI VE KIBRIS BAŞPİSKOPOSLUĞU

XV. ve XVI. Yüzyıllardan beri mevcut olan “ayan ve eşraf” diye adlandırılan taşradaki seçkin zümrenin sosyal ve iktisadi bozuklukların etkisiyle zamanla nüfuzlarını artırmaları, devlet yönetiminde merkezîyetçiliğin zayıflamasına neden olmuş ve devlet sisteminde Adem-i merkezîyetçi bir yapı belirlemeye başlamıştır. XVI. ve XVII. Yüzyılda giderek güçlenen ayanlar, XVII. Yüzyılda yerel yönetimi büsbütün ellerine geçirmişler. Osmanlı devleti, şehirlerde ayan ve eşrafı daima halkla yönetim arasında aracı olarak görmüş ve vilayete ait önemli meselelerde başı daraldığında “ayan ve eşrafa” başvuruyordu.²⁶⁸

Yalnız Müslümanlar arasında değil, Hıristiyanlar arasında da sözü geçer kişiler veya papazlar yerel cemaatin hükümet karşısında temsilcisi sayılmışlar ve bu

²⁶⁶ Hill, a.g.e., s. 59.

²⁶⁷ Maier, a.g.e., s.,118.

²⁶⁸ Yücel Özkaya, “ Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Ayanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar”, *Osmanlı*, C.VI, Ankara, 1999, s. 165.

bahsi geçen vilayetlerin önde gelen gerek Hıristiyan gerekse de Müslüman kişileri XVI. yüzyıldan sonra merkezi otorite ve kontrol zayıfladığı zaman, yeni koşullar altında eyaletlerde üzerlerine zamanla daha çok yetki almış, devlet re ayı ve her türlü vergi kaynaklarını korumak kaygısıyla bunlara geniş yetkiler tanımaya başlamış ve sonuçta XVIII. Yüzyıla gelindiğinde yerel yönetimi tamamen onlara bırakmıştır.²⁶⁹

Osmanlı devletinin içine düşmüş olduğu yıpratıcı ve tüketici savaşlar yeni teknolojik gelişmelere ayak uydurma çabası devleti büyük mali sıkıntılara sürüklemişti. Bu mali sıkıntıların aşılabilmesi için vergilerin ve diğer sair gelirlerin düzenli bir şekilde toplanması icap ediyordu. Adem-i merkeziyetçi yönetim yapısı içerisinde iltizam ve maktu yöntemleri daha geniş bir yer bularak bahsi geçen grupların ya da kişilerin rolünü daha da artırdı. İltizam yöntemine göre eyaletler belli bir bedel karşılığında muhassıl ya da mütesellim denilen kişilere verilmekte idi. Bu yöntemle göre, mültezim eyaletin giderlerini düşükten sonra kararlaştırılan meblağı hazineye yatırmaktaydı.

Böylece, devlet, mültezimin şahsına vergilerin toplanmasını güvenceye almış oluyordu.²⁷⁰ Maktu yöntemi de bir bölgenin vergi geliri için yerel topluluğun ya da cemaatin temsilcileriyle devlet arasında belli bir miktar üzerine anlaşmaya varılmasından ibarettir.²⁷¹ Bu yöntem bir taraftan iltizam usulünde olduğu gibi vergi gelirine güvence altına alıyordu. Bu usul özellikle cizye toplanmasında kullanıldı ve

²⁶⁹ Halil İnalçık, “ Osmanlı Tarihine Toplu Bakış,” **Osmanlı**, C. I, Ankara, 1999, s. 110-111.

²⁷⁰ İnalçık, *Osmanlı Tarihine Toplu Bakış*, s. 111.

²⁷¹ İnalçık, *Osmanlı Tarihine Toplu Bakış*, s. 111.

böylece Ortodoks Ruhban, halkın temsilcileri olarak gerek hükümet gerek halk karşısında yerel otorite kazandılar.²⁷²

III. BAŞPİSKOPOSLUĞUN NÜFUZ VE ERKİNİN ARTMASI

Fetihten 1660 yılına kadar piskoposla reayanın sivil işlerine kendilerini pek karıştırmamıştır. Bu döneme kadar piskoposlar vergi, haraç gibi diğer devlet işlerine ait görevlere katılmamıştır. Zaten bu döneme kadar devlete ait vergi benzeri gelirlerin toplanması genelde ada yönetiminden ayrı tutulmuştur. Bunlara rağmen mahalli papazlara beratlar verilerek onların kendi kiliseleri ve cemaatleri üzerinde adli yetkiye sahip olmaları sağlandı.

Beratlar ile tanınan bu mahalli papazlara cemaat önderleri olarak birtakım görsel kamu görevleri vardı. Bu papazlar diğer önde gelen din adamlarıyla birlikte İstanbul'dan gönderilen üst derece devlet memurlarını karşılayıp, onlara bahşiş, hediyeler sunmakta ve ayrıca makamlarında onlara merasim ziyaretlerinde bulunmaktaydılar. Papazların bu karşılama ve merasim işlerine karışmalarının sebebi; kendilerini adada daha etkin kılmak için devletin önde gelen memurlarına kabul ettirmekten ibaretti.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali, iktisadi ve askeri sıkıntılar gibi genel koşullar ve adanın yöneticisi konumunda bulunan devlet memurlarının kötü yönetimleri ve kendi maddi çıkarları için vermiş oldukları uğraşlar Kıbrıs'ta piskoposların ve saray tercümanının (Dragoman) nüfuz ve yetki kazanmalarına yol açtı.

²⁷² İnalçık, Osmanlı Tarihine Toplu Bakış, s. 111.

Kıbrıs'ta piskoposların nüfuz ve yetki kazanmaları adada bu tarihe kadar gelmiş olan sükunet ortamının bozulmasında en büyük rolü oynamıştır. Kilise yönetimi ve Dragoman Türk yönetiminin kendilerine bahsettiği siyasi, idari ayrıcalıkları ve imtiyazları ve bu dönemin zaafalarını kullanarak adada nüfuzlarını olabildiğince artırmışlardır. Öyle ki kendileriyle uzlaşmayan ada yöneticilerini İstanbul nezdinde girişimlerde bulunarak görevden azlettirebilmişlerdir. Piskoposların ve Dragomanın adada artan nüfuzunu Maier öyle anlatmaktadır: “Yarım yüzyıldır Kıbrıs yarı otonom bir hayat sürmektedir. Bu yarı otonom ülkede piskoposlar ve Dragoman adanın de facto yöneticileri durumundadır. Türk yöneticileri ise adanın ikinci yöneticisi durumuna düşmüşlerdir.”²⁷³ Yine Maier'in eserinde anlatıldığına göre bu dönemde İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Turner şöyle demektedir: “Kıbrıs sözde Kapudan Paşa'nın atadığı bir beyin idaresi altında olmakla birlikte aslında adayı piskoposlar yönetmekteydi.”

Bu dönemde adaya atanan yöneticiler piskoposların ve saray tercümanının tavsiyelerinin dışında bir şey yapamaz duruma gelmişlerdir. Bu dönem ile ilgili bir başka tespit de Kıbrıs tarihi üzerinde ihtisas sahibi olan Sir Harry Luke tarafından yapılmıştır. Luke, bu dönem hakkında şunları yazmaktadır: “ Ortodokslar kendi dindaşlarının altında ezik ve mağlup bir şekilde yaklaşık üç yüz yıl yaşarken, sonra Türklerin hakimiyetiyle canlandırılan Ortodoks kilisesi 18. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan süre zarfında ada üzerinde en yüksek otorite durumuna gelerek iktidarı ele geçirmiş ve bazı zamanlarda da Türk paşasından daha fazlası nüfuza sahip olmuştu.”

274

²⁷³ Maier, a.g.e., s. 120.

²⁷⁴ Luke, a.g.e., s. 17.

Nüfuzları ve yetkileri artan piskoposlar ve Dragomanların bu yetki ve nüfuzlarını genel olarak kendi çıkarları için kullandıklarını büyük bir rahatlıkla söyleyebiliriz. Türk yönetimi altındaki piskoposların tutum ve davranışları, onların doymak bilmez aç gözleri Latinler dönemindeki yapmış oldukları onursal mücadeleyi lekelemiştir.²⁷⁵ Aynı zamanda yine bu piskoposların tutumları Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin şanlı tarihini alçaltmış ve Kıbrıs Kilise tarihinde bu dönem kilise yöneticilerinin utançla anıldığı bir dönem olmuştur.²⁷⁶

Hıristiyan ruhban sınıfının kendi dindaşlarına karşı en çok istismar ettikleri konulardan birisi Rum köylüleri ürünlerini hasattan önce ve kendi belirledikleri fiyattan önce satın alıp ya dışarıya daha pahalı bir şekilde ihraç etmek ya da ada içinde bu ürünleri satmaktı.²⁷⁷

Bir diğer istismar konusu da halktan vergilerin dışında usulsüz ve kanunsuz para toplamak, yiyecek ve giyecek gibi mallarına el koymak ve halktan cebir kullanmak hediye temin etmektir. Bilindiği gibi bu dönemde Gayrimüslim tebaadan vergilerin ve vergi benzeri gelirleri toplanmasında piskoposlar ve Dragoman sorumluydu.

Vergi mükelleflerinin sayımını ve tespitini yapmakla görevlendirilen piskoposlar ve saray tercümanı bazen devletin tayin eylediği vergiden daha fazla vergi toplayarak veya ölen ya da kaybolup uzun süredir kendisinden haber alınamayan vergi mükelleflerini defterden silmeyip bunlar var gösterip üzerlerine tahsis edilen vergi yüklerini de diğerlerinden toplamakta idiler. Tüm bu işlemleri

²⁷⁵ Duckwort, a.g.e., s. 44.

²⁷⁶ Duckwort, a.g.e., s. 44-45.

²⁷⁷ Maier, a.g.e., s. 119.

gerçekleştirirken Türk yönetimine de halkın nüfusunun düştüğünü ve bu yüzden tespit edilenden daha az bir vergi toplanabildiğini söyleyerek Türk yönetimine daha az bir vergi vermekte ve böylece arada oluşan farkı kendi keselerine atmaktaydılar.²⁷⁸

Piskoposlar ve Dragomanlar, görev sırasında olduğu gibi, görevden ayrıldıktan sonra da kendilerine iltizam verilmek suretiyle de faaliyetlerine devam edebilme imkanına sahip oldular. Bu sefer kendi dindaşlarının önüne onları temsil eden bir temsilci olarak değil mültezim olarak çıkmışlardır. Ancak bu uygulama belli bir süre devam ettikten sonra son bulmuştur. Fakat yine de bu uygulama dönemin meşhur saray tercümanı Acı Yorgaki'ye büyük bir servet kurma imkanı sağlayabilmişti.²⁷⁹ Bu devrede Acı Yorgaki ekonomik bakımdan o kadar rahata ermiş ve güçlenmiştir ki tutuklu olarak gönderildiği İstanbul'dan sahip olduğu muazzam servet sayesinde kurtulabilmeyi ve aynı zamanda eski görevine dönmeyi başarabilmişti. Ancak halkın özellikle Zimmilerin büyük tepkisini aldığından bu defa katledilmek korkusundan, görevi kendi rızasıyla bırakıp İstanbul'a kaçmak zorunda kalmıştır.

Piskoposların suiistimalleri ve baskıları Hıristiyan reaya katında 18. yüzyılın son çeyreğinde daha da şiddetlenmişti. Bu kişilerin kendi halklarının temsilcileri olarak yerine getirmekle mükellef tutuldukları, yani kendi halklarını korumak yerine var güçleriyle bunu tam tersini yapmaya başladılar. Latinler döneminde uğradıkları amansız haksızlığı şimdi onlar da kendi halklarına yapmaya başlamışlardı. Bilhassa vergi konularında iştafları kabarıyor, devletin yeni vergiler getirmesi üzerine onlar

²⁷⁸ Hill, a.g.e., s. 72.

²⁷⁹ Hill, a.g.e., s. 319.

da bu vergilere usulsüz olarak kendi nemalarını ekliyordular. Bütün bu bahsi geçen usulsüz baskılara katlanamayan Rumlar'dan bazıları tıpkı Latinler döneminde olduğu gibi çareyi adayı terk etmekte buluyorlardı. Çünkü piskoposların para ve mal taleplerini karşılamayan Rumlara dayak atılmakta, buna rağmen direnenlerin eşleri iki düz kalas arasına alınarak göğüsleri ezilmekteydi.²⁸⁰ Bu kadar işkenceye rağmen yine diretenler olursa evleri talan ve yağma ediliyor ve ibret olsun diye evlerinin kapısı sökülüyordu.²⁸¹ İşte yapılan bu vahşet verici olaylar Kıbrıslı Rumları canından bezdirmişti. Yukarıda değindiğimiz gibi bazıları bu baskı ve şiddete dayanamayarak adaya terke mecbur kalmıştır. Bazı Rumlar ise çareyi kendi temsilcilerini İstanbul'a şikayet etme yoluyla aramıştır. Adada yaşayan Rumlar arasında piskoposların nüfuzları artarken diğer taraftan güvenilirlikleri ve itibarları düşmüştür. Öyle ki Rumların piskoposların adaletsizlikleri ve zulmü karşısındaki tepkilerini adanın terki ya da onları İstanbul'a şikayet etme şeklinde göstermelerinin yanında kendi aralarında çıkan husumetleri adalet aramak için kadıya götürmeleri olmuştur. Kendi aralarında meydana gelen medeni, borç, ticaret hukuku gibi konularda ortaya çıkan en küçük çaplı bir davayı bile Kıbrıs'taki kilise mahkemelerinde adaleti temin edemedikleri gerekçeleriyle davanın yeniden görülmesi için İstanbul'a başvurmuşlardır. İstanbul ise bu davaları Kıbrıs kadısına havale etmiştir.

Adanın yerli Hıristiyan halkının, ruhban sınıfının kötü muamelesine ve adalet bilmez tavırlarına vermiş olduğu en çarpıcı ve en köklü tepki de döneme damgasını vuran ihtida olayları olmuştur. Kayıtlı Şeriyeye Sicillerine göre Türk idaresi altında

²⁸⁰ Edward Spears, **The Orthodox Church in Cyprus**, London, Turkish Embassy Press, 1988, s. 5.

²⁸¹ Hill, a.g.e., s. 113.

Kıbrıs'ta toplam dört yüz ihtida olayına rastlanmaktadır. Buradan hareketle 1769-1800 yılları arasında toplam 67 ihtida olayı olduğunu ve bu dönemin adadaki ruhban sınıfının nüfuz olarak zirveye ulaştığı bir dönemde olduğunu göz önüne alırsak tepkinin ne denli büyük olduğunu kavrayabiliriz.²⁸² Tabi tüm bunlara kayda geçmemiş ihtida olaylarını da eklemek gerekir.

Bu dönemde Zimmilerin kendi temsilcilerine karşı dava açtıklarına, onlar ile mahkemelik olduklarına şahit olunmuştur. Bu davaların temelini; piskoposların ve saray tercümanının her vesileyle halka zulmederek onları perişan eyledikleri ve usulsüz yollarla ellerindeki paralara el koyulduğu oluşturmaktadır. Bu tür şikayetlere ve olaylara Kıbrıs Şeriyeye Sicillerinde birçok defa rastlamak mümkündür.²⁸³

Piskoposlar yapmış oldukları bu uygulamaları kendi halklarına şöyle açıklamaktadırlar: “Biz zor bir görevi ifa etmekteyiz. Bu yüzden politik davranarak diplomasi kurallarını yerine getirmek zorundayız. Böyle yapmaktaki amacımız; Türk yönetiminin size olan baskılarının önüne geçmektir.”²⁸⁴

Aslında bu dönemde Rum papazları arasında kendi haklarını nasıl en iyi şekilde temsil edebiliriz sorusundan ziyade zayıf, güçsüz ve cahil olan bu halkı nasıl son paralarına kadar soyabiliriz sorusu hakimdi.²⁸⁵ Bu usulsüz ve adaletsiz uygulamalarda sefil bir duruma düşmüş Rum halkı gündelik ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekerken diğer taraftan onlardan topladıkları ve zorla elde ettikleri nemalar ile Kıbrıs'ın en gözde saraylarında, etraflarında birçok hizmetlinin

²⁸² Vergi H. Bedevi, “Kıbrıs Şer'i Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar,” **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi**, Ankara, 1971.

²⁸³ Çevikel, a.g.e., s. 133.

²⁸⁴ Hill, a.g.e., s. 317.

²⁸⁵ Maier, a.g.e., s. 121.

pervane olduğu ve lüks içinde bir hayat süren ruhban sınıfı halkın itibarını önemli ölçüde yitirmişti.²⁸⁶ 1740'lı yıllarda Kıbrıs'ta bulunan seyyah Alexander Drummond adadaki piskoposların durumlarını şöyle açıklar: “Başpiskopos ve piskoposların en büyük kaygıları acaba gelirimizi daha fazla nasıl artırabiliriz, şeklindeydi. Sanki bir tüccar gibi saraylardan saraya taşınan bu kişilerin asıl gayesi haklarından rüşvet yemek ve onları soymaktı.”²⁸⁷

Piskoposlar ile yalnızca onların sömürüsüne maruz kalan Rum halkı davacı ve davalı pozisyonuna düşmemişti. Piskoposlar kendi aralarında çıkan çıkar çatışmasından ötürü de Osmanlı kadısı önünde adalet aramışlardır.²⁸⁸ Hatta başpiskoposlar kendi seleflerinin mal ve mülklerine usulsüzce el koymaya çalışmışlardı. Örneğin 1763 yılında ölen başpiskopos Felisifos'un mirası onun yerine başpiskopos olan Baisiyos'un elinde kalmıştı. Baisiyos bu mirası sahiplenmeye kalkınca Felisifos'un mirasçıları ile aralarında niza çıkmıştı.²⁸⁹

Rum reayanın kiliseye karşı bu tutumu ruhban sınıfını memnun etmiyordu. Ruhban sınıfına göre adada yaşanan tüm bu olumsuzlukların temel kaynağı Türk yöneticilerdi. Zira bu dönemde yaşamış tarihçi ve papaz olan Kyprianos bu durumu şöyle açıklar: “Rumlar başlarına gelen talihsizliklerini ve ağır yüklerini tüm bunların sorumlusu olan “aç gözlü, doymak bilmez” Türk idarecilere değil de kendi ruhani babalarına ve şeflerine vermektedir... Ne yazık ki; nankörlük Kıbrıslılar arasında çok eski bir mirastır.” der.²⁹⁰

²⁸⁶ Maier, a.g.e., s. 121.

²⁸⁷ Hill, a.g.e., s. 317.

²⁸⁸ Çevikel, a.g.e., s. 136.

²⁸⁹ Çevikel, a.g.e., s. 137.

²⁹⁰ Luke, a.g.e., s. 59.

IV. TÜRK YÖNETİCİLER: MUHASSILLAR YA DA MÜSELLİMLER

Bu dönemde kilise mensupları ve Dragoman'ın yanı sıra adada bulunan Türk yönetici kadrosu da adanın kötü yönetilmesinde halka ve baskı ve zulüm yapılmasında pay sahibidir. Türk yöneticilerin mal ve mülk hırsı halkın sömürülmesinde etkili olmuştur.

Kıbrıs 18. yüzyılın başlarından Tanzimat dönemine kadar, 18. yüzyılın ortalarındaki yaklaşık 3 yıl kadar süren bağımsız valilik dönemini saymazsak muhassıllık idaresi altında yönetilmiştir.²⁹¹ Yani bu dönemde Kıbrıs, bazen İstanbul'dan yüksek rütbeli birtakım devlet adamlarına, bazen de Kıbrıs'ta görev yapmakta olan Türk memurlarına iltizam yoluyla devredilmişti. Kıbrıs'ta görev yapan Türk yöneticilerinden bazı istisnalar hariç diğer başta ruhban sınıfından olmak üzere Müslümanları temsilen adada bulunan adli, askeri ve esnaf teşkilatlarına mensup en yetkili şahısların da tepkilerini almışlardır.²⁹²

Bu dönemin bir diğer özelliği Kıbrıs'ın kuraklık, kıtlık, çekirge istilaları ve depremlerle sürekli mücadele etmesinden ötürü halkın perişan düşmüş olmasıdır. Bu sebeplerden dolayı da halk, devlete mükellefiyetlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirememektedir. Tüm bunlara ek olarak da Osmanlı devletinin içinde bulunduğu mali, iktisadi ve askeri sıkıntıları ve bu sıkıntıların doğurduğu sosyoekonomik sorunları da hesaba katmak gerekir. Tüm bu olumsuz koşullar bir araya gelince kaçınılmaz bir şekilde Osmanlı Devleti ekonomik buhrana sürüklenmiş ve bundan da Kıbrıs nasibini büyük ölçüde almıştır. Tüm bu yapı devletin paraya olan ihtiyacını

²⁹¹ Kemal Çiçek, "Zimmis (Non- muslims) of Cyprus in the Sharia Court, 1698-1726",

(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Birmingham, University of Birmingham, 1992, s. 58.

²⁹² Çevikel, a.g.e., s. 141.

daha da artırmıştır. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi Kıbrıs bu koşullar altında bu dönemde Sadrazama has olarak verilmekte, onlar da ada yönetimini kendilerine iltizam yoluyla en fazla peşin parayı verene devretmekteydiler. Dolayısı ile daha en baştan ada yöneticiliğinin ticari bir niteliği söz konusu idi.²⁹³

Kendilerine muhassıl veya mültezim denilen büyük mültezimler görevlerini Sadrazamdan belli bir süre için satın alırken ödemelerini peşin olarak yapmaktaydılar. Bu yüzden mültezim ya da muhassıl bu süre zarfından hem ödediği parayı hem de kârını satın aldığı iltizamdan çıkarmak zorundaydı. Ancak halktan talep edebilecekleri vergi ve diğer hizmetler için devletçe önceden tespit edilmişti ve mültezim bu şartlara uymak zorundaydı. Başka bir anlatımla muhassıl bu kuralları keyfi olarak değiştiremez ve yeni kurallar koyamazdı. Bu şartlar altında muhassılların takip edecekleri en rasyonel politika vergi kaybına yol açacak şartları azaltmak ve vergileri en hızlı ve etkin şekilde toplamak olacaktı.

Her şeyin kağıt üzerinde hesap edildiği gibi olmadığı özellikle Kıbrıs'ta görüldü. Bir başka anlatımla muhassıllar için evdeki hesap çarşıya uymamıştı. Muhassılların Kıbrıs'a dair hesap edemedikleri nokta adada sıkça baş gösteren doğal olaylar olmuştur. 1735, 1741 ve 1756 yıllarında meydana gelen yıkıcı depremler, 1757 ve 1758 yıllarında baş gösteren kıtlık, kuraklık ve çekirge istilaları ve bunların akabinde 1760 yılında vukua gelen veba salgını halkın büyük bir kısmının Suriye'ye ve Anadolu'ya göç etmesine neden olmuştu.²⁹⁴ Yaşanan bu doğal olaylar Kıbrıs halkı ile muhassılları karşı karşıya getirmiştir. Muhassıllar tarafından göçlerin önlenmesi için alınan tedbirler pek fazla etkili olmuyordu. Yaşanan göç durumu ise

²⁹³ Çevikel, a.g.e., s. 143.

²⁹⁴ Newman, a.g.e., s. 179.

geride kalan reayaya daha fazla vergi yükü demektir.²⁹⁵ Bir başka açıdan ifade edilecek olursa, muhassıllar halkın içinde bulunduğu durumu dikkate almadan kişi başına düşen vergi miktarını artırmakta, devletin kişi başına tayin etmiş olduğu vergi oranını kendi lehlerine değiştirmektedirler. Bu duru ise Kıbrıs'taki sosyoekonomik şartların daha da kötüleşmesine neden oldu.

Muhassılların bu dönemdeki kanunsuz uygulamalarına örnek olarak; vergileri kanunsuz bir şekilde artırarak toplamaya çalışmak, şikayet için İstanbul'a gitmek isteyenlere mani olmak, hakkını dava etmek isteyenlere ve adli makamlara baskı yapmak, kendi adamlarının suiistimallerine göz yummak ve kişileri zorla borçlu gösterip ellerinden mallarını almak şeklinde gösterebiliriz.²⁹⁶

V. KIBRIS AYAN VE EŞRAFI

15. ve 16. yüzyıllardan beri mevcut olan "Ayan-ı Vilayet", "Ayan ve Eşraf", "Ayan-ı Memleket" diye adlandırılan Ayan ve eşraf dediğimiz zümre kazanmış oldukları servet ve nüfuzlarının etkisiyle de devletin zayıfladığı sırada, gerek halk gerekse devlet gözünde nüfuzlarını iyice artırmışlardır.²⁹⁷ Bu sınıfı teşkil edenler; Beylerbeyleri, Kapı Kulları, Yeniçeri Serdarları, Sipahi, Kethüda Yerleri, Mültezimler, Sancak Beyleri, Kadılar, Müderrisler, Müftüler gibi daha önce önemli devlet kademelerinde bulunmuş kişiler ve çocuklarından ibarettir.²⁹⁸ Kendilerine açıktan mültezim denilmemekle beraber daha küçük iltizam işleriyle meşgul

²⁹⁵ Özkaya, a.g.m., s. 165.

²⁹⁶ Çevikel, a.g.e., s. 144-145.

²⁹⁷ Özkaya, a.g.m., s. 165.

²⁹⁸ Özkaya, a.g.m., s. 165.

oldukları için bunlara alt mültezimler de denilirdi.²⁹⁹ Bu zümre de bu dönemde Kıbrıs'ta varlığını göstermiş ve halka sıkıntı kaynağı olmuştur. Bu zümre Kıbrıs'ta iki şekilde ortaya çıkmıştır: Bunlardan birincisi yukarıda da bahsi geçtiği üzere adayı iltizam yoluyla sadrazamdan satın alan muhassılların ya da müsellimlerin satın almış oldukları bu görevleri yine iltizam usulüyle Kıbrıs'ın ileri gelenlerine satmaları şeklinde ortaya çıkıyordu. İkinci durum ise, İstanbul'da ikamet etmekle birlikte Kıbrıs'ta has, zeamet ve tımar sahibi olan yüksek rütbeli devlet yetkililerinin bu gelir kaynaklarının yönetimini adada yaşayan toplumda önde gelen kişilere bırakmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu gelir kaynaklarını idare etmeye tayin edilmiş kişiler taşrada servetleri ve kuvvetleriyle ün yapmış ayan-ı vilayet zümresine ait kişilerin oluşturdukları göze çarpmaktadır. Bunların bir kısmı emekli vali ve kadıdır. Devlet vilayete ait önemli meselelerde başı daraldığında ayan ve eşrafa başvuruyordu.³⁰⁰ Bu durum onların taşrada daha da güçlenmesine yol açtı. Açık artırma usulüyle mültezimlere üç, altı, dokuz yıl arasında değişen süreler ile verilen Mukaatalar ve bu Mukaataların parçalara bölünerek taşradaki alt mültezimlere yani ayanlara devredilmesiyle halk üzerindeki baskı ve vergi arttı.³⁰¹

Kıbrıs ayan ve eşrafı da daha çok ehli örf ve ulemadan olup, görev sürelerinin bitiminde adadan geldikleri yere dönmek yerine kurmuş oldukları ekonomik ilişkiler ve yapmış oldukları ve evlilikler hasebiyle Kıbrıs'ta kökleşmiş yüksek rütbeli emekli devlet adamlarından meydana gelmekteydi.³⁰²

²⁹⁹ Çevikel, a.g.e., s. 145.

³⁰⁰ Özkaya, a.g.m., s. 169.

³⁰¹ Özcan Mert, "Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi", **Osmanlı**, C.VI, Ankara, 1999, s. 174.

³⁰² Çevikel, a.g.e., s. 146-147.

Kıbrıs ayan ve eşrafı gerek yıllarca görevli buldukları Kıbrıs'ta tesis etmiş oldukları ekonomik, siyasi ve toplumsal bağlar nedeniyle gerekse de İstanbul nezdinde elde etmiş oldukları itibar ve nüfuz ile Kıbrıs'ta yeni bir ekonomik zümre olarak ortaya çıkmıştır.³⁰³ Kıbrıs'ta da 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ayanlık olayı kurumsallaşmış ve her beldenin ayanının tespiti ve bunların nasıl tayin olunacağına kuralları ile tespit olunmuştur.³⁰⁴

Merkezi hükümetin taşradaki temsilcileri konumunda olan memurların görevlerini kötüye kullanmaları sonucunda ortaya çıkan otorite boşluğunu kendi bölgesinde devamlı olarak yöneticilik yapması sonucunda ayanlar doldurmuştu.³⁰⁵ 18. yüzyılın ikinci yarısında zaman zaman devlete gerçekten önemli hizmetleri görülmüş olan Kıbrıs ayan ve eşrafının birer alt mültezim olarak elde ettikleri makamlarda birer devlet memuru olarak görev ifa ederken “Şer'a ve kanuna mugayir” olarak halkın perişan olup, dağılmalarına sebep olacak şekilde hak ve yetkilerini kötüye kullandıklarına bu dönemde şahit olunmuştur.³⁰⁶ Merkezi otoritenin taşrada zayıf oluşundan istifade eden ayanlar zaman zaman kanunlara ve emirlere riayet etmeyip, halktan haksız menfaat elde ederek servetlerini artırdılar. Bu durum bazı zamanlarda halkın göç etmesine neden olmuştur.

Kıbrıs ayan ve eşrafı açık artırma yolu ile en yüksek fiyatı vererek elde ettikleri iltizamlardan olabildiğince yüksek kar etmeyi amaçlıyordu. Bu gaye ile halka olan baskı ve zulümlerini artırdılar. Kıbrıs Şerriyye Sicillerinde ayan ve eşrafın durumu; halka zulüm etmek, kanunlara ve defterlere aykırı davranışlarda bulunmak,

³⁰³ Çevikel, a.g.e., s.147.

³⁰⁴ Çevikel, a.g.e., s.147.

³⁰⁵ Mert, a.g.m., s. 176.

³⁰⁶ Çevikel, a.g.e., s. 148.

kanunsuz teftiş gezilerine çıkmak veya rast gele yerlerde mahkeme kurarak bu esnada halktan bedava yiyecek içecek vesair istemek, kanunsuz vergi yükü yüklemek, başkasının malını zorla gasbetmek ve rüşvet almak şeklinde yer almaktadır.³⁰⁷

VI. BAŐPİSKOPOSUĐUN SİVİL KANADI: SARAY TERCÜMANI YA DA DRAGOMAN

Daha önceden de bahsettiğimiz gibi Kıbrıs'taki reaya vekilleri yalnız Kıbrıs Kilisesi vekillerinden ibaret olmayıp bunlar arasında saray tercümanı ya da bir diğer adıyla Dragoman da bulunuyordu. Saray tercümanları yalnız Kıbrıs'a has bir özellik olmayıp devletin başkentinde olduğu gibi diğer eyaletlerinde de bulunmaktaydı.

Bu görev için başpiskopos yerli Rumlar arasında bir aday göstermekte ve bu adayı İstanbul'un onayına sunmaktaydı. İstanbul'dan onay alan bu kişi görevine başlayabilirdi. Saray tercümanı tercümanlık vazifelerinin yanında Rum toplumu ve saray ve yönetim arasında eş güdümü ve işbirliğini sağlayan önemli bir işlevi de yerine getirmekteydi.³⁰⁸ Bir başka anlatımla Dragoman, Türk yönetimiyle Rum toplumu arasında bir aracı rolü oynamaktaydı. Bu görevine karşılık da muhassıllık hazinesinden kendisine belli bir ücret ödenmekteydi.³⁰⁹ İlk zamanlarda pek önemli gözükmeyen bu kurum 1754 tarihinde reaya vekillerine tanınan hak ve ayrıcalıklar sayesinde ve bu kurumda görev yapan kişiler nedeniyle çok önemli bir pozisyona yükseldi.³¹⁰

³⁰⁷ evikel, a.g.e., s. 150.

³⁰⁸ Luke, a.g.e., s. 79.

³⁰⁹ Hill, a.g.e., s. 52.

³¹⁰ Hill, a.g.e., s. 52.

Kıbrıs'taki reaya vekillerinin 1754 tarihinde Divan-ı Hümayun tarafından Millet Başı olarak tanınması ile birlikte bu kişilere reayadan vergi mükelleflerinin tespit edilmesinin yanında kişi başına ne kadar vergi yükü düşeceğinin de belirlenmesi ve tahsili görevi verilmişti.³¹¹

Kıbrıs tercümanlığının reaya vekilliğinde başpiskopostan sonra ikinci sırayı alacak kadar güç almasında rol oynayan önemli bir gelişme de yine Zimmilerin vergilerinin toplanması hususunda Osmanlı Devleti'nin bu sefer reayayı Türk mültezimlerinin haksızlıklarından muhafaza etmek için reayanın ödeyeceği yıllık cizye vergisinin tahsilini Müslüman mültezimden alıp götürü usul yöntemiyle saray tercümanına iltizam vermesidir.³¹²

Saray tercümanlarının Divan-ı Hümayun ile doğrudan doğruya temas kurabilme olanağına sahip oluşu Türk yöneticiler ve halk takımında tercümanların itibarını yükseltiyordu. Reaya açısından bakıldığında tercümanlar vergilerin tespit edilmesinde ve toplanmasında kendi sorunlarını ada yönetimine hatta İstanbul'a iletilmesinde tercümanların önemi büyüktü. Tercümanlar her türlü vergiden muaf olmakla birlikte devletin üst düzey memurlarının üniformasını giyme hakkına da sahipti.³¹³

1785 yılında Kıbrıs Başvezire bağlı bir il olmaktan çıkarılıp da Kapudan Paşa yönetimine bağlandığında ülkede beliren yönetim zayıflığı nedeniyle piskoposların yanında saray tercümanı da büyük bir güç ve etki sahibi olmuşlardı.³¹⁴ Kapudan Paşa'nın atadığı muhassıllar belirli bir miktar vergiyi yerli halktan toplayarak

³¹¹ Gazioğlu, a.g.e., s. 322.

³¹² Çevikel, a.g.e., s. 88-89.

³¹³ Gazioğlu, a.g.e., s. 323.

³¹⁴ Hill, a.g.e., s. 319.

Kapudan Paşaya ödemek zorundaydılar.³¹⁵ Vergini toplanması ise ancak piskoposlarla saray tercümanının yardımıyla yapılabildiğinden muhassıl bunlarla işbirliği içinde olmak zorundaydı. Bu nedenle de piskoposlarla saray tercümanı muhassıl üzerinde etkili olmakta, kendilerinin desteği ve işbirliği olmadan vergi toplanamayacağı için muhassıla istedikleri her şeyi kolayca yaptırabilmekteydiler.³¹⁶

Vezin'e (Kıbrıs İngiliz Konsolosu) göre muhassıl piskoposlarla saray tercümanının tavsiyesini almadan hiçbir şey yapamıyordu.³¹⁷ Ünlü İspanyol seyyah Don Domingo Badia-y-Leyblich, takma adıyla Ali Bey El Abbasi 1806 yılında Kıbrıs'ı ziyaret ettiğinde saray tercümanının ve piskoposlarının lüks içinde yaşadıklarını, reayadan fazlaca vergilerin yanında nüfuzlarını kullanarak yiyecek içecek gibi sair şeyler elde ettiklerini ve lükslerine lüks kattıklarını söylemektedir. Ayrıca reaya vekillerini "Kıbrıs'ın Prensleri" olarak nitelemektedir.³¹⁸

Burada belirtilmesi gereken bir nokta da kilise temsilcileriyle tercümanlar arasındaki münasebettir. Daha önce de belirtildiği üzere, yeni bir tercüman atanacağına ya da görevli tercüman öldüğünde veya devlet tarafından azledilen bir tercümanın yerine başpiskopos ve diğer piskoposlar tarafından Hıristiyanların arasından yenisi seçilir ve tayin merkeze teklif edilirdi. Merkezin de uygun görmesi halinde yeni tercümana berat verilirdi. Ayrıca bu siyasi ilişkinin yanında başpiskopos ile tercüman arasında genellikle evlilik yolu ile de bir ilişki bulunurdu.³¹⁹ Böylece

³¹⁵ Newman, a.g.e., s. 176.

³¹⁶ Newman, a.g.e., s. 177.

³¹⁷ Luke, a.g.e., s. 81.

³¹⁸ Luke, a.g.e., s. 83.

³¹⁹ Çevikel, a.g.e., s. 90.

tercümanlar ile piskoposlar el ele vererek Kıbrıs'ta nüfuzlarını ve iktidarlarını zirveye taşımayı başaramışlardır.³²⁰

Bütün bu geniş, siyasi, idari ve ekonomik yetkilerin tercümanlık kurumunda birleşmesiyle bu dönemde Hıristiyan halk üzerinde baskı ve zulmün artmasına neden olmuştur. Piskoposların ve saray tercümanlarının Kıbrıs'ta siyasi ve ekonomik nüfuzlarını bu denli artırmaları adada yaşayan Türklerin tepkisini çekmiştir. Nitekim 1804 yılına gelindiğinde Türklerin bu tepkisi öfkeye dönüşerek ayaklanmalarına neden olmuştur. Bu ayaklanmanın temelini, kendi yönetimleri altındaki bir adanın Hıristiyan Rum liderlerinin eline geçmiş olması oluşturuyordu.³²¹ 1804 yılında adanın merkezi Lefkoşa'da çıkan bu ayaklanma çok ciddi boyutlara varmadan dağıtılmıştır. Ancak bu ayaklanma Türklerin yönetimden memnuniyetsizliklerinin ciddi bir belirtisiydi.³²²

VII. BATILI KONSOLUKLAR

Avrupalı devletlerin, Osmanlı Devleti'ne kurdukları ekonomik üstünlük bu devletlere aynı zamanda devletin iç işlerine karşına olanağı sağlamıştır. Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak, bu devleti siyasal bakımdan da denetimleri altına alabilmek için en çok Osmanlı ülkesinde yaşayan Hıristiyanlardan yararlanmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanların büyük çoğunluğunu Ortodoks Hıristiyanlar oluşturuyorlardı. Osmanlı Ortodoksları yoğun olarak imparatorluğun

³²⁰ Hill, a.g.e., s. 319.

³²¹ John Munro ve Zahi Khuri, a.g.e., s. 89.

³²² Newman, a.g.e., s. 188.

Akdeniz adaları, Balkan toprakları ile İstanbul ve yöresinde yaşıyorlardı. Bunların dışında Lübnan ve Filistin bölgelerinde de Ortodoks ahali bulunmaktaydı. Osmanlı ülkesindeki Ortodoksları kendi çıkarları için en çok istismar eden Avrupalı devlet Rusya idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamaya başladığı günlerden itibaren gözlerini Balkanlar'a, Türk boğazlarına ve İstanbul'a diken Ruslar, Osmanlı sınırları dahilinde yaşayan Ortodoksların kendi nüfuzları altına alırlarsa amaçlarına daha kısa yoldan kolayca ulaşabileceklerini düşünüyorlardı.

Rusya Osmanlı Ortodokslarını kendi üstünlüğü altına sokmak yolundaki ilk adımını 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile atmıştır. Osmanlı Devleti bu anlaşmanın 7. ve 14. maddeleriyle kendi sınırları içindeki Ortodoksların haklarına ve kiliselerine saygılı olmayı, İstanbul'daki Rus elçisinin bu konuda yapacağı girişim ve uyarıları dikkate almayı yükleniyordu.³²³ Rusların istedikleri yerlerde konsolosluk açabilecekleri, Ortodoksların hamisi sıfatını takınmaları gibi maddeler Rusların her vesilede tahakküm siyaseti takibine kalkmaları gibi neticeler doğurmuştur.³²⁴

Rusya, ilk bakışta fazla sakıncalı görünmeyen maddeleri daha sonradan geniş bir biçimde yorumlayarak Osmanlı sınırları içerisindeki Ortodokslar üzerinde tam bir egemenlik kurmuş ve bunları haklarını, kiliselerini korumak bahanesiyle sık sık Osmanlı devleti üzerine baskı yapmıştır. Ayrıca, yapılan bu ağır anlaşmadan sonra Avusturya'nın Boğdan Beyliği'nden bir parçayı (Bukovina) kendi topraklarına

³²³ Bozkurt, a.g.e., s. 37.

³²⁴ İsmail H. Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Cilt 5, 6. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi,(Tarihsiz), s. 425.

katması ve devletinin de bu duruma seyirci kalması, devletin içinde bulunduğu bitkinliğe işaret etmekteydi.³²⁵

Batılı devletler Gayrimüslimlerin taraftarlığını kazanabilmek için de Osmanlı imparatorluğunun çeşitli yerlerinde, özellikle Kıbrıs'ta konsolosluklar açmışlardır.³²⁶ Akdeniz ve Ege adalarındaki kurmuş oldukları bu konsolosluklar, konsolosluk işinin dışında daha çok misyonerlik faaliyetlerinde bulunmaktaydılar.³²⁷

Özellikle savaşlar nedeniyle oluşan kargaşadan istifade etmeyi bir fırsat bilmişlerdi. Özellikle Tuzla'da oluşturulan Batılı konsolosluklar ticari faaliyetlerinin yanı sıra adanın iç işlerine karışmaktan ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmaktan kendilerini alıkoyamamışlardır. Sicilyateyn gibi küçük bir İtalyan devletinin bile Kıbrıs'ta çok sayıda rahip bulundurması ve bazılarının kendilerine rahatsızlık verilmesinden dolayı İstanbul'daki Sicilyateyn elçisi aracılığı ile şikayette bulunmaları dikkat çekici bir hadisedir.³²⁸ Bir diğer dikkat çekici olay da Başpiskopos Hrisantos'un ihbarı ile Katolik mezhebine mensup bazı "Efrenç rahiplerinin" Ortodokslarının Tuzla'daki manastır ve kiliselerine girerek onları "Katolik mezhebine sevk" etmeye çalıştığı anlaşılmış ve bu durumun araştırılması üzerine Efrenç rahipleri bu durumu kabul etmiştir.³²⁹

³²⁵ Kemal Beydilli, " Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. I, İstanbul, 1999, s. 66.

³²⁶ Hill, a.g.e., s, 93.

³²⁷ Mehmet İpşirli, " Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. I, İstanbul, 1999, s. 209-210.

³²⁸ Çevikel, a.g.e., s. 112.

³²⁹ Çevikel, a.g.e., s. 113.

Kıbrıs'taki konsoloslar yabancı bir ülkenin temsilcileri olarak çeşitli ayrıcalıklardan yararlanmaktaydılar. Kendilerine padişah beratıyla ayrıcalıklar ve haklar bu kişileri çok etkin bir konuma yükseltmişti.³³⁰ Bu ayrıcalıklar, sadece adadaki kendi vatandaşlıkları değil, himayeleri altında bulunan diğer kişileri de korumaları hakkını da içermekteydi. Konsoloslukların kendilerine ait mahkemeleri bulunmaktaydı. Ayrıca konsoloslukların ve onlara ait diğer emlakın dokunulmazlıkları vardı. Bir konsolosluğa sığınanı oradan alma olanağı yoktu. Bu yüzden Batılı ülkelere ait konsoloslukların faaliyetlerin sınırları genişlemiş ve bu nedenle sahip oldukları hak ve ayrıcalıkları suiistimal ederek ülkede siyasi, diplomatik gerginlikler ve zorluklar çıkartmışlardır.

Kıbrıs Şeriyeye Sicillerinde konsoloslukların suiistimalleri açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Batılı konsoloslar özellikle Kıbrıs'ta Osmanlı Devleti'nin Zimmi tebaasından olanlara "Patente kağıdı" vererek onları da "Müstemin Konsolosu" veya "Konsolos vekili" olarak konsolosluk kadrolarına dahil etmek ve Zimmi kızlarıyla evlenmek ve onlardan doğacak çocukların da Müstemin sayılacağını iddia etmekte ki, bu söz konusu Zimmilerin konsoloslarla aynı hak ve muafiyetlere sahip olmaları anlamına geliyordu.³³¹

Kıbrıs'taki Batılı konsoloslukların bir başka yakışıksız davranışları da, buldukları yerlere manastır ve kiliseler kurarak buralara satın aldıkları evleri ve diğer gayr-ı menkul emlakı vakfetmek şeklinde ortaya çıkmıştır.³³² Bütün bu usulsüz ve davranışların amacı gerek şahsi gerekse de kurum olarak devlete ödenmesi

³³⁰ Newman, a.g.e., s. 185.

³³¹ Çevikel, a.g.e., s. 113.

³³² Çevikel, a.g.e., s. 114.

gereken her türlü vergiden muaf duruma düşmekti. Çünkü bir çalışan olarak konsolosluk kurumuna katılmak, konsoloslarla evlenmek veya vakıf olarak dini ve ticari kurumlar kurmak devlete karşı her türlü yükümlülüklerden ve vergiden muafiyet sağlayıcı şeylerdi.

Adadaki konsolosların bir diğer suiistimalleri de halkın cehaletinden ve ekonomik durumlarının bozukluğundan istifade etmiş olmalarıdır. Bu suiistimalin en yaygın olanlarından biri mümkün olan en yüksek faiz oranını uygulayarak yerli halka borç para vermeleriydi. Bu uygulamaya en çok başvuranlar İngilizlerdi. İngilizler köylüye borç para verirken en az % 20 faiz talep etmekte, paranın faizine karşılık da ürünün fiyatını kendisi saptayarak ipek, şarap, pamuk, mısır ve diğer ürünleri hasat zamanından önce almaktan ve borcun zamanında ödenememesi durumunda borçlunun mallarına el koymaktaydı.³³³

Batılı devletlerin adadaki konsoloslukları aracılığıyla giriştikleri aleyhte uygulamalarına karşı Osmanlı devletinin alacağı tedbir de sınırları içerisinde yaşayan Hıristiyan ahaliye daha geniş idari, iktisadi ve dini haklar tanıyarak onları kendi yönetimlerine daha bağlı bir hale getirmek olacaktır. Ancak Osmanlı devletinin Kıbrıs'ta uygulamış olduğu imtiyazat politikası Kıbrıs açısından çok vahim sonuçlar doğurmuştur. Özellikle Kıbrıs'ta yaşayan Zimmiler 1754 yılından sonra hak ve ayrıcalıkları genişleyen reaya vekillerinin haksız uygulamaları ile karşı karşıya gelmişler ve adeta neye uğradıklarını şaşırılmışlardı.³³⁴

Osmanlı-Rus savaşları sırasında (1769-1774) Rusların Osmanlı donanmasını 1770 yılında Çeşme'de yakması sonucu Osmanlı devletinin Akdeniz gücü yok

³³³ Newman, a.g.e., s. 185.

³³⁴ Maier, a.g.e., s. 119.

edilmişti.³³⁵ Böylece Akdeniz bir anda Rusların denetimine girdi ve Kıbrıs ile Anadolu arasındaki bağlantı kesilmiş oldu. Bunun neticesinde Kıbrıs adasında telaş ve heyecan iyice arttı. Çünkü her an yönünü Kıbrıs'a çevirebilirdi. Ancak beklenen olmadı. Çeşme faciasından sonra Akdeniz'e giren Rus filosu tarafından da desteklenen bazı isyanların ortaya çıkmasına (Mora, Mısır, Lübnan) rağmen³³⁶ ada halkı bu kritik dönemde yönetimlerine bağlı kalmışlar ve en ufak bir isyan hareketinde dahi bulunmamışlardır.³³⁷ Osmanlı devleti, böylece Kıbrıs'a uygulamış olduğu geniş imtiyazat politikasının –yukarıda bahsi geçen olumsuz iç koşullara karşın- meyvesini bu kritik dönemde almıştır.

Sonuç olarak bu dönemde Akdeniz'de eksik olmayan savaşlar ve bu savaşların yaratmış olduğu sosyoekonomik buhran ve ayrıca bu kaos ortamından fayda ummayı bekleyen korsanlara ve Batılı güçlere rağmen Kıbrıslılar yine de tüm bu olumsuzluklara rağmen tahriklere kapılıp yönetimlerine başkaldırmamıştır.

VIII. ÇİL OSMAN OLAYI

Kıbrıs tarihi boyunca depremlerden, kuraklıktan ve veba salgınından çok çekti. 1735, 1741 ve 1756 yıllarında Kıbrıs şiddetli depremlerle sarsıldı.³³⁸ Birçok yerleşim yeri bu depremler sonucunda ciddi şekilde zarar gördü. 1757 ve 1758 yıllarında baş gösteren kuraklık ve ardından gelen kıtlığa bir de çekirge istilaları eklenince adada yaşayan halkın birçoğu Suriye ve Anadolu'ya göç etmek zorunda

³³⁵ Abdülkadir Özcan, “ Osmanlı Askeri Teşkilatı”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. I, İstanbul, 1999, s.

367.

³³⁶ Beydilli, a.g.m., s. 67.

³³⁷ Hill, a.g.e., s. 93.

³³⁸ Spyridakis, a.g.e., s.56.

kaldı.³³⁹ 1760 yılında tüm bu olumsuz koşullara bir de Veba salgını eklendi.³⁴⁰ Newman, bu olumsuz koşullar nedeniyle ada nüfusunun yaklaşık üçte birinin göçler ve ölümler nedeniyle azaldığını yazmaktadır.³⁴¹ Kıbrıs, göçlerin ve ölümlerin neticesinde ıssızlaştı ve deyim yerindeyse adayı bir ölüm sessizliği kapladı.

Piskoposlar ve Muhassıl adanın kötüleşen bu durumunun ve göçlerin önüne geçmeye çalıştılsa da, yine de insanların göç etmelerine mani olamadılar. Tüm bu sorunlara çözüm bulmak için Tuzla Piskoposu Makarios önderliğinde bir heyet İstanbul'a gitti. Babıali'ye Kıbrıs'ta görevli Muhassılı şikayet ederek; halktan Sadrazam adına zorla vergi topladığını ve bu vergiyi de kanunsuz bir şekilde yıldan yıla artırdığını, ayrıca, saray ve yönetim giderlerinin halkın zengin ve orta kesiminden zorla alınan paralar ile karşılandığını söyledi.³⁴² Ancak, Babıali, Piskoposun önderliğinde gelen bu heyetin şikayetlerini yerinde bulmadı ve bu yalan beyanlarının cezası olarak Kıbrıs Başpiskoposu Paisios'u ve diğer piskoposları adadan sürgün etti.³⁴³

Tam bu nazik ve bunalımlı zamanda Çil Osman Kıbrıs'a Muhassıl olarak atandı (1764). Çil Osman göreve başladıktan sonra Başpiskoposun mükellef reayanın tespit edilmesini ister.³⁴⁴ Bunun sonucunda, Başpiskopos, Çil Osman öncesinde 10.500 olan vergi mükellefi reaya sayısını, bu defa 7.500 olarak tespit eder ve bu rakamı Çil Osman'a sunar ve yaşanan doğal afetler sonucunda nüfusun

³³⁹ Newman, a.g.e., s. 179.

³⁴⁰ John Munro ve Zahi Khuri, a.g.e., s. 83.

³⁴¹ Newman, a.g.e., s. 179.

³⁴² Newman, a.g.e., s. 179.

³⁴³ John Munro ve Zahi Khuri, a.g.e., s. 83.

³⁴⁴ Gazioğlu, a.g.e., s. 335.

oldukça azaldığını söyler. Bu durum Çil Osman açısından hiçte iyi değildi. Çünkü iltizam yoluyla Kıbrıs için ödemiş olduğu parayı ve karını çıkarması gerekiyordu. Bunun üzerine Çil Osman nüfusun azalmasına paralel olarak toplanacak vergi miktarında bir indirim gitmedi ve böylece kişi başına düşen vergi miktarı arttı. Çil Osman'ın bu talebi haliyle Piskoposların hoşuna gitmemişti ve çok geçmeden bu durumu protesto ederek, halktan yeterince vergi alındığını ve bunun bir kuruş dahi artırmanın mümkün olmadığını söylediler.³⁴⁵ Piskoposların bu sert çıkışları karşısında Çil Osman istediği artırımın yapılmaması durumunda Manastır ve Kiliselerin parasına el koyacağını açıkladı.³⁴⁶

Bu duruma fazla dayanamayan piskoposlar Babıali'ye bir elçi göndererek bu olayın önlenmesi ricasında bulundular. Elçi İstanbul'da durumu Sadrazama anlattıktan sonra sert bir dille yazılmış ve Çil Osman'ın padişahın emrettiği miktardan fazla vergi toplamamasını emreden, aksi durumda cezalandırılacağını bildiren bir ferman almayı başarır.³⁴⁷ Ancak, elçinin Kıbrıs'a dönmesinin gecikmesi üzerine Kıbrıs Başpiskoposu ve piskoposları telaşa kapıldılar. Bunun üzerine piskoposlar bizzat kendileri İstanbul'a gitmeyi düşünürler.³⁴⁸ Fakat Tuzla piskoposu bu kararı Çil Osman'a duyurması üzerine³⁴⁹, Başpiskopos ve piskoposlar tutuklanarak, Başpiskoposun sarayına hapsedilirler.³⁵⁰ Çil Osman'ın Amacı onların İstanbul'a ulaşmalarının önüne geçmektir. Ama onlar bunu çoktan başarmıştı.

³⁴⁵ Luke, a.g.e., s. 40-41.

³⁴⁶ Alasya, a.g.e., s.98.

³⁴⁷ Gazioğlu, a.g.e., s. 336.

³⁴⁸ Newman, a.g.e., s. 180.

³⁴⁹ Luke, a.g.e., s. 41.

³⁵⁰ Gazioğlu, a.g.e., s. 336.

Gecikmeli olsa da, Ferman Çuhadar Mehmed tarafından adaya ulaşmıştı. Bu fermanı şer'îye mahkemesinde Çil Osman okuyacak ve halka zulüm etmekten vazgeçecekti.³⁵¹ Yaşanan bu gelişmeler Çil Osman'ı iyice kızdırmıştı.³⁵² Çil Osman ile Çuhadar Mehmed arasında fermanın nerede okunacağı arasında bir anlaşmazlık çıktı. Çuhadar fermanın mahkemede okunması gerektiğini söylemekte ancak bu teklifi Çil Osman kabul etmiyordu. Nihayetinde, fermanın Çil Osman'ın sarayında okunmasına karar verildi. Bunun üzerine Çuhadar, Müslüman ve Hıristiyan toplumun önde gelen kişilerini, ulemayı ve piskoposları saraya çağırdı.³⁵³ Toplantı günü, Müslüman ve Hıristiyan cemaatlerin ileri gelenleri sarayda fermanın okunmasını beklerken, diğer taraftan da sarayın önünde büyük bir kalabalık birikti. Bu kalabalığın sebebi bu günün Rumların milli bayramı olan ve her yıl bu tarihte geleneksel olarak adanın merkezi olan Lefkoşa'da kutlanan St. Demetrios'a denk gelmesiydi.³⁵⁴ Bu sebeple bir araya gelen Rumlar fermanın okunacağını haber alınca sarayın önüne doluştular.

Sarayın içinde olup biten hadiseleri o sırada sarayda bulunan Kyprianos şöyle anlatmaktadır: “ ferman okunduktan sonra Çil Osman Başpiskopos Paisios'a dönerek yüksek bir sesle reayaya ne gibi fenalığının dokunduğunu ve neden kendisini Babıali'ye şikayet ettiğini sordu. Bunun üzerine Başpiskopos Tanrı korusun! Biz Babıali'ye sizi şikayet etmek ya da suçlamak için değil fakir halk için aman dilemeye gittik dedi. Bu konuşmalar bu şekilde devam ederken bir anda bulunduğumuz odanın zemini çöktü ve hepimiz karanlık bir çukurun içine

³⁵¹ Alasya, a.g.e., s.98.

³⁵² Luke, a.g.e., s. 41.

³⁵³ Hill, a.g.e., s. 81.

³⁵⁴ John Munro ve Zahi Khuri, a.g.e., s. 83.

yuvarlandık. Ardından odanın tavanı üzerimize çöktü. Bir anda can havliyle kaçışmaya başladık. Neticede ufak tefek sıyrıklarla bu curcunadan kurtulabilmeyi başarabildik. İçimizden ölen olmadı.”³⁵⁵ Bu tarihi olayı Alasya ise şöyle anlatmaktadır: “ Çil Osman bu meselenin sonunun iyi gelmeyeceğini anlayarak, sarayında döşemesinin altı boş bir oda hazırlattı. Bu odaya piskoposlar vesaireyi toplayarak ne diye şikayet ettiklerini sormaya başladı. Fakat tam bu sırada döşeme çökerek herkes çukura yuvarlandı ve tavan da üzerlerine yıkıldı.”³⁵⁶ İçerideki kargaşayı duyan dışarıdaki halk bunun Piskoposları öldürmeye³⁵⁷ yönelik bir suikast olduğunu düşünerek sarayın içine hücum ettiler ve Çil Osman ve 18 adamını öldürdüler.³⁵⁸

Rumlardan oluşan bu azgın kalabalık, Çil Osman ve adamlarını öldürdükten sonra sarayı yağmalamaya başladılar. Elleri geçen tüm değerli eşyaları aldıktan sonra sarayı ateşe verdiler. Bu şamata ancak üç dört saat sonra dağıtılabildi.³⁵⁹ Muhassılın öldürülmesi, sarayın yağmalanması ve yakılması büyük bir suç olduğu gibi bunu Babıali’ye de anlatmak zor bir işti. Ancak yine de, Türk ve Rum yöneticiler ve ileri gelenleri ayrı ayrı olmak üzere, ölen Muhassıl’ın “zulm ü te’addi”sine kendilerinin dayanacak güçleri kalmamış olduğu için malum olayların cereyan ettiğini ve gerçek sorumluluğun arbedenin başlatıcısı olan Çil Osman’a ait olduğunu delilleriyle belirttikleri, yeni bir muhassıl tayin olması dileklerini ve ölen muhassılın, muhassıllıktan Sadrazama kalan borcunu yeni tayin olunacak muhassıla

³⁵⁵ Luke, a.g.e., s. 42.

³⁵⁶ Alasya, a.g.e., s. 98-99.

³⁵⁷ Newman, a.g.e., s. 180.

³⁵⁸ John Munro ve Zahi Khuri, a.g.e., s. 84.

³⁵⁹ Luke, a.g.e., s. 43.

teslim edeceklerine dair toplu dilekçelerini Çuhadar Mehmed ile merkeze gönderdiler.³⁶⁰ Hill'e göre, bu dilekçelerin ana temasını çıkan olayların esas olarak Muhassılın şahsına yönelik olduğunu, bunun haricinde Osmanlı Sultanına(III. Mustafa) karşı girişilmiş bir isyan olmadığını vurgulamak oluşturmaktaydı.³⁶¹

Kıbrıs'ta vukua gelen ve Çil Osman'ın öldürülmesi ile sonuçlanan hadiseyi öğrenen İstanbul Hükümeti Kıbrıs'a yeni bir muhassıl tayin etti. Ardından olayın araştırılıp incelenmesi, ortaya çıkan maddi hasarın ve ölen kişilerin kan paralarının miktarını tespit için merkezden bir heyet gönderildi. Sonuçta, ölen kişilerin kan paraları ödenmiş ve Muhassıl'a ait saray yeniden inşa olunmuştu.³⁶²

Burada şunu belirtmekte yarar vardır, sarayda meydana gelen hadise sadece adanın piskoposlarına ve Hıristiyan toplumun ileri gelenlerine yönelik değildi. Çünkü toplantı yalnızca bu kişilerden müteşekkil değildi. Aynı zamanda Müslümanların ileri gelenleri de burada hazır bulunmaktaydı. O zaman şunu rahat bir şekilde söyleyebiliriz ki, sarayın önüne yığılan kalabalık Rum ileri gelenleri veya piskoposlar tarafından tahrik edilmiştir. Nitekim içeride yaşanan olayı yalnızca piskoposların aleyhine yormak tutarsız görülmektedir. Bu yüzden Çil Osman ve 18 adamının ölmesi ile neticelenen bu olayda Kıbrıs Kilisesi mensuplarının parmağı ve teşviki olduğunu söylemek herhalde gerçekten uzak olmaz.

IX. ULUSLAR ARASI GELİŞMELER VE KIBRIS

Osmanlı Devleti 16. yüzyılın sonlarında çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Batıda ve Doğuda girişilen yıpratıcı ve tüketici savaşlar mali sorunları

³⁶⁰ Çevikel, a.g.e., s. 158-159.

³⁶¹ Hill, a.g.e., s. 83.

³⁶² Çevikel, a.g.e., s. 159.

ağırlaştırıcı bir etki yapmıştı. 16. yüzyılda hızla değişen savaş teknikleri nedeniyle Osmanlı maliyesinin yükü kaçınılmaz olarak artmıştı. Ancak Osmanlı Devleti'nin mali sorunları yalnızca askeri sahada cereyan eden olaylarla ve gelişmelerle alakalı değildir. Mali sorunların artmasında askeri teşkilatın yanı sıra çok daha önemli nedenler vardı. Osmanlı maliyesinde baş gösteren bütçe açıkları ve daha sonraki yıllarda yaşanan fiyat hareketleriyle ortaya çıkan taşışlar Osmanlı mali sistemine ağır baskılar yapıyordu.³⁶³ Bu yüzden devlet tımar düzeninden vazgeçerek kırsal vergileri iltizam düzeni yoluyla tahsil etmeye başladı. Bu tercihin ardında 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren savaş tekniklerinin değişmesi ve merkezde büyük ve daimi ordular oluşturmanın bir zorunluluk haline gelmesi yatmaktaydı.³⁶⁴ Bu ise devletin nakdi paraya olan ihtiyacını artırmıştı.

Bu mali sıkıntılarının yanı sıra 16. yüzyıl sonları Osmanlıların aleyhine olan hem zihni hem de olgusal bazı değişiklikleri gündeme getirmişti.³⁶⁵ İlk 1571 İnebahtı yenilgisi Osmanlı insanının Batı insanına karşı asırlar süren üstünlük Batının da Osmanlılar karşısındaki aşağılık duygusunun zayıflamasının ve de teknolojik üstünlüğün Batıya geçtiğinin bir göstergesi olmuştur.³⁶⁶

Amerika'nın keşfinden sonra Avrupalıların elde ettikleri kıymetli madenler 16. yüzyılının ikinci yarısından itibaren iri gümüş sikkeler şeklinde Osmanlı ülkesinde görülmeye başlanması ve giderek altına nazaran bollaşması, mal fiyatlarını

³⁶³ Şevket Pamuk, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Fiyat Devrimi'ne Yeniden Bakış", **Osmanlı**, C.III, Ankara, 1999, s. 198.

³⁶⁴ Pamuk, a.g.e., s. 199.

³⁶⁵ Tabakoğlu, a.g.m., s. 21.

³⁶⁶ Tabakoğlu, a.g.m., s. 21.

yükseltmeye, gelirleri ise nispi olarak düşürmeye başlamıştı.³⁶⁷ Bu durum özellikle II. Selim'in tahta çıkışından (1566) başlayarak iki yüzyıl devam edecekti.³⁶⁸ Gümüş para bolluğunun yaratmış olduğu enflasyonist ortama bir de nüfus artışları eklenince devletin bütçe ve mali yapısı iyice sarsılmıştır.³⁶⁹

Yine bu dönemde Atlantik ticareti Akdeniz ticaretinin yerini almaya başlamıştır. Bu arada devlet Akdeniz ticaretini canlı tutmak için ticari denetim, yol güvenliği ve Kapitülasyonlar sağlamak gibi bir takım önlemlere başvurmak yoluyla Amerika'nın keşfiyle sonuçlanan coğrafi keşiflerin Osmanlı sistemi üzerindeki yıkıcı etkilerini en aza indirmeye çalışmıştır.³⁷⁰

Osmanlı ülkesinde yaşanan tüm bu mali ve iktisadi sorunlara bir de yıpratıcı savaşlar eklenince Osmanlı tebaası zor koşullar altında yaşamaya mecbur kalmıştır. Bilhassa Akdeniz havzasında yaşanan aralıksız savaşlar Kıbrıs Adası'nı önemli derecede etkilemiştir. 1769-1774 Rusya, 1788-1791 Avusturya ve 1798-1800 yıllarında Fransa ile yapılan savaşlar Kıbrıs halkına ağır bir mali yük getirmiştir.

Savaşların Akdeniz havzasına yayılması ya da orada cereyan etmesi Kıbrıs'ta askeri hazırlıkların artırılmasına, bu ise halkın avarız türünden vergi yükünün artmasına yol açmaktaydı. Anadolu'dan ya da Kıbrıs'a yakın diğer memleketlerden adaya sevk edilen askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması yine halktan alınan vergilerle karşılanmaktaydı. Bunun yanı sıra savaşlar boyunca ordu ve donanma için adadan peksimet nevinden yiyecek talep edilmekte bu da Kıbrıs halkının ekonomik koşullarını ağırlaştırmaktaydı. Kıbrıs'ta bir defasında 15.000 kantarlık (846 ton) ve

³⁶⁷ Tabakoğlu, a.g.m., s. 26.

³⁶⁸ Tabakoğlu, a.g.m., s. 26.

³⁶⁹ Wallerstein, a.g.m., s. 202.

³⁷⁰ Tabakoğlu, a.g.m., s. 22.

bir defasında da 20.000 kantarlık (1.128 ton) peksimet istenmiştir.³⁷¹ Halkın zaman zaman bu tür talepleri karşılamakta sıkıntıya düştüğü ve bu yüzden devletten affını ya da miktarın indirimini istedikleri olmuştur.³⁷²

Savaşlar ayrıca Kıbrıs'ın askeri ve mali düzeninin yanında ticari hayatını da alt üst etmiştir. Savaş nedeniyle, Kıbrıs ile diğer ülkeler arasındaki ticari bağ kesilmek zorunda kalıyordu. Yabancı tüccarların bu ortamda Kıbrıs'a gelmeleri bir yana, Kıbrıs'tan talep edilen erzakın İstanbul'a nakli bile büyük bir güçlüklerle gerçekleşiyordu. Bir defasında İstanbul'a peksimet götürmek için yola çıkan bir gemi kısa zaman sonra Rus savaş gemilerini fark edince Kıbrıs'a geri dönmek zorunda kalmıştı.³⁷³

Savaşların Kıbrıs'ın ekonomisini olumsuz etkilediğine dair işaretlere belgelerde de rastlamak mümkündür. 21 No'lu Kıbrıs Şeriyeye Siciline göre; reyanın en önemli ihraç ürünleri olan şarap ve benzeri içkilerinin savaş nedeniyle "Efrenc" tüccarının gelemeyişinden dolayı ellerinde kaldığı ve eskiyi satamayınca yeni mahsul üzümlere el vurmayıp hayvanlarına yedirdiklerine dair bir kayda rastlanmaktadır.³⁷⁴

Napolyon Fransa'sı İtalyanları Akdeniz'de mağlup etmiş, 1797 yılında Campo Formio anlaşması ile Venedik Cumhuriyeti'ne son vermiş ve bu devletin sahip olduğu deniz gücünü ve İyonya adalarını kendi hakimiyetine katmıştı. Akdeniz havzasında gücünü iyice hissettirmeye başlayan Fransa, 1798 yılında İngiltere'yi en can alıcı yerinden vurmak için Mısır'a çıkartma yapması üzerine Akdeniz havzası

³⁷¹ Çevikel, a.g.e., s. 102.

³⁷² Çevikel, a.g.e., s. 102.

³⁷³ Çevikel, a.g.e., s. 102.

³⁷⁴ Çevikel, a.g.e., s. 104.

yeniden karıştı.³⁷⁵ Bu durum üzerine Kıbrıs'ta endişe yine doruğa çıktı. Osmanlı Devleti Kıbrıs'ta gerekli güvenlik önlemlerinin alınması, adadaki kalelerin tamir ve takviye edilmesi için bir ferman yayınladı. Napolyon'un aslında İngiltere'yi Hint sömürgelerine giden yolda vurmak amacıyla Mısır'ı istilasıyla başlayan savaşın, bir çok yönden korkusunu ve yükünü, en çok Mısır'a en yakın ve en önemli ada konumunda olan Kıbrıs çekmiştir. Savaş başlar başlamaz Kıbrıs'a yazılan bir hükümle (KŞS 22:5/4) adadaki Fransızlara ait gemilerin zabtı, bu gemilerin dümenlerinin alınması ve gemilerdeki Fransızların hapsedilmeleri emredilmiş ve aynı zamanda Kıbrıs'a bütün giriş ve çıkışların sıkı bir denetime sokulması ve Kıbrıs'tan dışarıya bilhassa düşmanın çıkarma yaptığı İskenderiye taraflarına zahire ihracatının yasaklanması emredilmiş ve yasağa uymayanların cezalandırılacağı duyurulmuştu.³⁷⁶

Her zaman olduğu gibi yine savaş nedeniyle, Kıbrıs'ın muhafazası için adaya askeri birlikler sevk edildi. Çünkü adada yeterli sayıda –kendi güvenliğini himaye edebilecek kadar dahi- askeri güce sahip değildi. Kıbrıs'ın savaş alanına yakın olması bu defa yardımları yalnızca zahire ile sınırlandırılmamıştı. Bu savaş boyunca Kıbrıs'tan 1.000 piyade, 200 kalyoncu, top çekiminde kullanmak üzere 20 çift öküz, su, odun ve 500 kese akçe gönderilmişti.³⁷⁷

Bütün talep edilen bu şeylerin yükü netice itibariyle Kıbrıs halkının omuzlarına binmiştir. Bu durum ise, ada halkının ekonomik durumunun daha da zayıflamasına neden olmuştur. Eş zamanlı olarak baş gösteren çekirge istilaları

³⁷⁵ A. Haluk Ülman, *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 112.

³⁷⁶ Çevikel, a.g.e., s. 109.

³⁷⁷ Çevikel, a.g.e., s. 110.

nedeniyle beklenen düzeyde Kıbrıs halkı mahsul elde edememiş ve nihayetinde kıtlık sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu ağırlaşan ekonomik koşulların hafifletilmesi maksadıyla Kıbrıs halkı üzerlerine mükellef kılınan yüklerinin azaltılması yönünde bir talepte bulunmuşlar ve devlet de buna binaen halkın bu talebini adadan satın alınacak arpa ve peksimetin alış fiyatını yükselterek kısmen karşılamıştır.³⁷⁸

Bu savaşın Kıbrıs'ta ekonomik olduğu kadar sosyal etkileri de olmuştur. Bunlardan birincisi, savaş sırasında adadaki Müslümanların bir kısmı duygularına kapılarak bazı Zimmilere saldırmış fakat devlet soğukkanlı davranarak devlete cizye ödediklerini ve sadakat gösterdiklerini bildirerek her türlü saldırıdan korunmalarını istemiş ve böylece olayın büyümesinin önüne geçmiştir.³⁷⁹

Bir diğer hadise ise savaş nedeniyle normal vergi yüklerine ilaveten artan avarız türünden vergilerin, asker taleplerin, özellikle adanın müdafaası için takviye birliklerinin giderlerinin de halka yükletilmesi ile bir takım kişiler etraflarına taraftar toplayarak devletin talep ettiği peksimet ve arpadan paylarına düşen miktarın eda edilmesine engel olmuşlar ve ayrıca adanın muhafazası için görev yerine gelmeye çalışan İçil sancağı mutasarrıfı Ahmet Paşa'nın yolunu kesip mukavemet göstermiş olmalarıdır.³⁸⁰ Nitekim bu olay da fazla büyümeden sonlandırılabilmiştir.

³⁷⁸ Çevikel, a.g.e., s. 110.

³⁷⁹ Çevikel, a.g.e., s. 110.

³⁸⁰ Çevikel, a.g.e., s. 110.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FRANSIZ İHTİLALİ VE KIBRIS BAŞPİSKOPOSUĞU

I-FRANSIZ İHTİLALİ VE AVRUPA

Fransız ihtilalinden önce (1789) Avrupa'da belirgin beş büyük devlet vardı. Bu devletlerin hepside Krallık ile yönetilmekteydi. Bu devletler İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya ve Rusya'dır. İtalya ise bu dönemde coğrafi bir terim olmaktan öte bir şey değildi. Bu bölgede Piyomonte ve Napoli Krallıkları başta olmak üzere irili ufaklı birçok devlet hayat sürmekteydi. Almanya da İtalya'dan farksız bir durumda idi. Yine bu coğrafya içinde irili ufaklı birçok devlet vardı. Gerçi Avusturya Kralı aynı zamanda bu imparatorluğun başı unvanını taşıyordu. Ancak bu konuda pek etkili olduğunu söylemek doğru olmaz. Genel olarak bu coğrafyada (Almanya) hakim ya da başat iki güç vardı. Bunlardan birincisi Avusturya, diğeri de Prusya idi. Adı geçen bu iki devlet öteki Alman devletlerini kendi nüfuzları altına alabilmek için kıyasıya bir mücadele içindeydiler. Yukarıda saydığımız Avrupa'nın beş büyük devletine, Avrupa diplomasisine karıştığı ölçüde Osmanlı Devletini de katmak mümkündür. Bu dönem itibariyle (XVIII. Yüzyıl) bu saydığımız devletlerin gerek askeri güçleri gerekse uluslararası alandaki prestijleri birbirine yakın sayılırdı.³⁸¹

XVII. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, XVIII. Yüzyılın başlarına değin Fransa, on dördüncü Louis'in (1643- 1715) liderliğinde tüm Avrupa'ya egemen olmak girişimlerinde bulunmuş, fakat diğeri devletlerin kurdukları çeşitli ittifakların direnci ile karşılaşmıştır.³⁸² Bir süre Avrupa'nın önemli bir kısmını ele geçiren XIV.

³⁸¹ Tayyar Arı, *Uluslar arası İlişkiler ve Dış Politika*, 5. baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 150.

³⁸² Mehmet Gönlübol, *Uluslar arası Politika*, 4. Baskı, Ankara, Attila Kitabevi, 1993, s. 453.

Louis, Flemenklerin ve İngilizlerin Fransız saldırısını durdurmak için Habsburglar ile ittifak yapmalarıyla durdurulabilmişti.³⁸³ İspanya Kralı II. Charles'in ölümünün ardından (1700) çıkan ve Fransa'nın yenilgisi ile sonuçlanan veraset savaşları sonrasında imzalanan Utrecht Barışı (1714) ile Avrupa'da Fransız etkisi sınırlandırılmıştır.

Böylece Utrecht Barışı ile Westphalia (1648) ile kurulan uluslararası sistem yeniden doğrulandı.³⁸⁴ Utrecht Barışından kuşkusuz en kazançlı çıkan İngiltere oldu. 1707 yılında Büyük Britanya adını alan İngiltere bu barış sırasında İrlanda ve İskoçya ile birleşmiş Minorka ve Cebelitarık'la Akdeniz gücü olmuş ve Amerika Kıtasında iki toprak parçası elde etmiştir.³⁸⁵ XVII. Yüzyılın tamamında XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Hindistan ticaretini Fransızlarla ve Hollandalılarla, Kuzey Amerika'yı da Fransızlarla paylaşan İngilizler sömürge İmparatorluklarını devamlı olarak genişletiyorlardı. Fakat bir süre sonra giderek güçlenen İngiliz ticaret burjuvazisi denizaşırı pazarları kimse ile paylaşmak istemediği için kendi hükümetine baskı yapınca rakip ülkeler ile (Hollanda ve Fransa) savaş kaçınılmaz olmuştur. 1756- 1763 tarihleri arasında cereyan eden ve tarih literatürüne Yedi Yıl Savaşları olarak geçen bu savaş sonrasında İngiltere, Fransa'nın Kuzey Amerika'daki topraklarının bir bölümünü Kanada'yı, Göller Bölgesini ve Mississippi Irmağının doğu kıyılarını almış; birkaç ufak bölge dışında Fransa'yı ve Hollanda'yı Hindistan'dan çıkarıp bu ülkenin güney yarısına egemen olmayı başarabilmişti.³⁸⁶

³⁸³ McNeill, a.g.e., s. 551.

³⁸⁴ Sander, a.g.e., s. 107.

³⁸⁵ Sander, a.g.e., s. 107.

³⁸⁶ McNeill, a.g.e., s. 557.

Nihayetinde, İngiltere Hindistan'da giderek yayılcı bir politika güdüp topraklarını genişletmeye başlayacaktı. Böylece, Hindistan Britanya İmparatorluğu'nun ekonomik sisteminin en önemli parçası ve Hindistan'a giden deniz yolu ve bu yolun kıyı bölgeleri de "Can damarı" haline gelerek, bundan sonra İngiliz dış politikası temelde bu yaşamsal yolun emin ellerde bulunması ve tehlikelerden ve tehditlerden uzak tutulması amacına yönelecektir.³⁸⁷

İngiltere, Amerika'daki koloniler üzerinde kimin denetim kuracağı sorununu Yedi Yıl Savaşları'nda Fransa'yı yenerek çözmüştü. 1763 Paris antlaşması ile Kuzey Amerika kıtasının hemen hemen tümünü ele geçirmişti. Yedi Yıl Savaşları'ndan sonra dünyanın en büyük sömürge ve deniz devleti olarak ortaya çıkan İngiltere Yedi Yıl Savaşları'nın getirmiş olduğu ağır ekonomik yükü ve kendi vergi mükelleflerinin yükünü hafifletmek için kolonilere yeni vergiler getirince 13 koloni bu yeni mali yükten rahatsızlanarak İngiliz Devletine karşı isyan bayrağını çektiler.³⁸⁸ Yedi Yıl Savaşları'ndan gerek iktisadi gerekse de siyasi anlamda yenik ayrılan Fransa, bu yenilgisinin acısını bu bağımsızlık hareketini destekleyerek çıkarmak kararını verdi.³⁸⁹ 1774'te başlayan Amerikan bağımsızlık hareketi Fransa'nın da yardımıyla da artarak devam etti ve İngiltere'nin bu ayaklanmayı silahla bastırmak istemesi üzerine 1776'da resmen bağımsızlık ilanına vardı. İngiltere bu bağımsızlığı 1782 yılında imzalanan barışla tanımak zorunda kaldı.

³⁸⁷ Sander, a.g.e., s. 148.

³⁸⁸ Sander, a.g.e., s. 155.

³⁸⁹ Sander, a.g.e., s. 155.

Amerikan Devrimi, dünya tarihinde önemli sonuçlar doğurmuş bir olaydır. Gerçekten de, bu olay demokrasi tarihinin önemli bir dönemecidir.³⁹⁰ Bu bildirgeyle, ilk kez, İnsan Hakları kavramı ve yönetilenlerin yönetimi belirleme yetkileri, resmi bir belgede açık seçik bir biçimde ortaya kondu.³⁹¹ Bildirgenin özü şu sözlerle saklıdır: “Bütün insanlar eşittir, herkesin dokunulmaz hakları vardır; yaşam, özgürlük ve mutluluk arama hakları bunların arasındadır; hükümetler, bu hakları gerçekleştirmek için kurulmuştur; yetkilerini yönetilenlerin rızasından alırlar; halkın haklarına elatan hükümetleri yıkmak, güvenlik ve mutluluk getirecek yeni bir yönetim kurmak halkın hakkıdır.”³⁹²

Amerikan Devrimi (1776) Avrupa’da kısa sürede zincirleme olarak çıkacak olan Liberal ve demokratik devrimlere öncülük edecekti. Nitekim, “Aydınlanma çağı” Avrupa filozoflarının daha önceden ortaya koymuş oldukları siyasi görüşlerin etkisini taşıyan bu devrim, Avrupa entelektüel çevrelerinde çok yakından takip edilip, özellikle Fransa’da devrim öncesinde, mevcut mutlakiyet yönetimini yıpratıp, üzerine dönen bir tartışma ortamının da oluşmasına neden olacaktı.³⁹³ Bu duruma eklenecek olan diğer iktisadi ve içtimai faktörler Fransa gibi yüzyıllarca süren bir monarşinin sağladığı siyasi birliğe sahip olan bir milletin yaşadığı ülkede Fransız ihtilali gibi büyük çaplı içtimai bir olayı doğuracaktı.

³⁹⁰ Cem Eroğul, **Çağdaş Devlet Düzenleri**, 2. Baskı, Ankara, İmaj Yayınevi, 1997, s. 56.

³⁹¹ Eroğul, a.g.e., s. 56.

³⁹² Eroğul, a.g.e., s. 56.

³⁹³ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, 4. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 13-14.

1789 senesinin arifesine gelindiğinde Fransa'da siyasi ve iktisadi menfaatleri çakışan ve birbirlerine karşı nüfuz kurma mücadelesi veren sosyal sınıflar, mevcut monarşi içinde beraberliklerini idame ettirebilecekleri güçten yoksun düşmüşlerdi. Monarşi, aristokrasi ile çatışırken, burjuvazi de toprakların büyük bir kısmını elinde bulunduran ve her nevi vergiden bağışık sayılan, çeşitli hak ve imtiyazları elinde bulunduran aristokrasi ve kilise çatışmakta idi. Çünkü kendi menfaatlerinin bir gereği olarak ülkede her yönden liberalizmi gerçekleştirme amacını güden burjuvazinin güç kazanması demek, soyluların ve kilisenin aleyhine bir gelişme anlamını taşıyordu. Köylüler de, kendilerine bindirilen ağır vergilerden, feodal yükümlülüklerden kurtulmak amacındaydı.³⁹⁴ Fransa'da bu dönemde yaşananlar ve Büyük korku (Grande Peur) adı altında toplanan karışıklıklar Fransa'nın değişik yerlerinde değişik biçimler aldıysa da hemen her yerde su yüzüne çıkan tutum Feodalizme karşı çıktı.³⁹⁵

Böyle bir tablo içinde 1789 yılına gelindiğinde, 18. yüzyılda girmiş olduğu İspanya Veraset Savaşları, Yedi Yıl Savaşları ve özellikle Amerikan Devrim Savaşları'nın neden olduğu borçlanma, büyük bir orduyu çıkabilecek bir savaş için her zaman hazır bulundurmanın yarattığı mali sıkıntılar ve bunlara ek olarak ülke yönetimdeki aksaklıklar ve vergilerin etkin bir şekilde toplanamayışı devlet hazinesini zora sokmuştu. Tüm bu olumsuz gelişmelerin yol açtığı iktisadi ve buna

³⁹⁴ Barrington Moore, **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, çev. Alaeddin Şenel, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s. 110.

³⁹⁵ Moore, a.g.e., s. 110.

paralel olarak doğan sosyal buhrana çare bulmak maksadıyla 1614 yılından bu yana toplanmayan Etats Generaux, yani parlamentonun toplanmasına karar verilir.³⁹⁶

Soylular, din adamları ve halktan oluşan üç kamaralı parlamento toplandıktan sonra, sınıflar arasında anlaşmazlıklardan başka, Paris sokaklarında da karışıklıklar çıktı. Paris'in krallık askeri birlikleri ve "eşkıyalar" tarafından sarıldığını gören ve kentin bombalanarak kendilerinin yağmacıların ellerine bırakılmasından korkan yurttaş kitleleri barikatlar kurdular ve hızlı bir şekilde silahlanmaya başladılar.³⁹⁷ Nitekim, köylüleri de arkasına alıp ve kendisini bütün ulusun temsilcisi olarak gösterip ve bu doğrultuda propaganda yapan Burjuvazi; Parlamento'ya sahip çıkarak, monarşinin yetkilerinin sınırlandırılmasını, vergilerin yeniden düzenlenerek azaltılmasını, iç gümrük vergilerinin sınırlandırılması gibi esas olarak kendi menfaatlerine uygun bazı temel isteklerde bulunmuştu. Bu taleplerin red edilmesi üzerine tarihe damgasını vuran o meşhur Fransız İhtilali gerçekleşti. Zaten patlama noktasına gelen eli silahlı halk 14 Temmuz sabahı daha fazla silah bulmak için Bastillere yürüdüler ve bu yürüyüş keyfi otoritenin bu ünlü simgesinin yerle bir edilmesi ile son buldu.³⁹⁸ Fransız ihtilalinin hemen ardından "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" ilan edildi. Eski rejimin yıkılmasını hedef alan Fransız ihtilali başlar başlamaz oluşturulan kurucu meclis almış olduğu kararlar ile yalnız Fransa'yı değil, tüm Avrupa'da hüküm süren eski düzeni tahdit etmişti. Zamanın tarihçisi,

³⁹⁶ Uçarol, a.g.e., s. 14.

³⁹⁷ Moore, a.g.e., s. 111.

³⁹⁸ Moore, a.g.e., s. 111.

“İnsan ve Yurttaş hakları Bildirisi eski rejimin ölüm fermanıdır” derken herhalde haklı ve bir o kadar ileri görüşlüydü.³⁹⁹

Fransız ihtilalinin doğurduğu neticelerden Avrupa açısından en önemlileri şüphesiz Milliyetçilik ve Demokrasi fikirleri ve bunların yayılması olacaktı. Genel olarak İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi; bütün insanların özgür ve yasalar önünde eşit olduklarını, ulusal egemenlik, güçler ayrılığı, yöneticilerin denetlenmesi ve verginin kanuni olması gibi öğelerden oluşuyordu. Bütün bu fikirler, çok uluslu ve çok dinli tüm monarşilerin varlığını tehdit ediyordu. Ancak başlangıçta, Avrupa devletler Fransız devrimini bu ülkeyi zayıflatacak bir olay, bir iç mesele olarak algıladılar. Fakat Yasama meclisinin toplanmasından ve ortalıkta Cumhuriyet sözünün dolaşmaya başlamasından sonra kaçınılmaz olarak öteki Krallar da endişeye kapıldılar. Bu arada Fransa’da meydana gelen bu devrime ilk tepki Avusturya ve Prusya’dan geldi ve bu iki devlet mutlak monarşiyi geri getirmek amacıyla Fransa’ya karşı savaş açtılar. Böylece Avrupa’da Devrim Savaşları dönemi (1792- 1814) başladı. Daha sonradan bu savaşlara Avusturya ve Prusya’nın yanında Rusya ve İngiltere de katılacaktır.

Devrim Savaşları sırasında, Fransa’da Fransız orduları Komutanı Napolyon Bonapart büyük bir üne kavuşmuştu. Napolyon, Fransız ordularını Avusturya, Prusya ve Rusya karşısında başarıdan başarıya götürmüştü. Fransızlar, konsüllük döneminde Napolyon’u birinci konsüllüğe getirmişler ve Fransa’nın yönetimini ona vermişlerdi. Ancak, Napolyon bununla yetinmeyerek 1804 yılında Cumhuriyete son vermiş ve İmparatorluğunu ilan etmiştir. Devrim savaşları sırasında Napolyon her girdiği ülkede halkı eski yönetimden soğutmak ve kendi safına çekebilmek için onlara

³⁹⁹ Sander, a.g.e., s. 164.

Fransız devriminin özgürlük, eşitlik ve ulusal egemenlik fikirlerini aşıyordu. Bu yüzden işgal ettiği ülkelerde bir kurtarıcı olarak karşılanıyordu. Bunun yanında Napolyon girdiği ülkelerde Milliyetçilik duygusunu ve bilincini aşlamaktan geri durmuyordu.

Napolyon yirmi yıla yakın bir süre Avrupa'ya istediği gibi yön verebilmiş ve kendi isteğine göre bir Avrupa haritası çizebilmişti. Ancak Napolyon, Rusya, Prusya, Avusturya, İsveç ve İngiltere'den oluşan koalisyon ordularına 1814 yılında Leipzig'de mağlup oldu.⁴⁰⁰

Bunun üzerine Fransız İhtilali ve Napolyon'un Avrupa'da altüst ettiği güç dengesini ve eski düzeni tekrardan inşa etmek üzere Viyana'da bir kongre toplanmıştı. 1814- 1815'te tertip edilen Viyana kongresinde Fransız ihtilalinin Avrupa kıtasında yarattığı Milliyetçilik ve Cumhuriyetçilik gibi akımlara set çekme, ortaya çıkan isyanları ortak hareketle bastırmak ve Avrupa'daki monarşileri canlandırma yönünde kongreye katılan devletler arasında işbirliği oluşturulmuştur. Bir başka anlatımla, bu kongrenin genel amacını; eskiyi geri getirmek şeklinde özetleyebiliriz.

Avrupalı devletler kendi yöntemleri için düşündükleri şeyi ne yazık ki, Osmanlı devleti için düşünmediklerinden aralarındaki bu ittifak ya da işbirliği fazla devam etmeyecekti. Viyana Kongresinde genel prensip olarak kabul gören Meşruiyet doktrini yani mevcut devletlerin sınırları kutsaldır, dokunulamaz ve her devlet bu kutsal sınırlarının içinde istediği gibi hareket etmekte ve istediği rejimi kurmakta serbesttir ilkelerini Papa, İngiltere ve Osmanlı Devleti dışındaki tüm monarklar kabul

⁴⁰⁰ Uçarol, a.g.e., s. 30.

etmişti.⁴⁰¹ Bu devletler özellikle Osmanlı devletinin Balkan toprakları ve diğer Gayrimüslim vatandaşlarının önemli derecede nüfus yoğunluğu oluşturdukları eyaletlerinde Hıristiyan tebaanın milli duygularını kışkırtacaklar ve Osmanlı devletini içten yıkmaya çalışacaklardı. Dolayısıyla, Rusya Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki toprakları üzerinde genişleme politikasına soyunması, burada Avusturya ile çatışma olasılığının ortaya çıkması ve Doğu Avrupa'da Rusya'nın da desteklediği, Viyana prensiplerine aykırı olarak, ulusçuluk akımlarının güçlenmeye başlamasıyla Viyana sistemi de çöktü.⁴⁰²

II. FRANSIZ İHTİLALİ VE OSMANLI DEVLETİ

Avrupa sahnesinde tüm bu gelişmeler olurken, 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'nın en güçlü devleti olan Osmanlılar, 17. yüzyıl boyunca duraklama dönemine girmiş ve gerilemenin de görünmez tohumları atılmıştı.⁴⁰³ Bu dönemde gerek askeri, idari, mali gerekse içtimai olsun devlet ve toplumun bütün müesseselerinde belirli bir durağanlık ve bunun yanında taklitçilik ön plana çıkıyordu. Toplumun sahip olduğu kültür sisteminin ürünleri olan müesseselerin dinamikleri zaman ve zeminin gerektirdiği şartlara göre değiştirilmemiştir. Bunun neticesinde de Osmanlı devleti Batılı çağdaşlarına nispeten genel olarak geride kalmıştır. Devletin zayıflamasına ve merkezi hükümetin taşrada kontrolü bir takım ayan ve eşrafa kaptırmasına paralel olarak Avrupalı devletlerin Osmanlı devletine karşı tutumu da sertleşmişti. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bazı maddelerini

⁴⁰¹ Sander, a.g.e., s. 181.

⁴⁰² Sander, a.g.e., s. ,182.

⁴⁰³ Sander, a.g.e., s. ,193.

işlerine gelecek şekilde yorumlayacak olan Rusya, İngiltere ve Fransa gibi devletler bu tarihten sonra Türk devletini içten de baskı altına alıp, bir an önce yıkabilmek için devletin Gayrimüslim tebaasının koruyuculuğunu ya da hamiliğini üstleneceklerdi.⁴⁰⁴ Bu Gayrimüslim tebaanın taraftarlığını kazanmak için imparatorluğun bir çok yerinde, Kıbrıs'ta da olduğu gibi, kurmuş oldukları konsolosluklar misyonerlerin faaliyet merkezlerine dönüştürülecekti.⁴⁰⁵ Batılı devletlerin bu faaliyetlerine karşı Osmanlı devlet adamlarının alacağı en belirgin tedbir Zimmi tebaaya daha geniş idari, iktisadi ve dini ayrıcalıklar ve haklar vermek olacaktı.

Fransız Devriminin yarattığı uluslararası karışıklıkların ve yan etkilerinin Osmanlı İmparatorluğunu hayli etkilediği kuşku götürmez bir gerçektir.⁴⁰⁶ Ancak yine de, başlangıçta Osmanlı devleti Fransa'da meydana gelen bu devrimin etkisinin bu denli geniş olacağını tahmin etmemişti. Bir başka anlatımla, Avrupa'da meydana gelen bu olayın Osmanlı devletinde huzuru bozacağı düşünülmemişti. Hatta Fransız Devrimi ve sonrasında cereyan eden Devrim Savaşları Osmanlı tarafından hoş karşılanmıştır diyebiliriz. Tüm bunlara rağmen Osmanlı devleti, Avrupa'yı kasıp kavuran bu hadiseyi yakından takip ediyordu. Padişahın özel katibi, Ahmet Efendi 1792 başlarında, Fransa ile Avusturya arasında savaş çıkacağı belli olduğu sıralarda yazdığı bir mektupta; "İnşallah Fransa'daki ayaklanma Osmanlı İmparatorluğu'nun

⁴⁰⁴ S. R. Sonyel, **Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire**, Ankara, TTK Basımevi, 1993, s. 109- 110.

⁴⁰⁵ Hill, a.g.e., s. 75.

⁴⁰⁶ Erik J. Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınevi, 1998, s. 46.

düşmanları arasında bir frengi gibi yayılır” diyordu.⁴⁰⁷ Kuşkusuz, Avrupa’nın karışması Osmanlı Devletinin işine geliyordu. Çünkü batılı devletler birbirleriyle uğraşmaktan Osmanlı ile uğraşmaya vakit bulamıyorlardı. En azından Osmanlı Devleti, bu durumda kendi iç meseleleri ile ilgilenmeye zaman ve fırsat bulabiliyordu. Fakat çok geçmeden, Osmanlı Devleti de Devrim Savaşları’ndan nasibini almıştı. Napolyon, Avrupa’da tek dize getiremediği İngiltere’yi en can alıcı yerinden vurmak amacıyla 1798 tarihinde Hint ticaret yolunu baltalamak için Mısır’ı işgal edince Osmanlı Devleti kaçınılmaz olarak telaşa kapılmıştır. Napolyon, daha önce de bahsettiğimiz gibi işgal ettiği topraklara Fransız ihtilalinin temel ilkelerini yaymaktan kaçınmamıştı. Bu yönde bir çalışmayı Mısır işgali esnasında da yürütmüştür. Fransızlar, Mısır’da girdiği her köy ve kasabada Arapça duvar ilanları hazırlayarak onları halkın görebileceği yerlere asıyorlardı.⁴⁰⁸ Bu ilanlarda özgürlüğe kavuşmanın ne kadar iyi bir şey olduğu anlatılıyor, okuma bilenlerin bu yazıları bilmeyenlere anlatması tavsiye diliyordu.⁴⁰⁹ Alan Palmer’in eserinde yer verdiği örnek bir yazıyı aynen aktarıyorum.⁴¹⁰ “Ey Mısır halkı...Ben buraya sizin haklarınızı korumak, o hakları ihlal edenleri cezalandırmak için geldim. Allah’a, onun peygamberine ve Kuran’a olan saygım Memluklerinkinden fazladır..... Biz tüm gerçek Müslümanların dostuyuz. Müslümanlara karşı savaş açılmasını isteyen Papayı mahvetmedik mi? Yüzyıllar boyunca Padişah hazretleriyle dost, onun düşmanlarıyla

⁴⁰⁷ Alan Palmer, **Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu**, çev. Belkıs Ç. Dişbudak, 2. Baskı,

İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2003, s. 67.

⁴⁰⁸ Palmer, a.g.e., s. 70.

⁴⁰⁹ Palmer, a.g.e., s. 70.

⁴¹⁰ Palmer, a.g.e., s. 70.

düşman olmadık mı? Herkes Padişahım çok yaşa! Diye bağırırsın! Onun dostu olan Fransız ordusu da çok yaşasın! Memluklere lanet olsun! Halka mutluluk gelsin!”

Görüldüğü üzere Fransızlar halkın tepkisini olabildiğince azaltmaya aynı zamanda onlara özgürlük fikrini aşılamaya gayretli bir şekilde çalışmışlardır. Palmer’e göre Fransızlar hilekar bir politika izliyordu ve onların asıl gayesi Fransızların Mısır’da etkinliğini artırmaktı.⁴¹¹

Fransız Devriminin Liberalizm, Meşrutiyetçilik ve Yurtseverlik gibi fikirlerin Osmanlı aydınları arasında etkisi 19. yüzyılın ortalarına doğru görülecekti. Fransız Devrimin fikirlerinin belirgin bir etkisi olduğu kişiler İmparatorluğun Hıristiyan cemaatlerinin okuryazar üyeleri olmuştur.⁴¹² İlk etkilenenler belli başlı bütün Avrupa limanlarıyla olan ticari bağlantıları sayesinde Rumlar ve Avusturya’ya olan ihracatları yoluyla Orta Avrupa ile devamlı temasta bulunan Sırplar idi.⁴¹³ Fransız Devrimi’nin “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” sloganlarından birincisi bu cemaatler arasında rağbet bulacaktı; ancak özgürlük bu cemaatler için yurttaşlık haklarının değil, ulusal bağımsızlığın teminatı anlamına gelmişti.⁴¹⁴ Devrim Savaşları sonucunda Osmanlı topraklarında etkisi görülmeye başlayan milliyetçilik batılı devletlerin de olaya müdahil olmalarıyla, yani Gayrimüslim tebaayı kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya başlamaları olayın boyutunu derinleştirdi. Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasındaki dini farklılıklar politik ve toplumsal boyutlar kazandı ve sonunda milliyet ve millet biçimindeki yeni hisler olarak

⁴¹¹ Palmer, a.g.e., s. 73.

⁴¹² Zürcher, a.g.e., s. 47.

⁴¹³ Zürcher, a.g.e., s. 47.

⁴¹⁴ Zürcher, a.g.e., s. 47.

kendilerini ortaya koydular.⁴¹⁵ Tüm bu siyasi gelişmelere imparatorluğun içinde bulunduğu iktisadi ve mali sıkıntılar eklenince Gayrimüslim tebaa içerisindeki rahatsızlıklar su yüzüne çıkarak birer birer isyana dönüşmüştür. 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1856 Paris Antlaşmasına kadar süren uzun yıllar içinde Osmanlı İmparatorluğu hayatını ayaklanmış Hıristiyan halk ve dış düşmanlarca sürekli tehdit edildiği bir devre içinde geçirmiştir.⁴¹⁶ 19. yüzyıl boyunca önce Balkanlarda, daha sonra da Asya ve diğer sair eyaletlerde ulusçuluğun gelişmesi Osmanlı Devletinin parçalanmasında en önemli etken olmuştur.

III. 1821 YUNAN İSYANI VE KIBRIS

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Kıbrıs'a tayin olunan Türk paşaları, bu tarihlerde Kıbrıs'ta bulunan İngiliz konsolosu Vezin'in ifade ettiği gibi, Başpiskopos ve vergi toplayıcısı olan saray tercümanının tavsiyelerini uygulamaktan başka bir şey yapmayacaklardı. Bu durum, ada Türklerinin duygularını rencide etmiş ve bu rahatsızlık kendini 19. yüzyılın ilk yıllarında çıkan bir ayaklanma ile belli etmiştir.⁴¹⁷ 1804 yılında adadaki Türk askerlerinin ve halkının katıldığı, Muhassıl, Başpiskopos ve Saray Tercümanına karşı bir isyan çıkar. Burada şunu da belirtmemizde yarar vardır. Bu isyana yalnızca Türkler iştirak etmemişler, onların yanında adanın yöneticilerinden hoşnut olmayan Rumlar da bu isyana

⁴¹⁵ Kemal H. Karpat, **Osmanlı Modernleşmesi; Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus**, çev. Akile Z. Durukan, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 81.

⁴¹⁶ Arnold J. Tonybee, **Türkiye ve Avrupa**, çev. Kasım Yargıcı, 2. Baskı, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2002, s. 41.

⁴¹⁷ Luke, a.g.e., s. 75.

katılmışlardır.⁴¹⁸ Kuşkusuz, Rumların da bu isyana katılmaya iten en önemli etken, kendi temsilcileri tarafından yapılan haksız uygulamalara maruz kalmalarıdır.

Kıbrıs'ta XVIII. Yüzyılın son çeyreğinde ve XIX. Yüzyılın başlarında sosyal sıkıntılarının arttığı bir dönem yaşanırken, Avrupa'da da 1789 yılında Fransız ihtilali gerçekleşmiş ve kısa sürede etkisini tüm Avrupa da ve sonrasında Osmanlı devletinde göstermişti.1774 Küçük Kaynarca ve 1792 Yaş Anlaşmalarıyla, Rusya Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini ve baskısını iyiden iyiye artırmış ve zamanla Rus diplomatları balkanlarda enformasyon ağı kurmayı başaramışlardı.

Diğer taraftan, 17 Ekim 1797 Campo Formio antlaşmasıyla Venedik Cumhuriyeti'nin topraklarının paylaşılması ile Fransa Yunan Adalarıyla, Arnavutluk ve Yunanistan'ın bitişik kıyılarındaki eski Venedik topraklarını ilhak etti.⁴¹⁹ Çok geçmeden Mora'dan endişeli raporlar gelmeğe başladı ve imparatorluk sınırlarında hürriyet ve eşitlik, eski Helen ülkesinin eski haşmet ve hürriyetini hatırlatan konuşmalar ve törenler, Fransız Aydınının Osmanlı Yunanistan'ındaki asiler ve muhaliflerle birlikte çalışması ve Mora ile Girit'in ilhakı için Fransız planları gibi gelişmeler Osmanlı Devleti sınırları içine fitne tohumları ekmekteydi.⁴²⁰

Yine aynı tarihlerde Osmanlı-Rus savaşı ve Fransızların Mısır'ı işgalinden cesaret alan Kıbrıs Rum kilisesi Başpiskopos ve papazları adada Türkler aleyhine çalışmaya başlamışlardı. Bilhassa, 1804 yılında Türklerin isyan girişimi bu camiayı

⁴¹⁸ Hill, a.g.e., s. 111.

⁴¹⁹Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kırıatlı, 9. Baskı, Ankara, TTK Basımevi, 2004, s. 66.

⁴²⁰ Lewis, a.g.e., s. 67.

endişlendirmişti. Bu tarihten sonra, Kıbrıs ruhban sınıfı bu isyan girişimini politik bir dille; Türkler Rumları çekemiyorlar ve bizim sahip olduğumuz mallarda gözleri var ve bu yüzden bizi katledebilirler, şeklinde ifade etmeye çalışarak onların nefretini Türklerin üzerine çevirmeye ve kendi cemaatlerine olan hainliklerinin faturasını Türklere çıkarmak için önlemler almaya başlamışlardı. Daha öncede bahsettiğimiz gibi, Hıristiyan ruhban elitinin bütün bu baskıları karşısında Hıristiyan halk hep sessiz kalmamış ve birçok defa kendi temsilcilerini istismarlarından dolayı İstanbul'a şikayet etmişlerdi. Bunlardan başka, ruhban sınıfının zulümlerine karşı tepki olarak Hıristiyan halkın kendi aralarında çıkan çok çeşitli ve bazen en basit hukuki meselelerini çözüm için kilise mahkemesine götürmek yerine Kadiya müracaat ettikleri görülmüştü. İşte tüm bu olumsuz yargıları kendi üzerlerinden atabilmek için Ruhban sınıfı Kıbrıs'ta yaşanan kötü koşulları Türklere bağlamakta ve bu yolda gayret sarf etmekteydi. Nitekim, Gayrimüslimlerin Hıristiyan ruhban eliti hakkındaki söz konusu şikayetlerinden dolayıdır ki, dönemin önemli bir yerli din adamı ve kronik yazarı Kyprianos; kendi dindaşlarını kendilerine karşı nankörlük yapmakla suçlamakta ve ona göre Gayrimüslim halk başlarına gelen bütün kötülükleri ve musibetleri bu durumun gerçek sorumluları olan aç gözlü Türk yöneticileri yerine kendi ruhani babalarına ve şeflerine atfetmektedirler ve devamla Kyprianos: “Nankörlük, maalesef Kıbrıslılar arasında eski bir mirastır” der.⁴²¹

Ancak Ruhban sınıfının tüm bu propagandasına rağmen, halk bütün felaketlerin ve içinde buldukları acı durumun sebebi olarak kendi cemaat şeflerini görmüşler ve her durumda onları suçlamışlardır.⁴²²

⁴²¹ Luke, a.g.e., s. 59.

⁴²² Hill, a.g.e., s. 114.

Fransız ihtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik, hürriyetçilik ve bağımsızlık fikirlerinden ilk önce ve önemli boyutta Osmanlı Devleti'nin Yunan tebaası etkilenecekti. 18. yüzyılın sonuna kadar sultanın Rumca konuşan tebaası arasında kendi Helenistik miraslarına sahip çıkma bilinci pek söz konusu değildi.⁴²³ Bununla beraber, genel olarak Devrim fikirlerinin İstanbul Hıristiyanları üzerinde etkisi önemli olmadı, kiliseler doğal olarak otoritelerini Devrime karşı kullandılar; zengin ve tutucu Rum aristokrasisi de mevcut Osmanlı düzenini tehdit eden tehlikeyi fark ederek, başlangıçta, bu kadar büyük çıkarları bulunduğu bir rejimi korumayı yeğlediler.⁴²⁴ Ancak, özellikle Fransızlar Rumlara ve diğer milli emellere doğrudan doğruya hitap etmeye başlayınca Hıristiyanlar arasında Fransız fikirleri yayılmaya başladı.⁴²⁵ İstanbul Rum Patrikliğinin başlangıçta bu devrime karşı çıkmasının sebebi; Rum Ortodoks ruhban sınıfı Balkanlardaki pek çok bağımsız din kurumunu ortadan kaldırarak kendi egemenliği altına sokmuş ve böylece 18. yüzyıl sonunda Hıristiyan Rum Ortodoks kavramı çok farklı etnik kökenlere sahip Hıristiyan cemaatini içine almış olmasından kaynaklanmaktaydı..⁴²⁶ Bu sebeple milliyetçilik gibi tehlikeli fikirleri savunan bir devrime destek vermek kendi nüfuz sahasının daralması anlamına geleceği için ilk başta bundan kaçınmıştır. Bu nedenle, batıda gelişen bu tehlikeli fikirlere karşı Babı-ali Patriklere güveniyordu. 1798'de Kudüs Patriği Anthimos adına İstanbul'da dağıtılan bir bildiriye şunlar yazıyordu⁴²⁷: “ Bu yeni özgürlük öğretileri şeytancadır... Her şeye kadir Tanrının Osmanlıların

⁴²³ Palmer, a.g.e., s. 93.

⁴²⁴ Lewis, a.g.e., s. 64.

⁴²⁵ Lewis, a.g.e., s. 64.

⁴²⁶ Quataert, a.g.e., s. 269.

⁴²⁷ Palmer, a.g.e., s. 94.

Sultanına, Ortodoks inancını ve dinsel uygulamalarını özgür bırakma konusunda bir duygu ihsan ettiği, sultanın Ortodoksları koruduğu, hatta zaman zaman inancından sapan bir Hıristiyan'ı cezalandırarak Tanrı korkusunun her zaman gözleri önünde olmasını sağladı.”

Nitekim, bu kadar aşırı tutucu bir telkin imparatorluğun başkentinde etkili olmasına rağmen, Balkanlardaki halkı bu fikirlerden kurtaramadı. Bunun nedeni ise, Batılı güçlerin Fransa'nın yanında özellikle Rusya'nın Türk devleti toprakları üzerindeki emellerine ulaşmak gayesi ile Yunanları isyana kıskırtması olayı 18. yüzyılın başlarından özellikle de Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan itibaren şiddetlenerek artmıştı. Ticaretle meşgul olmalarından dolayı Yunanlılar Avrupa ile devamlı olarak bir ilişki içine girmişti. Yunan halkı arasında da bazı aydınlar Avrupa'da eğitim alarak kendi ülkelerine döndüklerinde bu fikirlerin kalemşörlüğünü yapmaya başladılar. Aynı zamanda kendi ülkelerine taraftar bulabilmek maksadıyla da Avrupalı devletler nezdinde lobi faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Bu da doğal olarak, bu devletlerin ekmeğine yağ sürüyordu. Bu amaçla Yunanlı aydınlar ve önde gelen zengin tüccarlar Viyana'da dostlar cemiyeti manasına gelen “Filiki Eteria”yı 1769 yılında kurdular. Bu cemiyet vasıtası ile Helenizm ülküsü siyasi platforma taşınmaya başladı. Ancak bu örgütün kurucusu Rigas'ın tutuklanıp Osmanlılar tarafından idam edilmesi ile örgüt çalışmalarına ara vermek zorunda kaldı (1797). Fakat aynı örgüt 1814'te bu defa Odessa'da yeniden hayata geçirilecekti.⁴²⁸ Bu derneğin ya da örgütün amacı; Balkan halklarının Osmanlı yönetimden kurtulmasını desteklemektir.⁴²⁹ Bu örgüt kısa sürede, belli başlı önde

⁴²⁸ H. D. Purcell, *Cyprus*, New York, 1969, s. 192.

⁴²⁹ Palmer:, a.g.e., s. 94.

gelen Rumların, Piskoposların, Mora'daki bir takım Hıristiyan çetelerin ve Rus ordusunda görev yapan bazı seçkin fenerlilerin desteğini sağladı.⁴³⁰ Bu askerlerin içinde Rus Çarı'nın yaveri General Alexander İpsilantis örgütün başını çekiyordu.

Örgütün ilk hedefi nüfuzunu genişletmekti. Bu maksatla bir çok örgüt üyesi, Rumların yaşamakta olduğu Mora'ya, Yunan anakarasına, Girit ve Kıbrıs gibi adalara dağılarak bu örgüte üye kaydetmeye ve maddi gelir temin etmeye çalıştılar.

Böylece kısa bir süre zarfında örgüt coğrafi yelpazesini genişletmiş ve adı geçen bu topraklarda gizli bir teşkilatlanma içine girebilmişti. Rusya, İngiltere ve Fransa gibi önde gelen Avrupalı devletlerin Akdeniz havzasındaki menfaatlerini korumak maksadı ile bu gizli örgüte destek oldukları ortada bir gerçektir. 1820 yılına gelindiğinde Yunanistan'da duruma hakim bir konumda bulunan Yanya valisi Tepedenli Ali Paşa ile Sultan II. Mahmud'un arası açılmış ve gelişmeler Ali Paşa'nın isyan etmesine yol açmıştı. Merkezi yönetim ile Ali paşa arasında yaşanan bu sorunlar bu bölgede Osmanlı devletinin hakimiyetinin zayıflamasına yol açan savaflara sebep olmuştu. Nitekim Mora'da ve diğer ülkelerdeki nüfuzlu Yunanlı çevreler bu durumdan yararlanma yoluna gittiler. Bir bakıma Tepedenli Ali Paşa'nın isyanı Yunan başkaldırısının önünü açmıştır. Yunanlıların bağımsızlık savaşını 1821'de Türk orduları Yanya çevresindeki çatışmalarla uğraşırken başlatmaları tesadüfi değildi.⁴³¹ Babıali Yunanistan'da cereyan eden hadiselerden haberdar olup, ileri gelenlerini meseleyi görüşmeye davet etmiş fakat Yunanlılar Tepedenli

⁴³⁰ Palmer:, a.g.e., s. 94.

⁴³¹ Palmer:, a.g.e., s. 94.

isyanının yarattığı sıkıntıdan istifade etmeyi yeğlemişlerdi.⁴³² Yunanlıların başlattığı bu büyük isyan ile birlikte bütün Yunanistan topraklarında sivil Türklere karşı bir soykırım başlatılmıştı.⁴³³ Filiki Eteria örgütü 1818'den beri Kıbrıs'ta da büyük bir isyanın ön hazırlıklarına girişmişti.⁴³⁴ 1818 yılında Mısır ve Kıbrıs'tan sorumlu Filiki Eteria üyesi Demetrius Hypatros Kıbrıs Başpiskoposu Kyprianos'u örgüte kaydetmişti. Kyprianos maddi olmazsa da en azından manevi yardım yapacağına dair söz vermişti.⁴³⁵

Ayrıca Kyprianos eski bir papaz ve İngiliz ordusunda görev yapmış olan Demetrius Hypatros'a Kıbrıs'ın Yunanistan'dan çok uzak fakat Anadolu, Suriye ve Mısır gibi Türk topraklarına çok yakın olduğunu, bu nedenle isyana katılmalarının mümkün olamayacağını ve böyle bir başkaldırının ada halkının canına mal olacağını söylemiştir.⁴³⁶ Fakat Kyprianos'un bu görüşünü Filiki Eteria üyeleri beğenmedi. Bu örgüt bütün gayretiyle Kıbrıs'ı da isyanın bir parçası haline getirmek için çalıştı. Bu maksatla, bu örgütün üyelerinden ve en ateşli taraftarlarından biri olan Theophilos Theseus 1821 yılının Nisan ayında Kıbrıs'a geldi. Kıbrıs'a gelme maksadı belliydi; Kıbrıs Rum halkını isyana teşvik etmek. Theseus bu gaye ile geldiği adada isyanı teşvik edici bildirimler dağıtmaya başladı. Bu bildirimlerden bir kaç Türk Yönetiminin eline geçince Kıbrıs'taki tansiyon bir anda arttı. Misyonunu yerine getirmeye çalışan Theseus zor bela adadan kaçmayı başarabildi. Theseus, kendini Yunan kurtuluş

⁴³² Sonyel, a.g.e., s. 174.

⁴³³ Sonyel, a.g.e., s. 174.

⁴³⁴ Maier, a.g.e., s. 120.

⁴³⁵ Hill, a.g.e., s. 124.

⁴³⁶ Hill, a.g.e., s. 124.

mücadelesine adanmış Kıbrıslı bir baş papaz ve aynı zamanda Başpiskopos Kyprianos'un kardeşinin oğluydu.⁴³⁷

Kıbrıslı Rum tarihçi Keviades'e göre bu olay: "Türk yöneticilerinin kuşkularını daha da artıran ve haklı gösteren düşüncesizce bir hareketti."⁴³⁸ Bu gelişmelerin yanında Kıbrıs'ta tansiyonu doruğa ulaştıran bir gelişme daha yaşandı. Dağ Kazasında yaşayan Dimitri adındaki bir Rum köylüsünün ifadesi. Dimitri, Türk yetkililere verdiği ifadesinde şunları söylüyordu: "Paskalya gecesi saat altıda Lefkoşa'da top atışı olacaktır. Başpiskopos Kyprianos Rumca yazılmış mektubunu Ayia Yitoni köyü kilisesinde okutmuştur. Bu mektuba göre: top atışı duyulduğu vakitte bütün Hıristiyanlar Türkleri öldürmek için harekete geçeceklerdi. Dimitri ifadesinde ayrıca, bu konuyu Hıristiyanlara kesin olarak bildirip tembih eden kişi mektubu diğer köylere de yollayıp tüm kiliselerde okutmuştur demektedir."⁴³⁹

Bu olaya paralel olarak, Hacı Petros Boskos adında bir başka Rum Filiki Eteria'dan Başpiskoposa ve Michael Glykys adındaki bir başka Ruma gönderilen mektuplarla yakalanmıştı.⁴⁴⁰ Bir diğer hadise de, Kıbrıs Rum halkının Yunan isyanına yapmış olduğu maddi yardımlardır. 19 Haziran-1 Temmuz (1821) tarihleri arasında Kanares yönetiminde birkaç gemi Mısır sularından Kıbrıs'a gelmiş önce Mağusa taraflarına uğradıktan sonra Lapta'ya geçerek halkın getirdiği yardımları almıştır.

⁴³⁷ Hill, a.g.e., s. 124.

⁴³⁸ Gazioğlu, a.g.e., s. 354.

⁴³⁹ KKTC Milli Arşivi KRK Dosyaları, Haşim Altan, a.g.e., s. 256.

⁴⁴⁰ Hill, a.g.e., s.125.

Halk üç gemi dolusu erzak yardımının yanı sıra para yardımında da bulunmuştur.⁴⁴¹ Kıbrıs'ta bir türlü sular durulmuyordu. Gerek halkta gerekse de yönetimde büyük bir endişe hakimdi. Kuşkusuz, bu endişe sadece Kıbrıs'ta yaşanmıyordu tüm Osmanlı ülkesinde bir paniğe yol açmıştı. 1821 yılında Mora'da başlayan isyanın başlangıç tarihi, sembolik olarak Metropolit Germanos'un Aya Larva manastırındaki kutsal bayrağı takdis ettiği 25 mart gününe rastlatılmıştı.⁴⁴² İsyanı takiben ilk Pazar ayininde İstanbul Rum Patriği kendisinin ve yirmi ileri gelen papazın imzasını taşıyan bir Anathema, yani bir tür kilise kararı ile Filiki Eteria'yı resmen kınadı ve İpsilantis'i ve diğer ileri gelenlerini aforoz etti. Ayrıca bu kararda, tüm dini kuruluşlardan ve papazlardan kilise adına ayaklanmalara karşı çıkmaları ve aksi halde görevden uzaklaştırılacakları ve sonunda cehennemde yanacakları yazıyordu.⁴⁴³ Ancak bu bildiriye rağmen isyan artarak devam etti. İsyancıların amacı bir Yunan ulus devletinden çok Rumların önderliğinde yeni bir Bizans İmparatorluğu yaratmak için isyanlar çıkarmaktı.⁴⁴⁴ İsyan, Osmanlı kuvvetleri tarafından bastırılmayacak kadar büyümüştü. Bu durum hükümette bir endişeye yol açıyordu. Ama endişenin asıl kaynağı bu kötü durumdan Avrupalı bir devletin özellikle de Rusya'nın istifade etmeye kalkması korkusuydu.

Fener Rum Patriği Gregorius'un asilerle mektuplaştığı, İpsilantis'ten de ona mektuplar geldiği haberinin Padişaha (II.Mahmud) ulaşması bardağı taşıran son damla oldu. Bunun üzerine Patrik Gregorius ve bazı metropolit, tüccar ve fenerli

⁴⁴¹ Hill, a.g.e., s.125.

⁴⁴² Palmer, a.g.e., s. 95.

⁴⁴³ Palmer, a.g.e., s. 95.

⁴⁴⁴ Zürcher, a.g.e., s. 53.

beyler “Yüksek İhanet” suçuyla adam edildiler. (23 Nisan 1821).⁴⁴⁵ Bu haberin Kıbrıs’a ulaşmasıyla halk büyük bir korkuya kapıldı.⁴⁴⁶

Daha önceden de belirttiğimiz üzere Kıbrıs’ta çıkabilecek ciddi bir ayaklanmaya karşı koyabilecek, onu bastırabilecek bir askeri güç bulunmuyordu ve Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler ciddi bir isyanın ya da kargaşanın çıkabileceği sinyalinin veriyordu. Bunun üzerine tedbir olarak Kıbrıs Valisi Küçük Mehmed’in isteği doğrultusunda Padişah II. Mahmut Akka Valisi Abdullah Paşa’ya Kıbrıs’a asker nakletmesi için emir buyurdu.⁴⁴⁷ Bu emre binaen Kıbrıs’a 4000 asker nakli yapıldı. Kıbrıs’ta çıkabilecek bir isyanın önüne geçilebilmek için alınan bir diğer tedbir de, Rum ahalinin her türlü silahtan ve silah neviden şeylerden arındırılması olmuştur.⁴⁴⁸ Esasen bu ikinci tedbir, sadece Kıbrıs’a mahsus bir olay değildi. Bu bir tedbir olarak Osmanlı eyaletlerindeki Hıristiyanların silahsızlandırılmasına yönelik bir Padişah buyruğuydu ve dolayısıyla da Kıbrıs’ı da içine alıyordu. Kıbrıs’ta yalnızca Rumlar değil bu ferman tüm Hıristiyanları kapsadığı için aynı zamanda adada yaşayan Ermeniler, Franklar ve Maruniler de silahsızlandırılmıştı.⁴⁴⁹ Bu fermanın Kıbrıs’ta okunması ile Kyprianos da bu emre riayeten bir bildiri yayınlarak: “Lütfen çok dikkatli olunuz ve eğer herhangi birinizde henüz teslim edilmemiş silah varsa, Lütfen bunları bize getiriniz ki biz de onları yetkililere teslim edelim. Bu babaca

⁴⁴⁵ Beydilli, a.g.m., s. 86.

⁴⁴⁶ John Munro ve Zahi Khuri, a.g.e., s. 89.

⁴⁴⁷ Gazioğlu, a.g.e., s. 357.

⁴⁴⁸ John Munro ve Zahi Khuri, a.g.e., s. 89.

⁴⁴⁹ Hill, a.g.e., s. 127.

tavsiyemize uyacağınızı ümit etmekteyiz” demektedir.⁴⁵⁰ Bunun üzerine Adadaki Hıristiyan ahalinin silahsızlandırılması olaysız bir şekilde tamamlandı.

Adadaki gerek Türk gerekse de Rum yöneticilerin ikazlarına rağmen bazı Rumlar bu uyarılara aldırış etmediler. Nitekim Sava adındaki bir Rum, Faneromeni Kilisesine bir varil barut saklamıştı. Bunu haber alan Vali Küçük Mehmed, barutun kaleye taşınmasını emretmişti.⁴⁵¹ Alasya da Mühime defterine dayanarak, bazı Rum evlerinde de silah ve cephaneye bulunduğunu yazmaktadır.⁴⁵² Bunun üzerine kale dahilinde yaşayan Hıristiyanlar tahliye edilerek buraların daha güvenli bir duruma getirilmesi sağlandı. Ancak zanaatkârlar bu tahliyeden istisna tutulmuştur.

Kıbrıs'ta birbiri ardına cereyan eden hadiselerin neticesinde Kıbrıs Valisi Küçük Mehmet Padişah Sultan II. Mahmut'a Kıbrıs'ta olan biten durumu anlatan bir mektup yazmış ve bu hadiselerle sebebiyet verenlerin cezalandırılması için kendisine salâhiyet verilmesini Padişah'tan talep etmişti. Bunun üzerine Sultan Mahmud Valiye bir ferman göndererek; Kıbrıs Başpiskoposu Kyprianos ile Baf, Tuzla ve Girne metropolitlerinin, Rum halkını isyana teşvik etmelerinden ve kargaşa yaratma şeklindeki ihanetlerinden dolayı benzerlerine ibret olması için aslıp cezalandırmalarını emretmiştir.⁴⁵³ Ayrıca fermanda, reayadan benzer hainlik içinde olanların büyük bir titizlik içinde ve acil olarak ortaya çıkartılıp idam ile

⁴⁵⁰ Gazioğlu, a.g.e., s. 359.

⁴⁵¹ Gazioğlu, a.g.e., s. 355.

⁴⁵² Alasya, a.g.e., s. 109.

⁴⁵³ Alasya, a.g.e., s. 108.

cezalandırılmaları ve mallarına el konularak satılması ve bu yolla Kıbrıs'a gönderilen askerlerin masraflarının karşılanması öngörülmüştü.⁴⁵⁴

Bunun üzerine Küçük Mehmed olan biten hadiseleri yeniden değerlendirmek üzere adada ileri gelen Türkler ile bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda Vali Küçük idamların piskoposlar ile sınırlı kalması adanın sükuneti açısından yeterli olacağını savunmasına karşın, diğerleri bu fikre olumlu bakmadılar ve daha büyük sayıda idamların olması görüşünü savundular.⁴⁵⁵ Neticede toplantı sonunda 486 kişilik bir idam listesi hazırlandı.

Bu listede adanın önde gelen Rum din adamlarının yanı sıra adanın önde gelen varlıklı, etkili ve Avrupa ve Yunanistan ile bağları bulunan Rumlar yer alıyordu.⁴⁵⁶ Artık adada tehlike çanları çalmaya başlamıştı.⁴⁵⁷ İdamların başlamasından kısa bir süre önce adaya gelen İngiliz seyyah Carne, Kyprianos ile görüşmüş ve aralarında geçen konuşmada Başpiskopos şunları söylemiştir: "Biliyorum ölümüm çok uzak değil.... Farkındayım ki, beni öldürmek için bir fırsat kolluyorlar...."⁴⁵⁸ Ayrıca yine aynı kaynağa göre Carne, adadaki Türk askerlerinin Kyprianos'a hakaret ettiklerini, valinin de onu suiistimal ettiğini söylemektedir. 486 kişilik bu listede Başpiskopos ve 3 Piskoposa ek olarak tüm manastırların papazları ve katipleri diğer ileri gelen din adamları ve her kasabadaki belli başlı Rumlar yer

⁴⁵⁴ Alasya, a.g.e., s. 109.

⁴⁵⁵ Hill, a.g.e., s. 129.

⁴⁵⁶ Hill, a.g.e., s. 129.

⁴⁵⁷ Luke, a.g.e., s. 132.

⁴⁵⁸ Hill, a.g.e., s. 128.

alıyordu.⁴⁵⁹ Bir takım görüşlere göre bu listenin hazırlanmasında; toplantıya katılan ağalarla ileri gelen Türklerin nefret ettikleri veya malına göz koydukları varlıklı Rumlar göz önünde tutulmuştur. Rum tarihçi ve yazar olan Yannis Filemon'a göre, bu listenin oluşmasında Fransız konsoloslüğunda tercümanlık yapan ve aynı zamanda vali Küçük Mehmed'in yakın dostu olan George Lapierre'nin parmağı vardır.⁴⁶⁰ Luke'a göre ise, Kapudan Paşa hususi olarak Kıbrıs'taki Rum papazların nüfuzlarını yok etmek için Küçük'ü görevlendirmiştir.⁴⁶¹

İdam listesinin halk arasında dilden dile dolaşması büyük paniğe yol açtı. Rumlardan bazıları adadan kaçmanın yollarını aradı. Nitekim bunlardan bazıları Anadolu ve Suriye taraflarına bazıları da konsolosluklar aracılığı ile Avrupa'ya göç etti. Bu kargaşa ortamından fayda ummayı düşünen bazı Türkler, Rumlara karşı kötü bir davranış içine girince vali tarafından cezalandırıldılar.⁴⁶² Listede adı bulunanların bir kısmı gidip teslim olmayı tercih ederken bir kısmı da kaçmayı yeğledi. Ancak önemli bir kısmı adayı terk etmeden yakalandı.

Konsolosluklar aracılığı ile kaçanların büyük meblağlar karşılığı bu hizmetten faydalandıkları belirtilmektedir.⁴⁶³ Bir başka anlatımla, Kıbrıs'ta meydana gelen sosyal kargaşa neticesinde ortaya çıkan göçlerden Avrupalı konsoloslar maddi anlamda yararlanmayı bilmişlerdir.

Nihayetinde 486 kişilik listede yer alan ve ele geçirilebilen kişiler adanın merkezi Lefkoşa'ya getirildi. 9 temmuz 1821 tarihinde başta Başpiskopos ve

⁴⁵⁹ Gazioğlu, a.g.e., s. 361.

⁴⁶⁰ Hill, a.g.e., s. 130.

⁴⁶¹ Luke, a.g.e., s. 131.

⁴⁶² Gazioğlu, a.g.e., s. 362.

⁴⁶³ Hill, a.g.e., s. 130.

Piskoposlar olmak üzere idamlar başladı ve yaklaşık 10 gün devam etti. İdamların nasıl olduğu konusunda tartışmalar olmakla birlikte ortak kanaat Başpiskopos Kyprianos'un saray önü meydanında yani bugünkü Atatürk meydanında asıldığı, diğer üst düzey din adamlarının da başlarının vurulduğu noktasında birleşmektedir.⁹ Temmuz gecesi Başpiskopos ve diğer Piskoposların cesetleri meydandan alınarak Faneromeni Kilisesi'nin bahçesine gömülmüştür.⁴⁶⁴

Bu 486 kişilik listede yer alanların ne kadarının infaz edildiği de tartışmalıdır. Maier, yalnızca Lefkoşa'da 470 kişinin infaz edildiği tahminlerini yaparken⁴⁶⁵ Kıbrıs Kilisesi yazarı Duckworth bu rakamı 200 olarak vermektedir.⁴⁶⁶

İdamların devam ettiği sırada Rum halkı büyük bir korku içinde evlerine kapanmış haldeydi. İçlerindeki korkunun en büyük nedeni Yunan İsyanı sırasında Mora'da Müslümanların isyancılar tarafından katledilmesi ve mallarının da yağmalanması nedeniyle, bu defa aynı şeyin misilleme olarak kendi başlarına gelebileceği korkusuydu. Ancak, onların korku içinde beklediği bu durum gerçekleşmedi. Aksine, idam edilenlerin geride kalan ailelerine büyük yardımda bulunmuş ve onların mağduriyeti giderilmeye çalışılmıştır. İdam edilen kişilerin mallarını satın alan kimi Türklerin, sonrasında bu malları Rumların geride kalan ailelerine geri verdiği görülmüştür.⁴⁶⁷ Ayrıca, birkaç Rum'un darağacından Türkler tarafından kurtarıldığı yine aynı kaynakta Hill tarafından belirtilmektedir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁴ Hill, a.g.e., s. 134.

⁴⁶⁵ Maier, a.g.e., s. 123.

⁴⁶⁶ Duckworth, a.g.e., s. 70.

⁴⁶⁷ Hill, a.g.e., s. 131.

⁴⁶⁸ Hill, a.g.e., s. 131.

İdam edilen kişilerin mallarının satışından en çok yararlananlar Avrupalı konsoloslar veya onların denetiminde çalışan kişiler olduğu görülmektedir. Nitekim, Fransız Konsolosu Mechain 8 şubat 1823 tarihinde İstanbul'daki Fransız büyük elçisine yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Regnault (Regnault 1821 yılına kadar Kıbrıs'ta Fransız konsolosluğu yapmış ve olaylar başlamadan evvel Akka'ya konsolos olarak tayin olmuştur) kendisi için birkaç ev alınması için Larnaka'daki Salih bey ve bir başka ileri gelen kişiyi yetkili kılmıştır... Meslektaşlarımın bu davranışı beni rahatsız etmektedir; halkın bu yöndeki şikayetleri ise hiç de hoş değildir. Maalesef, bu entrikaları durdurmaya muktedir olamadım. Tercümanın Lapierre'nin yasa dışı davranışları ve itaatsizliğini ise size daha önceki mektuplarımda bildirmiştim."⁴⁶⁹

Ancak Konsolos Mechain bu şikayetlerde bulunmasına rağmen, kendisi de daha sonra Fransız Konsolosluğu olarak kullanılan binayı bu şekilde satın aldı.⁴⁷⁰ Satışlardan en çok yarar sağlayanın Fransız konsolosluğu tercümanı Lapierre olduğu belirtilmektedir. Bir başka ifade ile, bu satışlar sırasında en çok mal mülk satın alan o olmuştur.⁴⁷¹

Kıbrıs'ta başlayan infazların ardından Türkler tarafından Rumlara karşı bir takım yağma hareketleri yaşandı. Bu hareketlerin başında adada yaşayan Türklerden ziyade, Kıbrıs'ın güvenliğinin muhafazası için Akka'dan gönderilen askerler yer almaktaydı. Bu yağma hareketleri daha çok kilise ve manastırlara yönelik oldu. nitekim Sultan II. Mahmud, bu olay üzerine bir ferman yayınlayarak, kilise ve

⁴⁶⁹ Gazioğlu, a.g.e., s. 365.

⁴⁷⁰ Gazioğlu, a.g.e., s. 365.

⁴⁷¹ Gazioğlu, a.g.e., s. 365.

manastırlardan toplanan altın ve gümüş gibi birçok kıymetli eşyanın ve İkonaların geri iade edilmesini emretmişti. Bunun üzerine kilise, manastır ve diğer dini mabetlerden gasp edilen eşyalar Kyprianos'tan sonra Başpiskopos olan Joakim'e iade edildi.⁴⁷² Kıbrıs'ta başlayan bu kargaşa ve korku idamların sonrasında da devam etti ve bu tarihten sonra da yaklaşık altı ay sürdü.⁴⁷³

Kuşkusuz, Kıbrıs ruhban sınıfı politik ve dini yetkilerini kötüye kullanmanın cezasını ödediler.⁴⁷⁴ Gerçekten de, Luke'un da belirttiği gibi yetkilerini kötüye kullanmanın cezasını hayatlarıyla ödemişlerdir. Piskoposlar, XIX. Yüzyılın başından itibaren dış politik hesaplara girişmişlerdir. Avrupa'da şekillenen güç dengesine göre yön değiştiriyorlardı. Fransızlar güçlendiği zaman ona yakın görünmeye çalışıyorlar ama aslında Fransızlara hiç güvenmiyorlardı. Rusya'nın Ortodoksların hamiliğine soyunması Kıbrıs ruhban sınıfını tedirginliğe sürüklemekten fazlaca bir etkisi olmadı. Çünkü, onlara göre Kıbrıs İngilizler için daha önemliydi ve bu stratejik adayı Ruslara kaptırmazdı. Ancak yine de, çıkarlarına uygun olarak Kıbrıs'taki Rus Konsoloslugu ile aralarını sıcak tutma taraftarıydılar. Piskoposlar bu politikaları doğrultusunda XIX. Yüzyılın başlarından itibaren halka şunu söylüyorlardı: "İngilizler bir fırsatını bulur bulmaz Kıbrıs'ı ele geçirecekler ve bizi Türk boyunduruğundan kurtaracaklar".⁴⁷⁵

Fransız Konsolosu ile Piskoposların arası açıldı. Konsolos Regnault, Kıbrıs'taki Piskoposların yetkilerinin artmasından ve halkın üzerinde giderek artan baskılardan rahatsızlık duyuyordu. Bunun yanında, tarihten gelen bir dini sürtüşme

⁴⁷² Hill, a.g.e., s. 136.

⁴⁷³ Luke, a.g.e., s. 132.

⁴⁷⁴ Luke, a.g.e., s. 133.

⁴⁷⁵ Hill, a.g.e., s. 114.

ya da kıskançlık da mevcuttu. Bunun için Regnault her fırsatta İstanbul Fransız Başkonsolosluğuna adadaki Piskoposların yetkilerinin önüne geçilmesi yönünde telkinde bulunmaktaydı. Regnault, İstanbul'daki Fransız elçisine gönderdiği bir mektupta: “ Valinin yetkisini Piskoposlarla, tercümanın devraldığını ve Kıbrıs'taki yönetimin Piskoposlar hükümetine dönüştüğünü bildirmekte ve piskoposların adanın her işine karıştığını ve bundan böyle uyarılmaları için hükümet nezdinde girişimlerde bulunulmasını rica etmekteydi.”⁴⁷⁶

Piskoposların XIX. Yüzyıl başlarında en büyük korkuları Fransızların Kıbrıs'ı ele geçirmesi olasılığı idi. Şayet böyle bir durumda, hem Piskoposların nüfuzları yok olacak hem de Kıbrıs, Latinler dönemine geri dönecekti.

Kıbrıs Ruhban sınıfı ile gerek tarihsel dini nedenlerden dolayı gerekse de aralarındaki kıskançlıktan dolayı Fransızların arasının açık olması bir bakıma Fransızların adadaki yayılmacı planlarının önüne set çekiyordu. Nitekim, her fırsatta Ortodoks Ruhban sınıfı adada sivrilen Katolik misyonerleri Babıali'ye şikayet etmekten geri kalmıyordu.

Özellikle 1806-1812 Türk-Rus savaşları sırasında, Kıbrıs Ruhban sınıfı açık bir şekilde Rusya'nın çıkarlarını Fransızlara karşı savunmuşlar ve adadaki Rus Konsolosu ile birlikte Osmanlı emirlerinin adada tatbikinin önüne geçmeye çalışmışlardır.⁴⁷⁷ Aynı zamanda, Piskoposlar 1804 Türk isyanı sırasında Rus elçisi ile yapmış oldukları yazışmaları da adadaki Rus Konsolosuna teslim ettiler.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ Gazioğlu, a.g.e., s. 324.

⁴⁷⁷ Hill, a.g.e., s. 114.

⁴⁷⁸ Hill, a.g.e., s. 114.

Bu gelişmelerin üzerine Kıbrıs Konsolosu Regnault, Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand'a yazmış olduğu mektupta şunları söylüyordu: “ Biz Kıbrıs'taki Başpiskopos ve Piskoposlara karşı şiddetli bir tenkit içindeyiz. Bütün Türk eyaletleri kötü yönetilmektedir.... Bunlar arasında en kötüsü Kıbrıs'tır. Çünkü, Başpiskopos tarafından yönetilmektedir.... Kıbrıslılar Türk boyunduruğundan kurtulmak istiyorlar fakat bu istek Başpiskopos tarafından kendi otoritesi için engelleniyor..... Kendisine karşı söz söyleyenleri ya da yönetiminden şikayetçi olanları cezalandırıyor..... Bu yüzden Rumlar, kendi Başpiskoposları altında yaşamaktansa, Türkler altında yaşamayı yeğliyor ve Anadolu'ya göç ediyorlar.....”⁴⁷⁹ Bu mektuptan da anlaşılacağı üzere Fransa'nın Kıbrıs üzerindeki emelleri Kıbrıs Başpiskoposu ve Piskoposları tarafından engellenmektedir. Kıbrıs Konsolosu Regnault Ekim 1808 tarihli bir başka mektubunda İstanbul'daki Fransız elçiliğine: “Ümit ederim ki, Piskoposlar iktidarlarını kaybederler” diyordu.⁴⁸⁰

Burada bu geçen olayları anlatmamdaki amacım; Kıbrıs'ta meydana gelen 1821 hadisesinde Fransızlarında parmağının olma olasılığının olduğudur. Nitekim, Fransız konsoloslukunda tercüman olarak çalışan Lapierre aynı zamanda zengin bir tüccardı. Kıbrıs'ta yetişen ürünleri ucuz fiyata alıp dışarıya pazarlıyordu. Bu durum ise Piskoposlara dokunuyordu. Çünkü, onlar da aynı işle meşguldüler. Bir başka anlatımla, Piskoposlar da halktan ucuz mal alıp ya daha kıt bir zamanda perakende olarak ada içine ya da kârlı bir fiyattan dışarı satıyorlardı.⁴⁸¹ Maier'e göre; piskoposlar cahil ve fakir halkı son paralarına kadar soyuyorlardı. Kyprianos dönemi

⁴⁷⁹ Spears, a.g.e., s. 4-5.

⁴⁸⁰ Hill, a.g.e., s. 115.

⁴⁸¹ Maier, a.g.e., s. 121.

ise, Piskoposların güç ve erklerinin zirveye ulaştığı bir dönemdir. İşte böyle bir dönemde Lapierre kilise kararı ile, yaptığı bu işten dolayı, Piskoposlar tarafından lanetlendi...⁴⁸² Diğer taraftan Lapierre, adada Türk, Rum, Ermeni, ırkı ne olursa olsun kendine rakip istemiyordu.1821 olayları baş gösterince kendisine de bir fırsat doğdu ve Vali Küçük Mehmed ile de dostluğunu da kullanarak adada kendisine rakip olabilecek kişileri ve kendisini lanetleyen kilise mensuplarını idam listesine dahil edebilmek için var gücüyle uğraştı. Neticede başarılı oldu.

Kıbrıs'ta cereyan eden 1821 hadisesi, Kıbrıs tarihinde bir kırılma ya da dönüm noktasıdır. Öncelikle, bu hadise Kıbrıslı Rumlar arasında var olan kilisenin kötü imajını ortadan kaldırmıştır. Bu hadisenin bir diğer sonucu ise, adada yaşayan Türkler ile Rumların arasının açılmasına sebep olmuş olmasıdır. Çünkü, bu tarihten sonra kilise tek yanlı ve dogmatik bir eğitim ile Rumları Türklere karşı kışkırtma politikası izleme yoluna kayulmuştur. XIX. Yüzyılın başlarında da, bu yola başvurmuştu ancak geçerli bir mazeretleri ya da dayanacak bir noktaları yoktu. Bu hadise ile birlikte Türklerin aleyhine yüzyıllarca kullanabilecekleri bir siyasi ve dini malzeme elde ettiler. Bir diğer deyişle, 1821 yılında Kıbrıs'ta meydana gelen olaylar günümüzde de devam eden Kıbrıs sorununun başlangıcını oluşturmuştur.

1821 yılında Kıbrıs'ta kargaşa ve isyan ortamına mahal veren Başpiskopos, Piskoposlar ve diğer önde gelen din adamları, sonrasında kilisenin yoğun propagandası ile günümüze kadar Rum halkı arasında kahramanlar olarak nitelendirilmiştir. Bu durum ise o tarihe kadar ki, kilisenin kötü imajını yerle bir etmiştir. Diğer bir ifade ile, kilise yeniden doğmuştur.

⁴⁸² Hill, a.g.e., s. 139.

IV. TOPLUMLAR ARASI İLİŞKİLERE KISA BİR BAKIŞ

Kıbrıs'ta bahsi geçen dönemde iki cemaat (Türk ve Rum) arasında sıkı ilişkiler olmuştur. Bu dönemde karşılıklı komşuluk ilişkilerinin yanı sıra, ticari ilişkiler de oldukça yaygındır. İki cemaat arasında sık sık borç veya kredi olarak para alış verişinin yapıldığına da şahit olunmuştur.⁴⁸³

Bu iyi seyir eden ilişkilerin yanında aralarında dava konusu olabilecek husumetleri de olmuştur. Zimmilerin Müslümanlara karşı olan davalarında Müslüman şahit getirdikleri görülmüştür. Ayrıca, yine belgelere sıkça rastlayan bir konuda Zimmilerin kendi aralarındaki davalarda Müslüman şahit kullanmaları olmuştur.

İki cemaat arasında şiddetli olaylara bu dönem zarfında pek rastlanmaz. Aralarında çıkan hadiseler genellikle kişisel boyutlu konulardır. Genellikle, yönetimden kaynaklanan bozukluklardan ötürü bir takım sorunlar yaşanmış olmasına karşın bu tepkilerin hedefi cemaatler değil yönetimdir. Nitekim, XIX. Yüzyıl başlarına doğru Rum cemaati temsilcileri halkı Türklere karşı dolduruşa getirmeye çalışmış olmasına rağmen bu konuda başarı sağlayamamıştır. 1821 yılında yönetime karşı tertiplenmeye çalışılan isyan hazırlıkları yine halk katında önemli bir derecede taraftar bulmamıştır.

Fransız ihtilalinin etkisi de yalnızca Kıbrıs Ruhban sınıfı üzerinde sınırlı kalmıştır. Genel olarak adada yaşayan Zimmi halk Osmanlı devlet yönetiminden memnundu. Sadece, adaya vali tayin olunan kişilerin ve Kıbrıs ayan ve eşrafının usulsüz davranışlarından ve fazladan vergi toplamalarından şikayetçilerdi. Bu yalnız

⁴⁸³ Hill, a.g.e., s. 237.

Türk yöneticilere özgü bir usulsüzlük olmayıp esasında bu kötü uygulamanın başını adanın Ruhban sınıfı çekiyordu. Özellikle Ruhban sınıfının, bu kötü davranışları ve suiistimalleri Kıbrıs Rum Halkını canından bezdirmişti.

Daha önce de bahsettiğimiz üzere, adada yaşayan Zimmi halkın Ruhban sınıfına karşı tepkisi üç şekilde olmuştu. Kilise yetkililerin doymak bilmez açgözlülüklerine karşı tepkilerini bazı Zimmiler ya adadan Anadolu'ya göç etme yoluna ya toplu şekilde onları İstanbul'a arzuhal etme yoluna ya da ihtida etme yoluna başvurarak göstermeye çalışmışlardır. Nitekim, ihtida olaylarının en fazlaca görüldüğü 1750- 1820 arası dönem olmuştur. Sadece 1769- 1800 yılları arasında 67 Zimmi Müslümanlığa geçmiştir. Bütün Türkler döneminde ise bu rakam 400'dür.⁴⁸⁴ Doğal olarak bu rakama kayda geçmemiş olanları da eklemek gerekir. Ancak yine de, bu rakam, Osmanlı Devleti'nin İslamlaştırma ya da Türkleştirme yönünde bir baskısının ya da politikasının olmadığını açık bir göstergesidir.⁴⁸⁵ Bahsi geçen dönemde, Kıbrıs'ta yaşanan ihtida olaylarının büyük bir çoğunluğunu ev hanımları oluşturmaktadır.⁴⁸⁶

Kıbrıs'ta yaşanan çalkantılı ve buhranlı dönemlere ve kilise yöneticilerin Türklerin aleyhindeki propagandalarına rağmen toplumda önemli kırılmalar ve büyük cürümler vukua gelmemiştir. Sonuç olarak, toplum hakkında şunu söyleyebiliriz ki; Osmanlı Devleti'nin içine düşmüş olduğu iktisadi, mali ve askeri krizlerin Kıbrıs'a yansımalarına, Adadaki Piskoposların kendi halklarını ezmelerine,

⁴⁸⁴ Bedevi, a.g.m.

⁴⁸⁵ Jennings, a.g.e., s. 137.

⁴⁸⁶ Bedevi, a.g.m.

Adada bulunan konsolosların sinsi faaliyetlerine rağmen ada halkı bilhassa Ortodoks Rum halkı bu tarihe kadar görmedikleri bir rahata kavuşmuşlardır. Bunun da en önemli sebebi, Kıbrıs'ın en ücra köşesine kadar ulaşabilmiş ve zaman zaman münferit sıkıntılara şahit olunmuş olmakla birlikte, insanlara adalet dağıtabilmiş olan Osmanlı Devleti'nin adli sistemi idi.⁴⁸⁷

⁴⁸⁷ Jennings, a.g.e., s. 153.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı fethi Kıbrıs Başpiskoposluğu tarihi açısından bir milat olarak kabul edilebilir. Nitekim, Fetih sonrasında Osmanlı devleti Kıbrıs Başpiskoposluğuna tanıdığı geniş haklar ve ayrıcalıklar sayesinde bu kurumu Kıbrıs'ta siyasi ve ekonomik açıdan önemli bir mevkie getirmiştir.

1754 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Başpiskoposunu Kıbrıs Ortodoks Cemaatinin lideri olarak tanınması, Kıbrıs Başpiskoposluğunun Kıbrıs üzerinde daha çok söz sahibi olmasına neden olmuştur. Burada altı çizilmesi ve üzerinde durulması gereken nokta; Kıbrıs Başpiskoposluğu'nun Osmanlı İdaresi altında iktisadi ve siyasi açıdan gelişip, güçlenmesi daha sonraki yüzyılda ortaya çıkacak ve günümüze kadar sıcaklığını koruyarak gelmiş olan "Kıbrıs Sorunu"nda Kıbrıs Başpiskoposluğunu baş aktör yapmış olmasıdır. Bir başka ifade ile anlatılacak olursa, Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Başpiskoposluğunu Millet Başı olarak tanınması bu kurumu Kıbrıs'ta hem dünyevi hem de ruhani lider durumuna getirmiştir. Osmanlı Devleti ile adaya gelen bu uygulama, İngiliz İdaresindeki Kıbrıs'ta da devam etmiş ve sonrasında gelen bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nde de bu iki kimlik Başpiskopos Makarios'ta hayat bulmuştur. Makarios'un hem kilisenin başı hem de cumhurbaşkanı olması bu durumun yarattığı bir sonuç olmuştur.

Günümüzde Kıbrıs Başpiskoposluğu Kıbrıs yönetiminde arka plana düşmüş gibi görünmesine rağmen uygulamada yine Kıbrıs'ta ilk sırayı almaktadır. Güney Kıbrıs'ta uygulanan ırkçı ve Türklere karşı düşmanca eğitim politikalarının perde arkasında yine Kıbrıs Kilisesi yer almaktadır. Kilise, Osmanlı idaresi altındaki kötü yönetimlerini ve kendi halklarınca tecritlerini 1821 hadiseleri üzerine kurmuş olduğu senaryolar ile örtbas etmeyi ve durumu kendi lehine çevirebilmeyi başarabilmişti.

Böylece, Başpiskoposluk bu tarihten sonra Kıbrıs'ta hep bu temayı işlemiş, bu yönde başta eğitim olmak üzere politikalar geliştirmiştir. Nihayetinde, Kıbrıs Kilisesi'nin Rum Cemaati üzerindeki siyasi ve dini nüfuzu Kıbrıs'ta 1963-1974 tarihleri arasında cereyan eden ve birçok Kıbrıslı Türkün ölmesine yol açan hadiselerle neden olmuştur.

Kıbrıs Başpiskoposluğunun son dönemlerde Kıbrıs sorununa karşı bakış açısı ve önsöz kısmında bahsetmiş olduğumuz gelişmeler bu kurumun halen Kıbrıs'ta etkili olduğunun bir kanıtıdır. Sonsöz olarak şunu söyleyebiliriz ki, Kıbrıs Başpiskoposluğunun meşruiyetinin dayanak noktası; Kıbrıslı Türkler ile Rumlar arasındaki uçurumun varlığıdır. Çünkü, bahsi geçen bu iki toplumun beraberce ve dostça yaşamaları kilisenin kendi toplumu üzerindeki nüfuzunu kaybetmesine yol açacaktır. Bu yüzden, bu iki toplumun arasını açabilecek gelişmeler Başpiskoposluk tarafından desteklenmektedir.

ÖZET

Hıristiyan dünyasının Ortodoks-Katolik olarak bölünmesinin dini ve siyasi sonuçları Kıbrıs'a pahalıya mal olmuştur. III. Haçlı Seferinin sonucunda haçlıların Kıbrıs'a yerleşmesi ile adanın tarihi değişmiştir. Haçlılar ile beraber Kıbrıs'a Katolik mezhebi de girmiştir. 1192-1489 tarihleri arasında Kıbrıs'ta hüküm süren Lüzinyanlar, Ortodoks Kıbrıs halkına karşı büyük bir siyasi ve dini baskı kurmuş ve Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposluğunu ilga etmişti. Kıbrıs halkına karşı uygulanan bu baskı ve şiddet Venedikler döneminde de (1489-1571) sürmüştür.

Doğu Akdeniz'de işgal ettiği stratejik konumundan dolayı Kıbrıs, Osmanlı Devleti için son derece mühimdi. 1571 tarihinde Kıbrıs'ın Osmanlı hakimiyeti altına girmesi sonucunda bu tarihe kadar Kıbrıs'ta yaşanan Katolik-Ortodoks çekişmesi, Ortodoksların lehine son buldu. Bu fetih Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposluğunun yeniden ihyasını beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti Kıbrıs Başpiskoposluğunu ihya etmekle kalmamış, ona tanımış olduğu geniş haklar ve ayrıcalıklar ile onun adada güçlenmesinin önünü de açmıştır.

1754 tarihinde Kıbrıs Başpiskoposu, Osmanlı Devleti tarafından Kıbrıs Rum Cemaatinin lideri olarak tanınmıştı. Bu siyasi yetkinin yanı sıra vergi toplama gibi önemli ekonomik yetkileri de elde eden Başpiskoposluk zamanla adanın en yetkili yönetim birimi haline geldi. Kilise yetkilileri elde etmiş oldukları bu yetkileri kendi çıkarları için kullanmışlar, hem kendi cemaatlerine hem de Osmanlı yönetimine karşı kötü bir yönetim sergilemişlerdi.

Başpiskopos ve piskoposların bu olumsuz tavırları zamanla onların kendi halkları nezdinde güven ve itibar kaybetmelerine neden oldu. 1821 yılında Mora'da patlak veren Yunan İsyanının Kıbrıs'a da yansımaları oldu. Kıbrıs'taki ruhban

sınıfını öncelikle Mora'daki isyanı maddi ve manevi olarak desteklemiş ve bu uğurda halktan maddi yardım toplamıştı. Bu gelişmeler üzerine bir de Kıbrıs'ta birtakım gelişmelerin isyan hazırlığı belirtileri taşıması ve bu gelişmelerde ruhban elitinin parmağının olduğunun anlaşılması üzerine Kıbrıs'ın önde gelen Rum din adamları 1821 yılında idam edildi. Yaşanan bu idamlar Kıbrıs Başpiskoposluğunun kendi cemaati nezdinde yeniden itibarını kazanmasına yol açtı.

SUMMARY

In Cyprus, the division of Orthodox-Catholic in the Christian world has, dramatically affected religious and political consequences. The history of the island was changed by the settlement of the crusaders during the Third Crusade Movement. The Catholic Sect entered Cyprus through the crusaders. In between 1192 and 1489 the abiding rule of the Lusignan in Cyprus, enforced a great pressure both politically and religiously on the Orthodox population and the Cyprian Orthodox Archbishop was abolished. The enforcement of this pressure was also embodied to the Cyprus population during the Venetian period.

The strategic invasion to Cyprus in the East Mediterranean was highly important for the Ottoman Empire. The consequence of the Ottomans sovereignty over Cyprus in 1571 to this date, in Cyprus the existence of clashes between the Catholics and the Orthodox has won in favor to the Orthodox. This conquest brought out together the vivification of the Archbishop of Cyprus. The Ottoman Government not only vivified the Archbishop of Cyprus but also provided him with big rights and privileges that gave him power on the island, which paved out the way.

In the year 1754, the Ottoman Government recognized the Archbishop of Cyprus as the leader of the Rayahs. With time the political authority followed by important economic authority like tax collection, made the Archbishop of Cyprus one the most authorized administrator on the island. The church authorities having obtained these powers started to misuse their positions for their own purposes, exhibiting bad authority both to their sector as well as the Ottoman authority.

The negative attitude of the Archbishop of Cyprus and the bishops, with time made them lose the trust and esteem of their own people. In the year 1821 an explosion, which occurred in Mora because of the Greece Uprising, also affected Cyprus. At first the Clergy Class of Cyprus, having collected substantial aid from the populace, both spiritually and materially supported the uprising in Mora. With these developments, in the year 1821 the leading Greek Cypriot religious priests were executed after it was discovered that clergy elite had a participation in initiation of the uprising. These existing executions paved out the way to esteem for the Archbishop of Cyprus by his own community.

BİBLİYOGRAFYA

- Alagöz, Cemal A.,“Kıbrıs tarihine Coğrafi Giriş,” **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi**,Ankara, 1964.
- Alasya, H.Fikret, **Tarihte Kıbrıs**, Lefkoşa, 1988.
- Altan, M. Haşim, **Kıbrıs'ta Türk Malları**, C. I- IV, 2. Baskı, KKTC, 2003.
- Altındal, Aytunç, **Türkiye ve Ortodokslar**, 5. Baskı, İstanbul, Alfa, 2004.
- Arı, Tayyar, **Uluslar arası İlişkiler ve Dış Politika**, 5. Baskı, İstanbul, Alfa,2004.
- Atalay, Talip, **Geçmişten Günümüze Kıbrıs**, Konya, Mehir Vakfı Yayınları, 2003.
- Aytekin, Halil, **Kıbrıs'ta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı**, Ankara, TTK Basımevi, 2000.
- Bahadır, Mehmet, **Kıbrıs'ta Türkler**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları,(Tarihsiz).
- Bağışkan, Tuncer, **Kıbrıs Türk Halk Biliminde Ölüm**, Lefkoşa, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Bedevi, Vergi H., **Cyprus Has Never Been a Greek Island**, Lefkoşa, Cyprus Turkish Historical Association, 1963.
- Bedevi, Vergi H. “Kıbrıs Şer'i Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar”, **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi**, Ankara, 1971.
- Beratlı, Nazım, **Kıbrıslı Türklerin Tarihi**, Lefkoşa, Galeri Kültür Yayınları, 1997.
- Bey, Ziver, **Kıbrıs Tarihi**, Haz. Harid Fedai, Lefkoşa, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

- Beydilli, Kemal, “ Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. I, İstanbul, 1999.
- Bezer, Gülay Ögün, “Kıbrıs’ta İslam Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticari İlişkiler”, **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, İstanbul, 2001.
- Binatlı, Hasan A., **Yunanistan Ve Kıbrıs Rumları**, Lefkoşa, Halkın Sesi, 1980.
- Bostan, İdris, “ Kıbrıs Seferi Günlüğü ve Osmanlı Donanması’nın Sefer Güzergahı”, **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, İstanbul, 2001.
- Bozkurt, Gülnihal, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, 2.Baskı, Ankara, TTK Basımevi, 1996.
- Bradford, Ernle, **Akdeniz**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2004.
- Brockelmann, Carl, **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, çev. N. Çağatay, 2. Baskı, Ankara, TTK Basımevi, 2002.
- Çay, Abdulhaluk, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1989.
- Çevikel, Nuri, **Kıbrıs Eyaleti**, Gazi Mağusa, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 2000.
- Çiçek, Kemal, “ Zimmis (Non- muslims) of Cyprus in the Sharia Court, 1698-1726”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Birmingham, University of Birmingham, 1992.
- Coureas, Nicholas, **The Latin Church in Cyprus 1195-1312**, Aldershot, 1997.
- Denktaş Rauf R., **Letters of Cyprus**, Nicosia, Ministry of Foreign Affairs and Defence., 1996.
- Duckworth, H.T.F., **The Church Of Cyprus**, London, 1900.

Edbury, Peter, **Kingdoms Of the Crusaders From Jerusalem To Cyprus**, Singapore-Sydney, 1999.

Emecen, Feridun, “Kıbrıs'ta İlk Osmanlı İdari Yapılanması,” **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, İstanbul, 2001.

Englezakis, Benedict, **Studies on the History of the Church of Cyprus, 4th-20th Centuries**, Variorum, 1995.

Ercan, Yavuz, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2001.

Ercan, Yavuz ,“ Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)”, **Osmanlı**, C. IV, Ankara, 1999.

Eroğul, Cem, **Çağdaş Devlet Düzenleri**, 2. Baskı, Ankara, İmaj Yayıncılık, 1997.

Eryılmaz, Bilal “Osmanlı Devleti'nde Farklılıklara ve Hoşgörüyeye Kavramsal Bir Yaklaşma”, **Osmanlı**, C. IV, Ankara, 1999.

Erzen, Arif, **A Glance Over The History Of Cyprus**, Ankara, 1969.

Fedai, Harid ve Altan, M. Haşim, **Lefkoşa Mevlevihanesi**, Lefkoşa, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

Gazioğlu, Ahmet C., **Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878**, Lefkoşa, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 1994.

Gönlübol, Mehmet, **Uluslar arası Politika**, 4. Baskı, Ankara, Attila Kitabevi, 1993.

Gunnis,Rupert, **Historic Cyprus A Guide to İts Towns and Villages, Monasteries and Castles**, London, 1936.

Gürkan, Haşmet Muzaffer, **Kıbrıs Tarihinden Sayfalar**, Lefkoşa, Galeri Kültür Yayınları, 1996.

Hakeri, Bener Hakkı, **Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs Tarihi**, Lefkoşa, K.K.T.C. Milli Eğitim Ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

Hikmetağalar, Hizber, **Eski Lefkoşa'da Semtler ve Anılar**, İstanbul, Marifet Yayınları, 1996.

Hill, George H., **A History Of Cyprus**, C.I-IV, Cambridge, Cambridge University Press, 1952.

İnalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, çev. Ruşen Sezer, 3. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.

İnalcık, Halil, **Makaleler I**, Ankara, Doğu Batı, 2005.

İnalcık, Halil, "Kıbrıs'ta Türk İdaresi Altında Nüfus", **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi**, Ankara, 1964.

İnalcık, Halil, "Osmanlı Tarihine Toplu Bakış", **Osmanlı**, C. I, Ankara, 1999.

İpşirli, Mehmet, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. I, İstanbul, 1999.

Jennings, Ronald C., **Christians an Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World**, 1571-1640, New York, New York University Press, 1993.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı**, 1831, Ankara, 1943.

Karpat, H. Kemal, **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, çev. Recep Boztemur, Ankara, İmge Kitabevi, 2001.

Karpat, H. Kemal, **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, çev. Recep Boztemur, Ankara, İmge Kitabevi, 2004.

Karpat, H. Kemal, **Osmanlı Modernleşmesi**, çev. A. Z. Durukan, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.

Kurat, Yuluğ T. , “Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu”, **Osmanlı**, C. IV, Ankara, 1999.

Küçük, A., ve Tümer, G., **Dinler Tarihi**, III.baskı, Ankara, 1977.

Küçük, Cevdet, “ Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi”, **Osmanlı**, C. IV, Ankara, 1999.

Kürşad, F., Altan, M. H., ve Egeli, S., **Belgelerle Kıbrıs’ta Yunan Emperyalizmi**, İstanbul, 1978.

Kyrris, Costas P., **History of Cyprus**, Nicosia, 1985.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, çev. Metin Kıratlı, 9. Baskı, Ankara, TTK Basımevi, 2004.

Luke,H. C., **Cyprus Under The Turks**, London, C. Hurst Company, 1969.

Maier, Franz G., **Cyprus From Earliest Time To the Present Day**, London, Elek Books Limited,1968.

McNeill, W. H., **Dünya Tarihi**, çev. Alaeddin Şenel, 6. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.

Mear, Hüray, **Kıbrıs Türk Toplumunda Doğum, Evlenme ve Ölüm ile ilgili Adet ve İnanışlar**, Lefkoşa, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Mert, Özcan, “Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi”, **Osmanlı**, C.VI, Ankara, 1999.

Moore, B. JR., **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, çev. Şirin Tekeli, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.

Munro, J., and Khuri, Z., **Cyprus : between Venus and Mars**, Delmar, Caravan Books,1984.

Newman, Philip, **A Short History Of Cyprus**, London, 1953.

Oberling, Pierre, **The Road to Bellapais**, New York, Colombia University, 1982.

Oğuz, Süleyman, **Kıbrıs Ekonomik Sosyal Yönleriyle**, 4. Baskı, İstanbul, 1975.

Orhonlu, Cengiz " Osmanlı Türklerinin Kıbrıs'a yerleşmesi, 1570-1580", **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, Sayı 44/323, İstanbul, 1974.

Ortaylı, İlber, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal değişim (Makaleler I)**, 2. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2004.

Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun en Uzun Yüzyılı**, 14. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

Ortaylı, İlber, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Nizamı**, Hamide Topçuoğlu’na Armağan’dan, Ayrı Basım, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1995.

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs: Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları, Ankara, **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü**, 2000.

Özcan, Abdulkadir, “ Osmanlı Askeri Teşkilatı”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. I, İstanbul, 1999.

Özkaya, Yücel, “ Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Ayanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar”, **Osmanlı**, C.VI, Ankara, 1999.

Özoran, Beria R., **Background Of Cyprus Questions**, Ankara, 1969.

Palmer, Alan, **Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu**, çev. B. Ç. Dişbudak, 2. Baskı, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2003.

Pamuk, Şevket, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Fiyat Devrimi’ne Yeniden Bakış”, **Osmanlı**, C.III, Ankara, 1999.

Parmaksızoğlu, İ. ve Çağlayan Y., **Genel Tarih I**, Ankara, Funda Yayınları, 1976.

Purcell, H. D., **Cyprus**, New York, 1969.

Quataert, Donald, **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, çev. Ayşe Berktaş, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e**, 12. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.

Saracoğlu, Erdoğan, **Kıbrıs Ağzı**, Lefkoşa, K.K.T.C.Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Serter, Vehbi Zeki, **Kıbrıs Tarihi**, Lefkoşa, 1988.

Setton, Kenneth M., **A History Of The Crusades**, Pennsylvania, University Of Pennsylvania Press, 1955.

Sonyel, Salahi Ramadan, **The Turco- Greek Conflict**, Ankara, Cyprus Turkish Cultural Association (Head Office), 1985.

Sonyel, S. R., **Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire**, Ankara, TTK Basımevi, 1993.

Spears, E., **The Orthodox Church in Cyprus**, London, Turkish Embassy Press, 1988.

Spyridakis, C., **A Brief History Of Cyprus**, Nicosia- Cyprus, 1964.

Tabakoğlu, Ahmet, “ Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları”, **Osmanlı**, C.VI, Ankara, 1999.

Timur, Taner, **Osmanlı Çalışmaları**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1998.

Tonybee, A. J., **Türkiye ve Avrupa**, çev. Kasım Yargıcı, 2. Baskı, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2002.

Tuncer, Hüner, **19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2000.

Turan, Osman, “Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri”, **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi**, Ankara, 1964.

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, **Milletlerarası Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1971.

Uçarol, Rifat, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması [Ada'nın İngiltere'ye Devri]**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1978.

Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, 4. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995.

Uzunçarşılı, İsmail H., **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. I-VI, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Ülman, A. Haluk, **I. Dünya Savaşına Giden yol ve Savaş**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.

Wallerstein, İmmanuel, “ Osmanlı İmparatorluğu, Akdeniz ve Avrupa Dünya Ekonomisi (1560-1800)”, **Osmanlı**, C.VI, Ankara, 1999.

Zia, Nasim, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1975.

Zürcher, E. J., **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.

